

Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä

Tutkiva ja arvioiva työote
sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä

SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 16, 2007

Yhteystiedot

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA

www.socca.fi

Tilaukset

waris.instituutti@hel.fi

socca@hel.fi

Kansi: Vinjetti

Ulkoasu: Yliopistopaino

Paino: Yliopistopaino

ISSN 1795-701X

ISBN 978-952-5616-16-3

Esipuhe

Tutkiva ja arvioiva työote on usein toistettu ilmaisu sosiaalityön nykysuuntauksista puhuttaessa. Kuitenkaan ei ole itsestään selvää, mitä tällä käsitteparilla tarkoitetaan. Sosiaalityössä syntyy paljon käsitteellistyksiä, jotka eivät ole vakiintuneita. Siksi kaikki tutkimukset, jotka jäsentävät tätä viidakkoa ja merkitysmaailmaa, ovat tarpeellisia ja tervetulleita. Jotta sosiaalityö voisi kehittyä niin tieteenalana kuin ammatillisena käytäntönä, tarvitaan runsaasti foorumeja, joilla neuvotteluja käsitteiden alasta, laajuudesta ja sisällöstä voidaan käydä.

Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä – tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä tekee käsitteanalyysia sekä tutkivasta että arvioivasta työotteesta. Se kytkee ne historialliseksi jatkumoksi ja muodostaa synteisiä niiden keskinäisestä suhteesta ja yhteiskehityksestä.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu sosiaalityöntekijöiden käsitteille antamista mielikuvista ja merkityksistä. Tutkimus tuottaakin eräänlaisen ideaalimallin, jossa on aineksia arkityön konkreettisista kuvauksista sekä abstrakteja määritelmiä tutkittavasta kohteesta. Hanna Heinonen on antanut sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden osallistua keskusteluun. Hän on kuunnellut herkällä korvalla, mitä sanottavaa sosiaalityöntekijöillä itsellään on ammattialansa kehityssuunnista. Tuloksena on kiinnostavia ja yllättäviäkin jäsennyksiä.

Käsillä oleva tutkimus on ajankohtainen puheenvuoro sosiaalityön substanssista käytävään keskusteluun. Sen toivoisi tavoittavan kaikki sosiaalityön kehityssuunnasta ja kehittämisen suunnista kiinnostuneet.

Kirjoittaja Hanna Heinonen toimii Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAssa sosiaalityön suunnittelijana, ja hänen ammatillinen lisensiaatintutkimuksensa on valmistunut yhteisösosiaalityön erikoistumiskoulutuksen alalta. Raportti on ensimmäinen tässä julkaisusarjassa ilmestynyt ammatillinen lisensiaatintutkimus.

Erja Saurama
Heidi Hällman
Kirsi Nousiainen
Ullamaija Seppälä

SISÄLTÖ

1 Johdanto	7
2 Sosiaalityön kehittäminen	13
Sosiaalityön määrittely kehittämistyön kontekstissa.....	13
Sosiaalityön vahvistamiseen tähtäviä valtakunnallisia toimenpiteitä.....	16
Kehittämistyöhön orientoituminen sosiaalityössä	21
3 Sosiaalityön tiedonmuodostuksen käytäntölähtöisyydestä käytäntötutkimukseen	27
Käytäntölähtöinen tiedonmuodostus	27
Miten tieto muodostuu sosiaalityön käytännöissä?.....	29
Sosiaalityön toimintakäytännöt	33
Sosiaalityön käytäntötutkimus.....	37
4 Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityössä	40
Tutkiva työote sosiaalityössä	40
Arvioiva työote sosiaalityössä	42
Tutkivan ja arvioivan työotteen paikantuminen sosiaalityön kehittämisen kontekstissa	45
5 Tutkimuksen kohde sekä metodologinen ja menetelmällinen lähtökohta	48
Tutkimuskysymys.....	48
Fokusryhmähaastattelut tutkimusmenetelmänä.....	50
Tutkimuksen aineisto ja tiedonkeruu	54
Tutkimuksen kulku	55
Aineiston analyysi.....	60
Tutkimuksen luotettavuus	64
Tutkimuseettinen pohdinta.....	66

6 Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden paikantamana	70
Tutkivan ja arvioivan työotteen sisällöt.....	70
Arvioiva työote sosiaalityössä.....	73
Tutkimus omassa työssä	76
Oman työn reflektoinnin mahdollistaja.....	80
Kehittämistyön käynnistäjä käytännön sosiaalityössä.....	83
Yhteisöllisyyden vahvistaja sosiaalityössä	87
Vaikuttamisen väline	91
Työyhteisöjen välisiä eroavaisuuksia tutkivan ja arvioivan työotteen sisällöissä.....	95
Tutkivan ja arvioivan työotteen toiminnan orientaatiot sosiaalityössä.....	98
Käytäntötutkimuksellisen kehittämisen malli	99
Tutkimuksellisen vuorovaikutustyön malli.....	103
Sankarivaikuttamisen malli.....	108
Arviointiosallisuuden malli.....	110
Tutkivan ja arvioivan työotteen sisältöjen asettuminen toiminnan orientaatioihin	114
7 Tutkivan ja arvioivan työotteen paikannus	117
Lähteet.....	125

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen kohteena ovat sosiaalityöntekijöiden jäsenyykset tutkivasta ja arvioivasta työotteesta. Tutkimusaineistona ovat pääkaupunkiseudulla toimivien viiden sosiaalityöntekijöiden työyhteisön fokusryhmähaastattelut. Kiinnostukseni aiheeseen lähtee oman työuran siirtymävaiheen pohdiskelusta, jossa viidentoista asiakastyössä tehdyn vuoden jälkeen siirryin sosiaalityön suunnittelu- ja kehittämistehtäviin. Tuoreessa muistissani oli vielä arjen työn voimakas imu, jossa aikaa työn pohdiskelulle saati jäsentämiselle ei jäänyt. Uudessa työssä sosiaalityön suunnittelu- ja kehittämistehtävissä innostus ja kiinnostus sosiaalityöhön vahvistuivat. Pohdin sitä, miten tätä samaa innostusta ja kiinnostusta oman ammatin kehittämiseen ja tutkimiseen olisi mahdollista tuoda myös asiakastyön käytäntöihin. Kiinnostukseni asiakastyössä tapahtuvaan sosiaalityön kehittämiseen perustuu siis aiempaan työhöni sosiaalityöntekijänä sekä nykyiseen työhöni Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn suunnittelijana. Lähestyn aihetta sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta käsitellen rinnalla sosiaalityön toimintaympäristöä sääteleviä realiteetteja, kuten sosiaalityön kehittämisen resursointia, työntekijöiden saatavuutta ja konkreettisia sosiaalityön kehittämishankkeita tai -malleja.

Olen toiminut Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAssa sosiaalityön suunnittelijana vuoden 2001 suunnitteluvaiheesta alkaen. Olen saanut keskittyä sosiaalityön mielenkiintoisiin kysymyksiin ja verkostoyhteistyöhön erityisesti perehtymällä uusiin työkäytäntöihin ja -menetelmiin, sosiaalityön tiedon tuottamisen haasteisiin, tutkivan työotteen jäsentämiseen sekä arvioinnin kysymyksiin – siis laajasti käytäntölähtöiseen sosiaalityön kehittämiseen. Olen saanut olla tiiviissä vuorovaikutuksessa sekä perustyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden että sosiaalityön kehittäjien, tutkijoiden ja kouluttajien kanssa.

Tutkimuksen toteuttamisen kannalta on ollut välttämätöntä paneutua sosiaalityön nykyiseen toimintaympäristöön ja niihin kehityskulkuihin, jotka ovat johdattelleet meidät 2000-luvun sosiaalityöhön. Sosiaalityön ammatillistumiskehityksen myötä on paikannettavissa perusteluja sosiaalityön ensimmäisille käytäntölähtöisille tutkimus- ja kehittämiskokeiluille sekä

seurattavissa sitä polkua, jota sosiaalityön kehittämistarpeet ja -pyrkimykset ovat kulkeneet viimeiset vuodet. Aiemmin sosiaalityössä oli vain asiakastyötä tekevä laaja sosiaalityöntekijöiden joukko, esimies- tai johtotehtävissä oleva henkilöstö sekä tutkijayhteisö. Kehittämistyö ja siihen kiinteästi linkittyvä tutkiva tai arvioiva työote oli tuolloin harvojen ja valittujen esimiesten tehtävänä. Kehittämistyötä tehtiin paljon myös järjestökentällä. Viimeisten vuosien aikana sosiaalityön toimijakenttä on laajentunut erityisesti asiakastyöstä erillään olevalla kehittäjä- ja suunnittelijatyövoimalla.

Uusimpana trendinä on järjestää sosiaalityön kehittämisen mahdollisuuksia suoraan asiakastyötä tekeville sosiaalityöntekijöille. Pääkaupunkiseudulla on hyviä uudensuuntaisia yrityksiä kiinnittää kehittämistyö osaksi asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden arkea. Esimerkiksi Vantaalla on perustettu sekä aikuissosiaalityöhön että lastensuojelun sosiaalityöhön kehittäjä-sosiaalityöntekijän virkoja, joissa sosiaalityöntekijät tekevät osaksi asiakastyötä. Lisäksi työaikaan on sisällytetty myös kehittämistyötä. Helsingissä puolestaan on jo useampia vuosia toiminut erityissosiaalityöntekijöitä, joiden toimenkuvaan on asiakastyön lisäksi kuulunut kehittämistehtäviä.

Sosiaalityön ydin on kriittisessä orientaatiossa. Sen avulla pyritään ennakoimaan tulevaisuutta ja sosiaalityön palvelutarpeita sekä huono-osaisuuden poistamiseen tähtääviä toimenpiteitä. Siksi on varsin luontevaa ajatella, että viihtyäkseen sosiaalityössä sosiaalityöntekijät haluavat myös laajasti osallistua yhteiskunnan kriittiseen tarkasteluun sekä pohtia keinoja kehittää sosiaalityöhön välineitä esimerkiksi huono-osaisuuden vaikutusten vähentämiseksi. Sosiaalityön kehittämistyöhön osallistuminen edellyttää asiakassosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden toimenkuvan uudellaista jäsentämistä, koska nykyinen asiakastyön kuormittama ja ruuhkauttava arki ei jätä tilaa sosiaalityön kehittämistyölle. Kuormittavuus ja jatkuva kiire sosiaalityössä aiheuttavat sosiaalityön henkilöstölle vakavan työuupumus-ongelman. Niirasen (2004, 231) mukaan työntekijöiden osallistuminen ongelmien ratkaisemiseen ja oman työnsä kehittämiseen edistävät työhyvinvointia. Työhyvinvoinnin lisääntyessä myös työhön sitoutuminen lisääntyy.

Yhdeksi tavaksi tukea asiakastyössä tapahtuvaa sosiaalityön kehittämistä on nostettu tutkivan ja arvioivan työotteen vahvistaminen osaksi sosiaalityön työkäytäntöjä. Tällaista mallia esittivät ensimmäiseen laajaan pääkaupunkiseudun (Espoo, Helsinki, Kauniainen, Vantaa) sosiaalityön kehittämishankkeeseen, kaupunkisosiaalityön kehittämishankkeeseen,

osallistuneet yli sata sosiaalityöntekijää. He innostuivat vuosina 2003–2005 toteutetun hankkeen myötä käytäntölähtöisestä sosiaalityön kehittämisestä. Sosiaalityössä tulee Aulikki Kananojan (2002) mukaan käyttäen hyväksi tilaisuus havainnoida ympäröivää yhteisöä; niitä tekijöitä, jotka ovat olennaisia asiakkaiden arjen rakentumisessa sekä mahdollisuutta irrottautua arjen kiireestä tutkimaan tarkemmin ilmiöitä, joiden parissa sosiaalityötä tehdään. Tutkivan ja arvioivan työotteiden avulla osaamista on mahdollista suunnata asiakastyön lisäksi myös oman työn kehittämiseen. Se antaa mahdollisuuden osallistua perustyöstä käsin laajemmin sosiaalityön tietoperustan vahvistamiseen. Tulevaisuudessa voi olla realismia se, että työnjako sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön kehittäjien välillä hämärtyy ja asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät voivat entistä useammin toimia oman työnsä kehittäjinä sekä laajemmin myös sosiaalityön kehittäjinä.

Sosiaalityössä kehittämisen suunnittelu ja käynnistäminen on tähän asti tapahtunut usein projektityön kautta, irrallaan perustyötä tekevästä työyhteisöstä. Projektityöllä haetaan tehokkuutta, innovatiivisuutta ja nopeaa reagointimahdollisuutta työn kehittämiseen. Projektityöllä vastataan moniammatillisuuden ja monitieteisyyden haasteisiin, jotka viime vuosina on enenevässä määrin liitetty myös käytäntölähtöiseen työn kehittämisen ja tutkimisen haasteisiin. (Virtanen 2000, 195–198.) Projektityö on antanut mahdollisuuden poiketa rutiineista ja perinteisistä toimintatavoista. Projektityölle ominaisen kehittämisen innon, osaamisen, toisin tekemisen ja arvioinnin nivominen sosiaalityön perustyöhön, osaksi arjen työtä, tulisi olla tavalla tai toisella mahdollista ja tavoiteltavaa. (Kaasalainen 1994, 57).

Projektityön yleistymisen myötä kehittämistyön vaikuttavuus on noussut tärkeäksi kysymykseksi. Sosiaalityössä jo 1980-luvulla esiintyneen tutkivan työotteiden rinnalle on noussut käsittepariksi arvioiva työote erityisesti projektityön ja siihen liittyen arviointiosaamisen vahvistumisen myötä. Arviointiaallon voidaan nähdä saavuttaneen myös asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät erityisesti vuosituhannen vaihtumisen paikkeilla.

Tämä ammatillinen lisensiaattityö kiinnittyy käytäntöihin tutkimuskysymyksensä kautta. Tutkimuksessa keskitytään selvittämään sitä, millaisia sisältöjä sosiaalityöntekijät antavat tutkivalle ja arvioivalle työotteelle. Toisaalta on myös keskeistä pohtia sitä, miten ja millaisista toiminnan orientaatioista käsin sosiaalityöntekijät voisivat entistä paremmin motivoitua toteuttamaan tutkivaa ja arvioivaa työtettä omassa asiakastyössään. Tutkimuksessa selvitetään siis ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden mielikuvia tutkivasta ja arvioivasta työotteesta. Tästä syystä tutkimus tuottaa erään-

laisen ideaalimallin, jossa on aineksia arkityön konkreettisista kuvauksista, mutta myös abstrakteja määritelmiä tutkittavasta kohteesta.

Vaikka ammatilliselta lisensiaattityöltä odotetaan käytäntölähtöistä otetta ja sen sitomista omaan perustyöhön, koin itse erittäin tärkeäksi hakea näkemystä ja jäsennyistä myös yleisestä yhteiskuntateoriasta. Heiskala (2000, 11) toteaa, että yhteiskuntateorioiden tarjonta on rajaton, paljon suurempi kuin mikä on niiden tarve. Näin tarjolla olevista teorioista ja käsitteistöistä valikoituvat käyttöön ne, joilla on syystä tai toisesta tutkimuksellista ajankohtaisuutta ja kykyä tuottaa kiinnostavia tuloksia.

Heiskalan ajatuksien innoittamana pohdin sitä, millaisia käyttäytymis- ja toimintatapoja sosiaalityön arjessa on löydettävissä. Paikannan näitä toimintatapoja tutkivan ja arvioivan työotteen kenttään ja tutkin, tulevatko erilaiset käyttäytymis- ja toimintatavat ilmi sosiaalityöntekijöiden tuottamassa arvioissa oman työn sisällöistä. (vrt. Heiskala 2000.) Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden kanssa sitä, miten omia tapoja tehdä työtä on mahdollista tutkia ja arvioida siten, että Heiskalan (2000, 110) esittämiä totunnaisia tapoja tehdä työtä ja tulkita tehtyä voidaan muuttaa ja kehittää. Heiskala tarjoaa tietoisien toiminnan käsitettä silloin kun totunnaisia tapoja aletaan tiedostaa ja syntyy tavoitteellista toimintaa näiden totunnaisten tapojen muuttamiseksi. Tutkimuksessa tarkastellaan myös sosiaalityöntekijöiden tutkivalle ja arvioivalle työotteelle tuottamia merkityksiä, semiooseja. Paikoitellen tutkimus käsittelee myös sosiaalityöntekijöiden tutkivaan ja arvioivaan työotteeseen liittämää tai toteuttamaa toimintaa.

Sosiaalityön vetovoimaisuutta tulisi vahvistaa. Oman käsitykseni mukaan arjen sosiaalityössä tehdään työtä ja eletään valtavien työpaineiden, monimutkaistuvien ja vaikeutuvien asiakastilanteiden keskellä. Mielestäni voi sanoa, että arjen työssä eletään paikoin kaaoksen keskellä. Sosiaalityötä vaivaa krooninen resurssipula, jonka ratkaisemiseen ei ole löydetty lääkkeitä. Sosiaalityölle annetaan myös liian helposti uudistuksissa kontrolliin ja pakkoon liittyviä työtehtäviä sekä paljon vastuuta ja päätöksentekoa. Sosiaalityön kehitys tuntuu näiltä osin kulkevan kohti kriisiytymistä. Pragmatistisen käsityksen mukaan tietoinen toiminta syntyy vasta tilanteissa, joissa rutiineja noudattavat toimijat ajautuvat syystä tai toisesta kriisiin ja vanhat käytännöt eivät enää toimi (Heiskala 2000, 21).

Sosiaalityössä sovelletaan muiden tieteenalojen tuottamaa teoreettista tietoa, ja tämän lisäksi sosiaalityö itsenäisenä tieteenalana tuottaa myös omaa tietoa. Sosiaalityössä tarvitaan kuitenkin muista tieteenaloista

poiketen erityisesti käytännön työstä, erilaisten asiakastilanteiden kautta kertyvää tietoa (Raunio 2004, 26). Sosiaalityön tiedonmuodostuksessa on entistä tärkeämmiksi nousnut sosiaalityön käytännöistä nouseva tieto. Tietoa kerrytetään arkipäivän toiminnoista ja tämä tieto puolestaan ohjaa toimintaa. On perusteltua pohtia sitä, millainen toiminta on relevanttia sosiaalityön tiedon kannalta tai toisaalta sitä, millainen tieto aikaansaa halutun suuntaista toimintaa. Jotta sosiaalityön tiedontuottamisen toimijajoukko olisi mahdollisimman hyvin sosiaalityön toimintakentän kattava, on tärkeää kannustaa sosiaalityöntekijöitä mukaan tiedontuottamiseen. Omaa työtä refleктоimalla kerrytetään sosiaalityöntekijöiden yksityiskohtaisempaa tietoa. Oman työn refleктоinti voi olla ensimmäinen askel kohti sosiaalityöntekijöiden oman työn tutkimista. Synnöve Karvinen (2000,11) toteaa reflektiivisyyden olevan oman työn kriittistä analyysia, joka pohjautuu sekä henkilökohtaiseen ja ammatilliseen kokemukseen että tieteelliseen tietoon.

Viime vuosina sosiaalityössä on vahvistunut alan oma teoriaperusta, jota sekä käytännön työstä kirjoittavat että muut sosiaalityön asiantuntijat voivat hyödyntää sosiaalityöstä kirjoittaessaan. Sosiaalityön näkyvyys julkaisuissa vahvistaa sosiaalityötä akateemisena oppiaineena ja lujittaa myös sosiaalityön ammatti-identiteettiä. (Juhila 2006, 15.) Tässä entistä näkyvämmässä sosiaalityön kirjoittamisessa on kyse samasta ilmiöstä kuin sosiaalityön kehittämisessä. Sosiaalityön kirjoittajina toimivat pääsääntöisesti muut kuin sosiaalityön käytännön työtä tekevät sosiaalityöntekijät. Haaste on siis sama puhuttaessa käytäntölähtöisestä tutkimuksesta, koulutuksesta, kehittämisestä tai kirjoittamisesta: kuinka kiinnittää käytännön sosiaalityöntekijöitä aktiivisiksi toimijoiksi myös asiakastyön ulkopuolelle tai rajapinnoille?

Tutkimukseni kriittinen tarkastelu kohdentuu siihen, voidaanko kerta toisensa jälkeen kriisissä olevaa perussosiaalityötä vahvistaa ja kehittää tutkivan ja arvioivan työotteen avulla. Voiko tutkivasta ja arvioivasta työotteesta olla sosiaalityön pelastusrenkaaksi? Voiko se toimia uutta luovana ulottuvuutena sosiaalityössä? Ja jos voi, niin missä määrin ja miten? Voisiko tutkiva ja arvioiva työote toimia yhteiskunnassa laajemmin sosiaalityön legitimoinnin välineenä, hyvinvointivaltion oikeuttajana, tuottamalla asiakaslähtöisiä aikalaiskuvauksia? Tai voisiko se toimia sosiaalityön palvelutarpeiden kartoittajana ja laajasti sosiaalityön asiantuntijana? Vai ollaanko käytännön sosiaalityössä niin syvässä kriisissä, että perustyössä tapahtuva kehittämistyö ei saa sosiaalityöntekijöitä itse aukaisemaan mitään ovia?

Jääkö kehittämistyön kannalta tarpeellinen uusien ovien aukaisu edelleen hallinto-, kehittämis- ja suunnittelutasolla toteutettavaksi? Onko näin ollen tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityössä edes perussosiaalityössä tapahtuvaa oman työn kehittämistä? Tutkivan ja arvioivan työotteen ja toimintakentän monitahoinen jäsentäminen edellyttää siis myös lähtökohtaisesti positiiviseksi ja sosiaalityön kehittämisvälineeksi arvioidun tutkivan ja arvioivan työotteen kriittistä tarkastelua.

2 Sosiaalityön kehittäminen

Sosiaalityön määrittely kehittämistyön kontekstissa

Lasse Murto on artikkelissaan (2005, 320) koonnut yhteen sosiaalityön määritelmiä. Murron määritelmien mukaan sosiaalityö on muutostyötä, jonka tavoitteena on vähentää yhteiskunnassa ilmeneviä esteitä, eriarvoisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Toisaalta Murto lainaa artikkelissaan myös valtakunnallisen sosiaalityön yliopistoverkoston määritelmää sosiaalityöstä. Sen mukaan:

Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityöntekijän yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillis-tieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin. Sosiaalityöllä vahvistetaan hyvinvointia edistäviä olosuhteita, yhteisöjen toimivuutta sekä yksilöiden toimintakykyisyyttä. Työ on yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilannearviointiin ja ratkaisuprosesseihin perustuvaa kokonaisvaltaista muutostyötä, joka tukee ihmisten selviytymistä. (<http://www.sosnet.fi/>)

Jos lähestytään sosiaalityön käsitettä tekemisen kautta, voidaan todeta sosiaalityön olevan ammatti, joka edistää sosiaalista muutosta ja auttaa ratkaisemaan ihmisten vuorovaikutussuhteiden ongelmia edistäen ihmisten voimaannuttamista ja vapautumista. Sosiaalityön ammatissa tulee väistämättä tilanteita, joissa yksilön ja yhteisön tarpeet eivät kohtaa tai ovat ristiriidassa. Näissä tilanteissa ammatillisuus nousee siitä, että sosiaalityön avulla varmistetaan ihmisoikeuksien toteutuminen ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. (<http://www.ifsw.org/en/p38000208.html>)

Sosiaalityötä määrittävät myös sosiaalityön arvot, jotka ovat yleensä henkilökohtaisen kokemuksen värittämiä. Sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin myös yhteisesti laaditut ammattieettiset ohjeet, jotka on uusittu vuonna 2005. Talentian laatimien ammattieettisten ohjeiden tarkoituksena on antaa ammattihenkilöille ohjeita, kuinka toimia ja suojata palvelujen käyttäjiä

väärinkäytöksiltä. Ohjeiden tehtävänä on myös tukea alalla toimivien ammatti-identiteettiä ja vahvistaa sosiaalialan ammattilaisten uskoa oman työn merkitykseen ja mahdollisuuksiin (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005, 5.) Arvot ovat heijastusta ympäröivästä yhteisöstä. Henkilökohtaiset arvot vaikuttavat siihen, miten lakia ja politiikkaa tulkitaan. Käytännön työtä tekevien arvot voivat poiketa paljonkin yhteisössä hyväksytyistä arvoista. Tässä ei välttämättä ole mitään ristiriitaa, mutta käytännön työntekijöiden on tärkeää tiedostaa tämä. (Thompson 2005, 54.)

Sosiaalityö on yksilöön tai yhteisöön kohdistuvaa muutostyötä, jota tehdään yhteistyössä asiakkaiden kanssa ottaen mukaan keskeiset yhteistyökumppanit. Sosiaalityö on yksilön subjektiivisuuden havaitsemista ja voimavarojen paikantamista. Sosiaalityön tulee vastata myös kumppanuuden vaateisiin ja entistä tiiviimpiin yhteistyömalleihin palvelujen käyttäjien kanssa (Frost 2002, 50). Sosiaalityössä on tiettyjä reunaehtoja, joiden puitteissa on toimittava. Sosiaalityön juuret ja toimintaoikeutukset ovat laeissa ja yhteiskunnan muissa normeissa, eikä sosiaalityö voi kääntyä oman työnsä reunaehtoja vastaan. Sosiaalityöntekijät ovat pääsääntöisesti virkamiehiä ja heitä sitovat tätä kautta työnantajien, useimmiten kunta- ja valtiotyönantajien, arvot ja tavoitteet. (Thompson 2005, 18.)

Sosiaalityössä tavoitteena voi olla sosiaalisen muutoksen mahdollistaminen ja asiakkaiden parempaan elämänhallintaan auttaminen, ei kuitenkaan asiakkaiden sosiaalisten ongelmien poistaminen. (Thompson 2005, 18.) Sosiaalityöntekijöillä on erityinen yhteiskuntapoliittinen tehtävä syrjäytymisuhan alla olevien asiakasryhmien kanssa työskentelyssä. Sosiaalityöltä odotetaan syrjäytyneiden parissa tehtävän muutostyön lisäksi riskien tunnistamista riittävän varhaisessa vaiheessa, kun pahin syrjäytyminen on vielä sosiaalityön keinoin estettävissä. (Juhila 2006, 56.) Tähän tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät totesivat, että sosiaalityön tavoitteiden saavuttamista on vaikea arvioida, koska omalle työlle, asiakkaan muutosta tukevalle sosiaalityölle, asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa hyvin monella eri tavalla ja monella eri tasolla. Tavoitteiden saavuttamisen arvioimiseksi tarvitaan nykyistä käytäntötutkimuksen kenttää, jota tulisi laajentaa ja vahvistaa myös sosiaalityöntekijöiden itse tuottamalla tiedolla.

Sosiaalityön määritelmää on myös tarkasteltava suhteessa sosiaalityön kehittämiseen. Sosiaalialan osaamiskeskusten toteuttaman kehittämistyön perimmäisenä tavoitteena on saada sosiaalityön palvelut toimimaan entistä paremmin siten, että asiakkaat saavat asuinpaikastaan riippumatta niitä palveluja, joita kulloinkin tarvitsevat (Heinonen & Luhtasela, 2004, 9–10).

Sosiaalityön kehittämistyön on oltava herkkää ja muuntautumiskykyistä yhteiskunnan kehityksen entistä suuremman ennakoimattomuuden vuoksi. Yhteiskunnan ennakoimattomuus tarkoittaa sitä, että tulevaisuuden kehityssuuntiin, yhteiskunnan muuttuviin ongelmiin ja niistä aiheutuviin palvelutarpeisiin on mahdotonta varautua. (Murto 2005, 320.) Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että sosiaalityöhön liittyviä palvelutarpeita arvioitaessa lähellä kuntalaisia ovat erityisesti sosiaalityöntekijät. Onkin luontevaa ajatella, että jos sosiaalityöntekijät olisivat entistä enemmän tuomassa omaa asiantuntijuuttaan sosiaalityön kehittämiseen ja siinä esimerkiksi palvelutarpeen suuntaamiseen, voitaisiin entistä paremmin ennakoita ja vastata nopeasti muuttuviin palvelutarpeisiin. Kyse on siitä, miten sosiaalityön arkityöhön voidaan juurruttaa kehittämisen välineitä ja mitä nämä kehittämisen välineet voivat olla

Sosiaalityön kehittämisen näkökulmasta, jossa tutkiva ja arvioiva työote toimii kehittämistyön välineenä, sosiaalityön määritelmien perusajatukset saavat vahvistusta. Sosiaalityön nähdään pohjaavan tieteellisen tietoon, ammatilliseen osaamiseen ja yhteisiin eettisiin periaatteisiin. Tutkivan ja arvioivan työotteen toteutuessa on mahdollista arvioida myös sitä, miten sosiaalityön ammatillisuutta ohjaavat tavoitteet toteutuvat: pohjaako sosiaalityö tieteelliseen tietoon, ammatilliseen osaamiseen ja eettisiin toimintaperiaatteisiin, ja mahdollistaako tutkiva ja arvioiva työote myös näiden elementtien vahvistumiseen sosiaalityössä. Sosiaalityön määritelmässä todetaan myös tilannearviointien ja muutostyön käsitteet, jotka todentuvat asiakastyön kontekstissa vasta siinä vaiheessa, kun sosiaalityöntekijät systemaattisesti toteuttavat tilannearvioita ja muutostyötä samalla itse arvioiden omia työkäytäntöjään.

Pohdittaessa tutkivaa ja arvioivaa työotetta suhteessa sosiaalityön määritelmiin tulee muistaa, että uudella tavalla tehdä työtä ei haeta vain uusiin työmenetelmiin liittyvien innovaatioiden synnyttämistä, vaan laajempaa kehittämisorientoitunutta asennoitumista sosiaalityöhön. Työote heijastaa sosiaalityöntekijöiden käsityksiä omaan ammattiinsa liittyvistä tehtävistä. Näin ollen tutkiva ja arvioiva työote perustuu siihen, että sosiaalityöntekijät tiedostavat oman tapansa tehdä työtä ja ovat lisäksi valmiita arvioimaan kriittisesti omia työtapojaan sekä tämän pohjalta kehittämään omaa työtään. Oman työn kehittäminen on haaste, johon tulee tarttua siitä huolimatta, että pula kelpoisuusehdoista täyttävistä sosiaalityöntekijöistä on viime vuosina entisestään pahentunut.

Sosiaalityön vahvistamiseen tähtääviä valtakunnallisia toimenpiteitä

Jotta sosiaalityöntekijöiden mukaan ottaminen sosiaalityön kehittämiseen sekä puhe tutkivasta ja arvioivasta työotteesta tulisivat ymmärrettäviksi, on perusteltua tutustua sosiaalityön kehittämiskulkuihin, joiden avulla sosiaalityön asemaa sekä itsenäisenä tieteen alana että kunnan palveluverkoston keskeisenä toimintana on vahvistettu. Sosiaalityön tie asiantuntija-ammattiksi on ollut pitkä. Paikannan kehitystä alkaen 1970-luvulta, joka on sosiaalityön kehittämistyön kannalta merkittävä ajankohta Suomessa.

Sosiaalityön ja sosiaalityöntekijän käsitteet vakiintuivat yleiseen käyttöön 1970-luvulla. Samalla nämä käsitteet syrjäyttivät muut käytetyt käsitteet, kuten sosiaalihuolto ja sosiaalihuollon työntekijät. (Juhila 2006, 38.) Seuraava isompi muutos tapahtui melko pian käsitelmärittelyn vakiintumisen jälkeen. Sosiaalityöntekijöiden kelpoisuusehdot muuttuivat 1980-luvun alussa. Kelpoisuusehdoksi sosiaalityöntekijän virkaan tuli ylempi korkeakoulututkinto. Kelpoisuusehtoja muuttamalla haluttiin sosiaalityöntekijät todennäköisesti jo silloin mukaan tiedon tuottamiseen, jonka oletettiin tapahtuvat itsenäisen ja vastuullisen työn sivutuotteena. Ulla Mutka (1998, 153) on esittänyt väitöskirjassaan, kuinka päinvastaisista ennako-odotuksista huolimatta alkoikin sosiaalityöntekijöiden vaikenemisen aikakausi. Mutka (1998, 182) toteaa edelleen, että sosiaalityön asiantuntijuuden ydintä tulisi kuitenkin selkeästi etsiä ja paikantaa käytännön työstä syntyvän kokemuksen ja osaamisen kautta tai avulla.

Sosiaalityön tutkimusta ja kehittämistä haluttiin jo tuolloin, 1980-luvulla, viedä lähemmäs käytäntöä ja vastaavasti käytännön työtä entistä vahvemmin ammatillistua. Sosiaalityöstä haluttiin teoreettisesti jäsennettävissä olevaa toimintaa ja toiminnan oli eri tahojen mielestä suotavaa pohjautua tieteelliseen tietoon. Käytännön tarpeista ja osaamisesta lähtevän tutkimuksen toivottiin painottuvan osallistavaan ja laadulliseen tutkimukseen sekä toisaalta tuovan ammattikäyttöihin oman työn reflektoinnin, ammatillisen identiteetin sekä asiakaslähtöisyyden vahvistumisen. (Rajavaara 2005, 54.)

Sosiaalityön koulutuksen vakiintuessa sosiaalityön tieteellistä tutkimusta ja opetusta toteutettiin sosiaalipolitiikan yhteydessä. Sosiaalityöammatin vahvistumista tuki 1984 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki. Laissa säädettiin hyvinvointipalvelujärjestelmästä ja henkilöstömitoituksesta, joka laajensi sosiaalialan henkilöstömäärää. Laki sääti myös kunnan velvollisuudesta vastata sosiaalityön tarpeeseen. Tämä vaikutti myös sosiaalityötä lisäävästi

ja vahvistavasti. (Juhila 2006, 42.) Vuosituhannen loppua kohden sosiaaliset ongelmat monimutkaistuivat ja yhteiskunnallisten prosessien keskinäinen riippuvuus lisääntyi. Sosiaalityön ammatillisuutta piti kehittää kohti kokonaisvaltaista työorientaatiota, jolloin myös sosiaalityössä edellytettiin perhetason ylittävää ajattelua ja toimintaa. (Satka 2000, 185.)

Itsenäisen oppiaineen ja tutkimusalan aseman sosiaalityö vakiinnutti vasta 1990-luvulla (Raunio 2004, 34). Samaan aikaan sosiaalityön asemaa vahvistettiin myös opetussosiaalikeskusten perustamisella. Opetussosiaalikeskuksilla haluttiin vakiinnuttaa käytäntölähtöinen tutkimus ja opetus osaksi sosiaalityön kehittämis-, tutkimus- ja opetustoimintaa. Opetussosiaalikeskustoimikunnan mietinnössä (1990) toivottiin käytännön ja tutkimuksen lähentämisestä löytyvän helpotusta työntekijäpulaan ja työntekijöiden vaihtuvuuteen. Opetussosiaalikeskusten toiminta jäi laman jalkoihin niihin kohdistuneen resursoinnin ollessa vähäistä. Niukentunut julkinen talous, julkisen hallinnon hajauttaminen sekä samanaikainen ihmisten yksilöllisten oikeuksien lisääntyminen, tuottivat sosiaalityölle haasteen luoda uudenlaisia toimintastrategioita annetuista tehtävistä selviytymiseksi. (Satka 2000, 187.)

Laajamittaiset uudistusvaatimukset julkishallinnolle syntyivät 1990-luvun talouslamasta. Uudistusvaatimukset kohdistuivat ennen kaikkea työn jatkuviin tehostamisen vaatimuksiin, jolloin erityisesti henkilöstöltä vaadittiin enemmän tuloksia entistä niukemmilla resursseilla. New Public Management -johtaminen toteuttaa niin kutsuttua 3E-mallia, jossa keskeistä on taloudellisuus (Economy), tuottavuus (Efficiency) ja vaikuttavuus (Effectiveness). Julkisojohtamisen uudistuksissa myös julkisia palveluja yhtiöitetään ja yksityistetään. Eräsaaren (2006, 87) mukaan julkinen valta ei ole enää samalla tavalla kiinnostunut valvomaan kansalaisten oikeuksien noudattamista kuin aiemmin. New Public Managementin tuloa julkishallintoon on mahdotonta estää, sen kanssa on vain opittava elämään. Yhteisellösissä tärkeään roolin nousee asiantuntijoiden ammatillisuus ja sen vahvistaminen. Esimerkiksi sosiaalityön ammatillisuus toimii parhaimmillaan New Public Managementin vastavoimana, jolloin sosiaalityön asiantuntijat ovat mukana määrittämässä sitä, miten asiakkaiden palvelut tulee järjestää ja miten palveluja tulee kehittää, eikä tätä määrittelyä tehdä sosiaalityön asiantuntijuuden ulkopuolelta.

Sosiaalialan vahvistamis- ja kehittämistarpeista käsin käynnistettiin myös sosiaalialan osaamiskeskusten suunnittelutyö vuonna 2001 jatkona opetussosiaalikeskustoiminnalle sekä kuntien erityisosaamista ja

seudullista yhteistyötä vahvistaneelle Verkostoituvat erityispalvelut (Vep)-hankkeelle. Sosiaalialan kehittämistyö nostettiin vaihtoehdoksi 2000-luvun jälkiekspansiivisen hyvinvointivaltiokehityksen säästöille ja leikkauksille. Sosiaalialan osaamiskeskustyöryhmä nimettiin valmistelemaan asiaa ja jatkamaan työtä, johon edellinen opetussosiaalikeskustyöryhmä oli jäänyt. Nopeasti edennyt valmistelutyö johti sosiaalialan osaamiskeskustoimintaa koskevaan hallituksen esitykseen, joka annettiin syyskuussa 2001. Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta tuli voimaan vuoden 2002 alussa. (STM, Työryhmämuistio 2001:34.)

Yhtenä keskeisenä vuosituhatosen vaihteen toimenpiteenä koko sosiaalialan, mutta erityisesti sosiaalityön, käytäntölähtöisen kehittämisen vahvistajana toimii sosiaalialan osaamiskeskusten valtakunnallinen verkosto. Sosiaalialan osaamiskeskustoimintaa valmisteltiin laajalla pohjalla. Mukana olivat kuntien ja yliopistojen lisäksi ammattikorkeakoulut, järjestöt, lääninhallitukset ja maakuntaliitot. Osaamiskeskukset ovat kunkin alueen kehittämistarpeista ja voimavaroista liikkeelle lähteneitä verkosto-organisaatioita, joiden toiminnassa voivat olla mukana kaikki ne tahot, jotka haluavat ja uskovat hyötyvänsä siitä. (STM, esitteitä 2003:4.) Kun kuitenkin puhutaan käytäntölähtöisen tutkimuksen, kehittämisen ja koulutuksen keskeisestä roolista osaamiskeskustoiminnassa, verkostojen yhtenä keskeisenä osana ovat perustyytä tekevät sosiaalialan ammattilaiset.

Verkostoituminen kuvaa uuden vuosituhatosen alun kehityskulkua niin kuntayhteistyössä kuin sosiaalialallakin. Verkostoyhteiskunnassa paikallisuus murenee ja keskeiseksi nousee se, miten toimivat verkostot on kyetty luomaan. Sosiaalialan osaamiskeskukset ovat syntyneet tukemaan yhteistyötä seudullisesti kunnan ja kolmannen sektorin välillä sekä eri oppilaitosten välillä. Lisäksi tavoitteena on kiinnittyminen käytännön työkenttään sekä kansainvälinen verkottuneisuus. (STM Työryhmämuistioita 2001:34; Sotarauta & Majjonen 2001, 5.)

Sosiaalialan osaamiskeskusten tehtävänä on omalla alueellaan turvata

- sosiaalialalla tarvittavan asiantuntemuksen kehittyminen ja välittyminen
- peruspalvelujen kehittyminen sekä erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen
- sosiaalialan perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja käytännön työn monipuolinen yhteys

- sosiaalialan tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan toteutuminen.

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta nro 1230/2001

Vuoden 2002 alussa Suomessa aloitti toimintansa kahdeksan alueellista ja yksi ruotsinkielinen sosiaalialan osaamiskeskus. Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ESO koostuu kolmesta alueyksiköstä: Pääkaupunkiseudun yksikkö, Sosiaalitaito Oy ja Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan yksikkö Verso. Tämän lisäksi Suomessa toimivia sosiaalialan osaamiskeskuksia ovat: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus KOSKE, Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus SOCOM Oy, Kanta-Hämeen, Pirkanmaan ja Satakunnan sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO, Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy Vasso Ab, Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus SO-NetBotnia, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus POSKE ja Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området.

(kts. <http://www.stm.fi/Resource.phx/vastt/sospa/shosa/index.thx>)

Näistä Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus toimii laajalla alueella kattaen Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan, Länsi- ja Keski-Uudenmaan sekä pääkaupunkiseudun. Kyseessä on verkosto-organisaatio, jonka kolme yksikköä on organisoitu varsin eri tavoin. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan yksikkö Verso toimii Helsingin yliopiston Tutkimus- ja kehittämiskeskus Palmenian hallinnoimana kahdessa toimipisteessä Lahdessa ja Porvoossa. Pääkaupunkiseudun yksikkö toimii sopimusperusteisesti Helsingin kaupungin sosiaaliviraston alaisuudessa ja siihen kuuluu myös Heikki Waris -instituutti. Keski- ja Länsi-Uudenmaan yksikkö toimii osakeyhtiöpohjaisena yrityksenä, Sosiaalitaito Oy:nä. (STM, esitteitä 2003:4.)

Heikki Waris -instituutti on perustettu vuonna 2001, ja se toimii osana Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskusta ollen siten valtakunnallisessa sosiaalialan osaamiskeskusverkostossa. Hallinnollisesti instituutti on Helsingin kaupungin sosiaaliviraston yksikkö, sen toimintaa kuitenkin rahoittavat kaikki pääkaupunkiseudun kunnat. Helsingin yliopiston kanssa solmittu yhteistyösopimus tukee käytäntölähtöisen sosiaalityön opetuksen ja tutkimuksen rakenteita sekä yliopistossa että instituutissa. Instituutin toiminnassa ovat mukana myös Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia ja Kalliolan setlementti. Kolmas sektori on tärkeä yhteistyötaho toiminnan kehittämisessä ja käytäntöyhteyden vahvistamisessa. Instituuttiin on luotu

perinteisen sosiaalialan tutkimuksen, kehittämisen ja opetuksen rajoja ylittäviä tehtäväkuvia ja toimintatapoja (<http://www.hel2.fi/waris/>.)

Sosiaalialan kehittämishanke toimeenpanee valtioneuvoston periaatepäätöstä sosiaalialan tulevaisuuden turvaamisesta vuosina 2003–2007. Sosiaalialan kehittämishanke toteutetaan neljänä hankekokonaisuutena, jotka kukin muodostuvat vielä erillisistä osahankkeista. Sosiaalityön vahvistamisen kannalta on keskeistä sosiaalialan kehittämishankkeen edistämät seudullisen yhteistyön muodot kehittämis-, koulutus- ja arviointityön vahvistamiseksi kuin myös alueella olevan erityisosaamisen turvaamiseksi. Toisaalta merkittävää on myös palvelujen kehittäminen entistä tasapuolisemmiksi sekä palvelujen saatavuuden ja palveluohjauksen kehittäminen. Sosiaalialan kehittämishanke vahvistaa myös sosiaalityötä erilaisten substanssikohtaisten osahankkeiden avulla, kuten lastensuojelun kehittämishanke ja päihdepalvelujen kehittämishanke. Myös sosiaalihuollon ajankohtaisiin henkilöstöpoliittisiin haasteisiin halutaan vastata sosiaalialan kehittämishankkeella lainsäädännöllisin ja muilla tarvittavilla toimenpiteillä. (STM, esitteitä 2003:20.) Sosiaalialan kehittämishankkeen päättyessä kansallista sosiaalialan kehittämistoimintaa suuntaa ja ohjaa jatkossa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma vuosille 2008–2011. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/hankk/hankt/sote/index.htm>)

Sosiaalialan kehittämistoiminta tulee suhteuttaa sosiaalialan henkilöstön saatavuuteen ja työn ulkoisiin reunaehtoihin. Varsin yleisesti on todettu, että sosiaalityöntekijöistä on jatkuva pula ja kelpoisuusehdot täyttäviä sosiaalityöntekijöitä on Suomessa liian vähän (Kemppainen 2006, 255). Kelpoisuusehdot täyttävät sosiaalityöntekijät valikoivat työyhteisönsä sosiaalityön koulutusta järjestävien yliopistojen sijaintikaupungeista sekä niiden läheisyydestä (mt, 256). Lisäksi sosiaalityöntekijät hakeutuvat mielellään sosiaalityön erityistehtäviin, joissa työnkuva on selkeämpi ja rajatumpi. Tehtäväkokonaisuuden hallinta on myös helpompaa kuin perussosiaalityössä (Rautiainen 2003, 27).

Sosiaalityön vahvistamiseen tähtäävistä toimenpiteistä yksi viime vuosien merkittävimmistä saavutuksista on ollut sosiaalityön ammatillista kelpoisuutta säätelevän lainsäädännön uusiminen. Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuudesta säädetyn lain mukaan sosiaalityöntekijältä edellytetään maisterin tutkintoa, pääaineena sosiaalityö tai pääaineen laajuiset opinnot sosiaalityöstä (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005). Laissa on merkittävää

se, että ensimmäistä kertaa kelpoisuuksista säädetään lailla, eikä enää asetuksella. Toisena uutena piirteenä laissa on se, että laki koskee kaikkea sosiaalihuollon ammatillista toimintaa riippumatta palvelun tuottajasta. Aikaisemmin kelpoisuudesta säädetyt asetukset koskivat ainoastaan kuntien sosiaalilautakuntien alaista toimintaa. Laissa säädetään myös ensimmäistä kertaa kolme sosiaalialan ammatillista tehtäväaluetta, jotka ovat sosiaalityö, sosiaaliohjaus ja varhaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen työ. (Kempainen 2006, 247). Yksi ajankohtaisimmista sosiaalityön haasteista on sosiaalialan työnjakoon liittyvien kysymysten ratkaisemiseen liittyvät toimenpiteet, joille henkilöstön kelpoisuuksista säädetty laki luo pohjaa. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä on saanut valmiiksi tehtäväraKEN-
neusositukset sosiaalihuollon ammatilliselle henkilöstölle (Sarvimäki & Siltaniemi 2007). Valmistuneet suositukset toimivat pohjana sosiaalialan työnjaon kysymyksiä jatkossa kehitettäessä ja pohdittaessa.

Kehittämistyöhön orientoituminen sosiaalityössä

Sosiaalityöntekijät alkoivat 1980-luvulla itse orientoitua laajemmin sosiaalityön moniäänisyyteen ja uudenlaisiin tapoihin tehdä sosiaalityötä. Suomalaisen sosiaalityön perinteeseen vaikuttaneet järjestelmäkeskeisyys ja ongelmakeskeisyys korostivat koulutuksen ja ammatillisen osaamisen merkitystä. Järjestelmäkeskeisyudessa työskenneltiin lakeja ja hallinnollisia ohjeita korostaen, kun taas ongelmakeskeinen työskentelytapa pohjasi teoreettisiin ja metodisiin näkemyksiin. (Raunio 2004, 19.) Asenneilmapiiri muuttui siten, että enää ei haluttu tehdä sosiaalityötä vain asiakkaille, itselle ja toisille sosiaalityöntekijöille, vaan käytännön sosiaalityölle haluttiin entistä näkyvämpi rooli sosiaalityön asiantuntijaverkostoissa. Sosiaalityössä haluttiin korostaa myös ammatillisuutta ja toimia tasavertaisena asiantuntijana yhteistyökumppaneiden kanssa sekä tehdä suoraa vaikuttamistyötä suhteessa sosiaalihuollon johtoon ja poliittisiin päättäjiin. (Murto 2004, 50.)

Sosiaalityöntekijöiden oman työn kuvaamisen vaikeutta ja myös sosiaalityön tekemistä tietoiseksi kuntalaisille, poliitikoille, hallinnolle ja tutkijoille on kuvannut Marketta Rajavaara (1992, 19) toimiessaan tutkijana Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana -tutkimusprojektissa, joka toteutettiin Helsingin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston välisenä yhteistyönä 1980-luvun loppupuolella. Kyseinen projekti oli ensimmäisiä avauksia etsittäessä uusia näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön väliseen suhteeseen. Projektin avulla haluttiin lähentää edellä mainittuja

toimijatahoja toisiinsa sekä löytää keinoja soveltaa yhteiskunnallista tietoa sosiaalityöntekijöiden jokapäiväiseen ammatilliseen toimintaan.

Rajavaara (2005, 57) analysoi 1980-luvulla sosiaalityön kehittämisen taustalla olleen kolme toisiinsa liittyvää erilaista problematisointia. Mielenkiintoista on todeta, että ensimmäinen problematisointi liittyi henkilöstöpoliittisiin näkökulmiin, erityisesti pulaan sosiaalityön osaavasta ja ammattitaitoisesta henkilökunnasta. Jo tuolloin kamppailtiin paljon samanlaisten henkilöstöpoliittisten haasteiden kanssa kuin nykyään. Tutkivan työotteen avulla haluttiin siis 1980-luvulla lisätä sosiaalialan houkuttelevuutta sekä kohentaa erityisosaamisen tilaa kuntien toimintayksiköissä. Toisena odotuksena tutkivalle sosiaalityölle oli Rajavaaran mukaan toive sosiaalihuollon vaikuttamistoiminnan vahvistumisesta käytännön sosiaalityöstä tuotetun tiedon avulla. Tutkivalta sosiaalityöltä odotettiin myös sosiaalityön teoriapohjan vahvistamista sekä osallisuutta sosiaalityössä käytettävien menetelmien kehittämiseen. Sosiaalityö akateemisenä oppiaineena on 1980-luvun jälkeen vahvistanut asemaansa ja sosiaalityön opetus on laajentunut ja syventynyt huomattavasti.

Sosiaalityöntekijöiden toimintakentän tulisi olla laajasti rakentunut, monista eri mahdollisuuksista koostuva pitäen sisällään myös mahdollisuuden sosiaalityön kehittämistyöhön. Perussosiaalityön tulisi osallistua sosiaalityön kehittämis- ja tutkimustarpeiden esiin nostamiseen. Monista paloista koostuva toimintakenttä tarjoaa ammatillisia haasteita ja urakehityksen mahdollisuuden myös sosiaalityössä. On muistettava, että perussosiaalityötä voidaan osallistaa ja velvoittaa sosiaalityön kehittämiseen nykyisissä työtilanteissa vain rajallisesti. Piironen (2001, 258) mukaan on tärkeää arvioida, millainen oman työn kehittäminen on tärkeää ja miksi.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä kirjoittaminen ja dokumentointi toimivat hyvin oman työn jäsentäjänä. Piironen (2001, 258) kuvaa tutkimuksessaan, miten kirjoittaminen tuottaa sosiaalityöntekijälle kokemuksen omasta työympäristöstä ja mahdollisuuden reflektoida rauhassa asiakastilanteita omassa päässään. Vaikka sosiaalityötä tehdään paljon parityönä, on valitettavan tavallista, että työntekijä kohtaa vaikeat asiakastilanteet yksin. Näin dokumentointi hyödyttää monella tasolla arjen työtä. Dokumentointi voi toimia yksin tai ryhmässä reflektoinnin välineenä, työn jäsentäjänä ja kehittämisen välineenä. Dokumentoinnin liittäminen osaksi sosiaalityötä voi motivoida monella eri tavalla. Dokumentointi toimii apuna asiakkaiden tilanteiden ja tavoitteiden yksilöimisessä. Se myös turvaa asiakasprosessin jatkuvuuden ja palveluprosessin toimivuuden. Kääriäinen (2003, 23)

toteaa, että dokumentointi helpottaa myös työntekijän kannalta arvioituna sosiaalityön työprosessia. Dokumentoinnilla myös välitetään tietoa hallinnon ja suunnittelun käyttötarkoituksiin ja sosiaalityön laajempaan kehittämiseen.

Sosiaalityössä lähes puolet työntekijöistä osallistuu ammatilliseen työnohjaukseen (Karvinen-Niinikoski et al. 2005, 63.) Saman tutkimuksen mukaan työnohjauksessa käsiteltäviä asioita ovat yleisemmin työn rajaaminen, oikeiden ratkaisujen ja toimintatapojen löytäminen asiakastyössä, tuen saaminen ja jaksamisen tukeminen sekä stressin ja loppuunpalamisen torjuminen. Samassa tutkimuksessa todetaan edelleen, että työnohjauksessa ovat vähemmän esillä sellaiset asiat kuin omien koulutustarpeiden tunnistaminen, työn tehokkuuden ja laadun parantaminen, sosiaalityön tutkimus ja arviointi sekä käytännön osaamisen ja teorian integrointi (Karvinen-Niinikoski et al. 2005, 63). Sosiaalityön työnohjauksen merkittävyys kehittämistyön mahdollistajana tulee helposti sivutettua, juuri siitä syystä, että työnohjauksen sisällöt painottuvat edellä kuvatulla tavalla. Työnohjaus voi parhaimmillaan rakentaa pohjaa kriittiselle reflektiivisyydelle, joka puolestaan toimii myös kehittämistyön välineenä (Karvinen-Niinikoski 2005, 21.)

Työnohjauksen ja kriittisen reflektiivisyyden tuodessa sosiaalityöhön pitkäjänteistä ja tavoitteellista oman ammatillisuuden kehittämistä on puolestaan viime vuosina vahvistunut projektityön kulttuuri tuonut kehittämistyöhön tutkimuksen ja käytännön vuorovaikutusta hankaloittavaa lyhytjännitteisyyttä. Tämä näkyy usein siten, että projektien käynnistäminen, lopettaminen ja projekteihin liittyvä byrokratia vievät aikaa syntyneen tiedon ja taidon jakamiselta ja levittämiseltä tai joskus suorastaan estävät sen (Husso 2004, 31.) Tiettyjen kehittämistehtävien toteuttaminen projektimuotoisena voi tuottaa työyhteisössä ristiriitoja, koska usein perushenkilöstöllä on halua ja taitoja hoitaa erilaisten projektien kohteena olevien syrjäytyneiden tai marginaalissa elävien asiakkaiden asioita, mutta peruspalvelujen rahoitusvajeen vuoksi ainoa keino hoitaa tätä kyseistä asiakasryhmää on projektimuotoinen toiminta (Sulkunen 2006, 35). Projekteissa on aina kyse yksittäisestä toiminnan aikajaksosta, jonka jälkeen on pohdittava keinoja jatkaa toimintaa perusorganisaation puitteissa. Tämä osaltaan hankaloittaa projektien ja organisaatioiden perustyön välistä yhteistyötä. Projektien perusoletus on usein siinä, että lyhytjännitteisesti kehitetty projektitoiminta siirtyy automaattisesti organisaation perustyöhön,

jossa puolestaan ei ole riittävästi sitouduttu uudenmuotoiseen toimintaan. (Alasuutari & Lampinen 2006, 69.)

Sosiaalityön kehittämistyö on rakentunut melko pitkälle projektimuotoisen toiminnan varaan, joskin projektien toteutustapana on melko usein tehdä kehittämistyötä asiakastyötä tekeviä työyksiköitä tai työntekijöitä tukien. Sosiaalityöntekijät ovat esittäneet kritiikkiä erityisesti siitä, että omassa perustyössä vaativaa ja aikaa vievää kehittämistyötä ei ole ollut mahdollista toteuttaa. Innovatiiviset ja kehittämisestä innostuneet sosiaalityöntekijät ovat joutuneet hakeutumaan perustyöstä erillisiin projekteihin omaa työtään kehittämään, jolloin kehittämistyön tulosten integroiminen ja juurruttaminen asiakastyön käytäntöihin on usein haasteellista. Perustyössä tapahtuvassa kehittämistyössä koko työyhteisön on yleensä helpompaa sitoutua kehittämistyöhön ja kehittämistyön tuloksien juurruttaminen perustyöhön on helpompaa. Jos projektikehittämisen mallia jatketaan, on tärkeää pohtia projektien uudentyyppisiä organisointitapoja. Projektit tuovat oikein organisoituna myös lisäresursseja perustyöhön.

On jo olemassa hyviä esimerkkejä siitä, että perustyössä tapahtuva sosiaalityön kehittäminen voi onnistua projektin avulla. Helsingin sosiaaliviraston hallinnoimana toteutetussa Kaupunkisosaalityön kehittämishankkeessa yhtenä osahankkeena oli Aktivoiva ja kuntouttava työote aikuissosiaalityössä (AKU) -hanke. Hankkeen koordinoinnista ja organisoinnista vastasi keskitetty henkilöstö, mutta kehittämistyö toteutettiin asiakastyötä tekevissä sosiaalityön työyhteisöissä. Yhtenä tämän hankkeen pilottitoimistona toiminut Malmin sosiaalipalvelutoimiston kehittämishankkeeseen osallistunut sosiaalityöntekijöiden työryhmä totesi oman kehittämistyön onnistumisen edellytyksistä seuraavaa: arkityössä tapahtuva kehittäminen on mahdollista saada onnistumaan silloin, kun kehittämistyö koetaan työyhteisöstä itsestään lähtevänä, omaehtoisena projektina, joka nivoutuu hyvin työn arkeen. Kehittämishankkeeseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden mielestä kehittämistyöhön tulee lähteä liialliset odotukset nurkkaan heittäen, sosiaalityön arkitodellisuutta mukana kuljettaen ja mielessä pitäen. Kehittämistyöhön osallistuvat työntekijät ovat haavoittuvaisia omine, epävarmoine ajatuksineen sosiaalityön kehittämisestä, jolloin työskentelykulttuurin tulee olla ehdottoman luottamuksellinen. Kehittämistyöhön on hyvä saada ohjauksellista ryhtiä ulkoapäin, jota kautta omat kokemukset ja valinnat saavat vahvistusta, ja sosiaalityöntekijöiden usko itseensä myös kehittämisen asiantuntijoina kasvaa. Kehittämistyö vaatii ehdottomasti lähijohdon tuen sekä sen, että

johto kannustaa kehittämistyöhön osallistumiseen. Kehittämistyö vaatii säännöllisen, viikoittaisen irrottautumisen omaa työtä pohtimaan.

Tapahtuupa kehittämistyö projekteissa tai perustyössä, tarvitaan vahvaa ja selkeää rakennetta kehittämistyön elossa pitämiseksi, jotta vanhat rakenteet ja tavat tehdä työtä eivät murskaa uusia ituja alleen. Kehittämistyö tulee kytkeä jo olemassa oleviin verkostoihin pyrkien laajentamaan niitä yli kuntarajojen ja tieteenalojen (Arnkil, Eriksson & Arnkil 2000, 171, 186.)

Nykymuotoista sosiaalialan kehittämistoimintaa, joka toteutuu pääsääntöisesti projektien avulla, on arvioitu Sosiaalikehityksen raportissa (2006) Sosiaalihuollon kehittämistoiminnan nykytila kunnissa. Kehittämistoiminnan nykytilaa kuvataan toteamalla, että hanke- ja projektimuotoista kehittämistyötä on lähes kaikissa kunnissa. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön sosiaalialan kehittämishankkeen myötä myös sosiaalialan alueellinen yhteistyö kehittämistoiminnassa on tehostunut. Sosiaalialan osaamiskeskusten rooli alueellisessa kehittämistyössä on merkittävä ja osaamiskeskusten on todettu tavoittaneen kuntakentän hyvin. Sosiaalialan osaamiskeskusten niukoilla resursseilla sosiaalialan kehittämistyötä voidaan tukea vain alueellisten tarpeiden mukaan määritellyillä kehittämiskohteilla. Pääkaupunkiseudulla on hyvä tilanne sosiaalialan kehittämistyössä siinä mielessä, että alueen kaikissa isoissa kaupungeissa on omat kehittämistyötä johtavat ja tekevät asiantuntijat, jotka toimivat kuntien perusrahoituksella.

3 Sosiaalityön tiedonmuodostuksen käytäntölähtöisyydestä käytäntötutkimukseen

Käytäntölähtöinen tiedonmuodostus

Käytäntötutkimus on tullut osaksi sosiaalityötä, koska sosiaalityön tietopohja eroaa muiden tieteenalojen tietopohjan jäsentymisestä. Sosiaalityössä tarvitaan tieteenalakohtaisesti, hallinnollisesti ja palvelukohtaisesti jäsentyvää tietoa, joka kuitenkin ei ole sosiaalityön tietoa sinänsä, vaan välineellistä tietoa. Sosiaalityötä koskeva tieto rakentuu arjen elämän ja käytännön sosiaalityön kautta. (Kananoja 2002.)

Sosiaalityössä tuotettua tietoa pidetään tärkeänä myös siksi, että tutkimuksellisesti tuotettua tietoa arvostetaan ja tämän arvostuksen avulla voidaan sosiaalityön ammatille saada asemaa ja arvostusta. Reino Salo (1981, 4) totesi 1980-luvun alussa, että kun sosiaalityö saa ammatillisen työn perustakseen tutkittua tietoa, se nostaa ammatin asiantuntija-ammattien joukkoon. Käytännön tiedon erityisyys ja haaste on sen implisiittisyydessä. Implisiittistä tietoa määrittää se, että työntekijä rakentaa tietoa itsekseen omaksuen tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta, monista eri lähteistä, useimmiten ilman tiedostettua reflektointia (Raunio 2004, 121). Implisiittisen tiedon vahvuutena on se, että se mahdollistaa eksplisiittisen tiedon käytön ammatillisessa toiminnassa (Raunio 2004, 122).

Sosiaalityön tiedonmuodostusta ja sosiaalityössä esiintyvää tietoa on jäsentänyt myös Jan Fook (2005). Hänen mukaansa on tärkeää arvioida sitä, ketä varten ja kenen näkökulmasta tietoa tuotetaan ja kootaan. Yhtä tärkeää on pohtia sitä, kuka tietoa kerää sekä miten ja mihin kerättyä tietoa käytetään. Fook arvioi, että sosiaalityössä tarvitaan erityisesti käytännön sosiaalityössä tuotettua tietoa. Kananojan (2002) mukaan arjessa ja asiakkailla oleva tieto on usein varsin kaoottista ja jäsentymätöntä. Tästä syystä tarvitaan käsitteitä, jäsentämistä ja myös luokittelua, jotta havainto- ja

kokemuskaaos saisi muotoaan ja muuttuisi yhteiseksi sosiaalityön tietomaisuudeksi. Fookin (2005) mukaan käytännön sosiaalityössä tuotettu tieto auttaa ymmärtämään ilmiöiden ja asioiden yhteyttä ympäröivään yhteiskuntaan ja tuottamaan myös entistä helpommin siirrettävissä olevaa tietoa. Käytännöstä nousevaa tietoa tulee kuitenkin teoretisoida, jotta tieto kehittyisi ja välittyisi kaikkien sosiaalityön toimijoiden arvioitavaksi. Fookin mukaan sosiaalinen muutos tapahtuu vuorovaikutuksen kautta kriittisesti reflektoiden.

Sosiaalityössä reflektiivisyys on Synnöve Karvinen-Niinikosken (2005, 20–21) mukaan ammatillisen toiminnan osana osa sitä prosessia, jossa toiminnan ja rakenteen välinen suhde jäsenyy uudestaan. Reflektiivisen toiminnan voi siis hänen mukaansa katsoa edistävän muutosta ja toimivan myös yhtenä työn kehittämisen perustana.

Viime vuosina on sosiaalityötä pyritty entistä tarkemmin luokittelemaan ja jäsentämään sekä valtakunnallisin että alueellisin toimenpitein. Valtakunnallinen sosiaalityön luokitushanke on toteutettu vuosina 2003–2007. Tavoitteena on ollut kuvata sosiaalityön kohteena olevia ilmiöitä ja asioita asiakaskohtaisen sosiaalityön kohdeluokituksen avulla sekä toisaalta kuvata sosiaalityöntekijän toimintaa erillisen toimintoluokituksen avulla (kts. <http://sty.stakes.fi/FI/luokituskeskus/sosiaalityo/index.htm>) Vaikka sosiaalityötä luokiteltaisiin tai jäsenettäisiin, se ei tarkoita sosiaalityöntekijöiden pelkäämän kaavamaisuuden lisäämistä arjen työssä. Jatkossakin sosiaalityöntekijän tulee asiakastilanteissa perustella ja valita toimintansa suhteessa asiakkaan yksilölliseen tilanteeseen ja juuri siinä asiakastilanteessa läsnä oleviin reunaehtoihin, mutta ei sattumanvaraisesti.

Sosiaalityön ammatillisen identiteetin kasvun edellytyksenä on oman tietopohjan vahvistuminen ja vahvistaminen. Aiemmin olen esitellyt toimenpiteitä sosiaalityön vahvistamiseksi, mutta erityisesti sosiaalityön ammatilliset lisensiaattitutkinnot, tutkijakoulut, käytäntötutkimuksen ja arviointiosaamisen lisääminen ovat keinoja vahvistaa ja jäsentää sosiaalityön tietopohjaa ja teorianmuodostusta käytännön työstä käsin.

Käytännön sosiaalityössä tuotetun tiedon ydin on siinä, että sosiaalityöntekijät motivoituvat dokumentoimaan omaa työtään. Kääriäinen (2003, 23) toteaa, että sosiaalityössä dokumentoinnilla on useita tehtäviä ja käyttötarkoituksia. Sosiaalityöntekijää ensisijaisesti motivoivana tehtävänä voidaan pitää sitä, että dokumentointi toimii apuna asiakkaan tilannetta ja tarpeita yksilöittäessä. Työyhteisöä dokumentointi helpottaa, kun työprosessit tallentuvat hallinnon ja suunnittelun käyttötarkoituksia varten. Vasta

tämän jälkeen on järkevää lähteä pohtimaan sitä, miten dokumentointi voi toimia systemaattisesti tuotettavan tiedon jäsentämisen välineenä. Sosiaalityön avoin ja yhdessä asiakkaan kanssa toteutettu dokumentointi sitoo kuitenkin sosiaalityöntekijöitä sosiaalityön tiedonmuodostajiksi ja mahdollistaa heidän osallistumisensa tätä kautta sosiaalityön teoriapohjan vahvistamiseen. (Kääriäinen 2003, 23.)

Miten tieto muodostuu sosiaalityön käytännöissä?

Sosiaalityön ammatillinen tietoperusta pohjaa erilaisiin ammatillisen toiminnan kannalta merkityksellisiin tiedon lajeihin. Ammatillinen tieto perustuu tutkimukselliseen tietoon ja käytännön kokemuksista nousevaan tietoon. Sosiaalityön tieto ei ole koskaan staattista, vaan muotoutuu keskusteluissa ja siihen kohdistuneen kritiikin avulla (Frost 2002, 48). Sosiaalityön tekemisen ammatillinen konteksti tekee myös proseduurisesta tiedosta merkityksellisen. Proseduurinen tieto muodostuu siitä organisaatorista, toiminnallisista ja lakisääteistä toimintaympäristöstä, jossa sosiaalityö toimii. Proseduurisen tiedon avulla organisaation vaikutuksia sosiaalityön ammatillisiin toimintakäytäntöihin pystytään määrittämään. Käytännön kokemuksista saatava tieto on usein siirrettävissä tilanteesta toiseen ja on koko yhteisön käytössä, joskin aina ei ole olemassa riittävästi keinoja siirtää persoonallista tietoa laajempaan käyttöön. (Raunio 2004, 102–103). Tosin tiedon situationaalisuudesta aiheutuvat tiedon siirrettävyyden ongelmat korostuvat erityisesti silloin, kun sosiaalityön tiedontuotanto on irrallaan käytännön sosiaalityöstä.

Persoonallisesta tiedosta on ruvettu käyttämään nimitystä hiljainen tieto (tacit knowledge). Laura Yliruka (2000, 34, 78) on tutkinut hiljaisen tiedon hyödyntämistä sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Sosiaalityön hiljaisen tiedon välittäminen edellyttää reflektointimahdollisuutta mieluiten yhteisöissä, joissa jaetaan arvot ja kulttuuri. Sosiaalityön hiljaisen tiedon ja kokemustiedon muotoileminen sanoiksi ja teksteiksi on monelle sosiaalityöntekijälle vaikeaa. (Yliruka 2000, 34, 78.) Sosiaalityön kehittämisessä, tutkimuksessa ja koulutuksessa on keskeistä etsiä keinoja, joilla tuetaan sosiaalityöntekijöitä tuomaan näkyville hiljaista tietoa. Kokemustiedon jakamisen puute on nähty sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kehittymisen esteenä. Kokemustiedon kääntämistä tutkimustiedoksi tarvitaan, jotta ammattilaisten kokemukset tulevat tunnetuiksi ja niitä voidaan laajemmin hyödyntää (Raunio 2004, 107).

Tiedontuotannon muutostarpeita kuvaavat myös Helga Nowotny, Peter Scott ja Michael Gibbons (2002, 29). Yhteiskunnan monimuotoisuuden lisääntyessä tiedontuotannossa aiemmin vallalla olleet kontrollirakenteet saavat rinnalleen täysin uusia tiedontuotantojärjestelmään liittyviä tahoja. Yhteiskunnan uudet kriisit, globalisoituminen, uusliberalismi, uudenlaisen tietoteknologiaosaamisen kehittyminen sekä hallinnollinen ja poliittinen desentralisoituminen ovat tuoneet oman leimansa tiedontuotantojärjestelmään ja ovat osaltaan murentaneet tieteen autonomista asemaa. Samalla tämän autonomisen aseman murenemisen myötä tiedontuotannon kumppaneiksi on haluttu ottaa myös käytännön työtä tekeviä osajia.

Yhteiskunnallinen kehitys on kulkenut Nowotнын, Scottin ja Gibbonsin mukaan (2002,29) siten, että mukaan tarvitaan aina vain eriytyneempiä ja erikoistuneempia asiantuntijoita toteuttamaan aiemmin yleisiasiantuntijoiden hoitamia tehtäviä. Näin elämme aikaa, jossa erityisasiantuntijat tarvitsevat toimintaympäristökseen erikoistuneita instituutioita. Tämä lienee merkittävää myös sosiaalityön työikäntöjä tutkittaessa. Voidaanko olettaa, että tutkivaa ja arvioivaa työtä voitaisiin toteuttaa ja kehittää perussosiaalityössä? Vai edellyttääkö tutkiva ja arvioiva työote toteutukseen joitakin muita organisointitapoja tai jopa erillisiä organisaatioita? Sosiaalialan osaamiskeskukset ja Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa toimiva Heikki Waris -instituutti mahdollistavat tutkivan ja arvioivan työotteen toteuttamisen jo omissa organisaatioissaan, mutta tavoitteena on myös löytää ne keinot, joilla tutkivan ja arvioivan työotteen toteutumista voidaan entistä paremmin tukea asiakastyön kontekstissa. On tärkeää pohtia sitä, miten erikoistuneet instituutiot voivat rakentua verkostomaisesti joka suuntaan ja miten saadaan käytäntöön, koulutukseen, tutkimukseen ja hallintoon toimivat yhteistyörakenteet. Erityisen ongelmallista se on sosiaalialan osaamiskeskusten osalta, joiden keskeisenä tehtävänä on tukea alueen sosiaalialan asiantuntijoita perustyössä toteutetussa kehittämis- ja tutkimustyössä. Leena Rautiaisen (2001, 47) tekemän selvityksen mukaan sosiaalityöntekijät viihtyvät työssään parhaiten, kun heidän työtehtävänsä ovat selkeästi eriytyneet ja vaativat jotakin erityisosaamista. Onko tämä erikoistumiskehitys askel kohti Heiskalan (2000, 109) kuvaamaa instituutioiden tapojen tai itse instituutioiden muutosta?

Nowotнын, Scottin ja Gibbonsin (2002, 236) mukaan tieteessä ei ole enää mahdollista johdonmukainen eriytymiskehitys. Perinteisen tieteellisen osaamisen ja ymmärryksen rinnalle tarvitaan sosiaalista tietoa ja kykyä soveltaa sitä. Tieteellisen tutkimuksen on oltava entistä paremmin ja tehok-

kaammin sidottavissa yhteiskunnan toimintaan. Perinteisen ja pitkäjänteisen tutkijan uran rakentaminen on kirjoittajien mukaan paljon haastavampaa ja hankalampaa kuin aiemmin. Tämä näkyy siinä, että tutkijat eivät voi enää keskittyä vain yhteen valitsemaansa tutkimuslinjaan, vaan heillä pitää olla vireillä useita linjoja pystyäkseen vastaamaan ympäröivän yhteiskunnan epävarmuuteen ja suunnanmuutoksiin. Tutkijat joutuvat tutkimisen ohella toimimaan konsultteina, opettajina ja muina alan asiantuntijoina, kun tutkimukseen suunnattu rahoitus on epävarmaa.

Nowotny, Scott ja Gibbons (2002, 47) kuvaavat kirjassaan kahta erilaista tiedonmuodostuksen tapaa. Ensimmäinen tapa, tiedontuotantomalli 1 (Mode 1), on yliopistollinen ja tieteenalakohtainen malli, jonka kontrollirakenteet ovat hyvin tiukat. Toinen tapa, tiedontuotantomalli 2 (Mode 2), tuo tiedontuotannon tiiviiseen käytäntöyhteyteen. Toisessa mallissa on ensimmäiseen verrattuna paljon laajempi viitekehys ja toimintakenttä. Tiedontuotannolta edellytetään tässä toisessa mallissa aiempaa pitkäkestoisempaa näkemystä. Toinen malli perustuu poikkitieteellisyteen ja uudenlaiseen tapaan hyödyntää kaikenlaista tietämystä ja kokemusta, siis sekä yliopistollista ja tieteenalakohtaista tietoa kuin myös käytännön työssä muodostunutta tietämystä ja kokemusta. Toisessa mallissa perinteinen yksin tekemisen malli murenee, ja tiedonmuodostuksessa halutaan hyödyntää laajaa ja monipuolista verkostoa. Myös kansalaisten osallisuus tiedontuotannossa tulee huomioida, kuten myös monensuuntainen ja -tasoinen refleksiivisyys. Tiedontuotannossa on vaikeaa nimetä yhtä ainoaa oikein toimivaa mallia, vaan kirjoittajien kuvaamat mallit täydentävät toisiaan saaden näin tiedontuottajien toimijajoukon laajenemaan. Raunio (2004, 100) toteaaakin: sosiaalityön ammatilliselle toiminnalle merkityksellistä tietoa on olemassa hyvin monenlaista.

Nowotny et al. kuvaavat (2002, 47) sitä, kuinka tiede on aina puhunut yhteiskunnalle, mutta nyt olemme tilanteessa, jossa yhteiskunta on ruvennut vastaamaan tieteelle tehden tieteestä entistä refleksiivisempää. Nykymaailmassa eletään jatkuvassa reflektion tilassa: analysoidaan ja kommunikoidaan alati ja kaikkea; kehitytään yhteisön jäsenenä. Ongelmana on se, että mitään ei voi ottaa itsestään selvyytenä – kaikki pitää kyseenalaistaa. Yhteiskunnan ja tieteen suhteeseen vaikuttaa myös yhteiskunnan individualisoitumisprosessi, joka on kasvattanut yksittäisen yhteiskunnan jäsenen tietoisuutta omasta voimastaan. Yksilö haluaa olla koko ajan tietoinen omista valinnan mahdollisuuksistaan, ja näihin valintoihin katsotaan vaikuttavan myös tietoiset aiكومukset, uskomukset

ja muiden tekemät valinnat. Voidaan puhua subjektiivisten kokemusten uudelleen arvioinnin pakosta. Individualisoitumiskehityksen myötä on noussut tarve uusille tiedontuottamisen malleille, jotka pystyisivät entistä paremmin vastaamaan tiedontuotannolle asetettuihin haasteisiin osallistua entistä laajemmin yksilöllisistä tarpeista käsin määrittyviin palvelutarpeiden paikantamisiin. (Nowotny et al. 2000, 205–206.)

Ulrich Beckin (1992, 156) mukaan tieteen tehtävänä on ollut poistaa lumousta ja epäillä. Nyky-yhteiskunnassa on alettu epäillä tiedettä ja tietentekijöiden autonomisuutta. Tiedon muuttaessa luonnettaan se leviää myös asiakkaille. Sosiaalityössä tulee pohtia sitä, miten myös asiakkaat voidaan ottaa tiedontuottamisen kumppaneiksi. Vahvistamalla kumppanuutta vältytään vastakkainasettelusta, jota ainakin jossakin määrin edellä kuvattu tiedon leviäminen yhteiskunnassa aiheuttaa. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan entistä aktiivisempaa toimintaa tiedontuottajien toimintakentällä. Elämme ajassa, jossa ollaan viemässä uudenlaista tietopohjaa rakenteisiin. Jos sosiaalityöntekijät eivät itse ota tiedontuottajien asemaa ja sitä kautta vahvista ammatillisuuttaan, on vaarana että, sosiaalityö tullaan päättäjien ja yhteistyötahojen osalta sivuuttamaan.

Uusia tiedontuotantomalleja pohtiessa on helppo ymmärtää, miksi käytäntötutkimus vahvistaa asemaansa erityisesti sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijöillä on perinteisesti ollut paljon sosiaalista tietoa johtuen työn luonteesta. Tämän lisäksi sosiaalityöntekijöillä on myös kykyä soveltaa sitä. Puutteena on nähty sosiaalityöntekijöiden haluttomuus dokumentoida ja systematisoida tätä tietoa sekä näin levittää ammatillisuuden eetosta myös sosiaalityöntekijäkunnan ulkopuolelle; asiakkaille, yhteistyökumppaneille, medialle ja päättäjille. Käytännön työstä nouseva tieto on pitkään ollut jännitteistä suhteessa tieteelliseen tietoon. Näistä sosiaalityön tietoon liittyvistä jännitteistä tulee irtautua, sillä sosiaalityö tarvitsee sekä perinteistä tieteellistä tietoa että käytännön työstä nousevaa tietoa parantaakseen omaa professionaalista asemaansa ja arvostustaan. (Raunio 2004, 100.)

Sosiaalityöhön soveltuu hyvin Nowotny, Scottin ja Gibbonsin tiedontuotantomalli 2 (Mode 2). Tämän mallin mukaisesti tieto tuotetaan sovellusympäristössään, tieto on luonteeltaan transdisiplinääristä, tiedontuottamisessa tarvitaan taitojen heterogeenisuutta, se sisältää matalat ja vaihtuvat organisatoriset rakenteet sekä voimakkaan sosiaalisen tilivelvollisuuden ja refleksiivisyyden vaateen sekä laatua valvovan toimintamallin, joka toteutetaan usein tilapäiseen ja heterogeeniseen käytännön toimijoiden yhteisyyteen perustuvan laatuksentrollin avulla. (Tuunanen 2004, 19.)

Tiedontuotantomalli 2:n vahvuutena on se, että tietoa ei arvoteta, vaan ammatilliseen kokemukseen perustuva tieto on yhtä arvokasta kuin teollisen tutkimukseen perustuva tieto. Tämä tiedon lajien arvottaminen on ollut yksi sosiaalityön tietoperustan vahvistamiseen liittyvistä erimielisyyksistä (Raunio 2004, 105).

Sosiaalityön toimintakäytännöt

Sosiaalityö asettuu toimintana monen konfliktivoiman väliin. Perinteisin näistä lienee tuen ja kontrollin väliin asettuminen. Asiakkaiden tehtävänä on nähty olevan asettua sosiaalityöntekijän liittämisen- ja kontrollitoimenpiteiden kohteeksi, jolloin sosiaalityöntekijälle jää tehtäväksi liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloitava niitä, joilla on tässä liittymisessä ongelmia. (Juhila 2006, 49; Thompson 2005, 6.) Kontrollitehtävästä toiseen ulottuvuuteen siirryttäessä voidaan todeta sosiaalityöllä olleen perinteisesti vastuu yksilön hyvinvoinnista. Vastuu yksilön hyvinvoinnista on samalla vastuuta koko yhteisön hyvinvoinnista. Useimmat yksilön ongelmat liittyvät kiinteästi myös yhteiskunnan ongelmiin, kuten köyhyyteen, työttömyyteen, rikollisuuteen ja laajempaan sosiaaliseen syrjäytymiseen. Sosiaalityöntekijän toimintaa arvioitaessa on muistettava se, ettei sosiaalityöntekijä voi aina edetä toimissaan suoraviivaisesti, vaan hänen tulee huomioida yksilön etu, voimavarat ja mahdollisuudet sekä asettaa nämä joissakin tietyissä tilanteissa yhteisön edun edelle. Toisinaan on myös tarpeen harkita yhteisön edun asettamista yksilön edun edelle. (Thompson 2005, 5.) Sosiaalityöntekijöille annetuista hyvinvointivastuusta suoriutumisen edistää sosiaalityöntekijöiden oma tietoisuus työn tekemisen kontekstista ja siihen vaikuttavista ulottuvuuksista. Sosiaalityöntekijät saavat tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta yhteistyöverkostoistaan, mutta sosiaalityössä kaikki tieto ei ole saatavissa välillisesti, vaan tutkivan ja arvioivan työtöiden avulla sosiaalityöntekijöiden on mahdollista tuottaa merkittävästä ilmiöstä sellaista tietoa, jota muuten olisi vaikea saada itselleen oman työnsä perustaksi.

Sosiaalityön tapojen muotoutumisesta on monia eri käsityksiä johdettua siitä, että sosiaalityön juuret on paikannettavissa hyvin moneen eri suuntaan. Instituutioiden tapojen synty on usein harvojen tiedossa, kun vuorovaikutus nopeasti objektivoituu ja irtoaa syntyhistoriastaan. Toimintaan osallistuvien tietoisuus perustuu arkitarinana kulkevaan ”asiat kuuluu tehdä näin”-toteamukseen. Kun instituutio toimii jatkuvasti muuttuvien

osapuolten kanssa, voidaan puhua uudelleensosialisaatiosta, jossa kokemustiedon lisäksi siirretään tietoja eriytyneiden merkitysmaailmojen kautta (Heiskala 2000, 109).

Pragmatismissa perinteessä on keskeistä tapaan ja toimintaan liittyvät pohdinnat. Tavan ajatellaan edeltävän toimintaa ja tarjoavan samalla kehikon, jossa tietoinen toiminta ylipäättään voi tapahtua. Kyseessä on Heiskalan mukaan tavan perusmalli, jossa samanlaisten havaintojen ja kuvitelmien yhteydessä toistettu samantyyppinen käyttäytyminen, tuottaa tavan käyttäytyä samalla tavalla samanlaisissa olosuhteissa tulevaisuudessakin. Tavan perustavin muoto on kuitenkin sellainen muoto käyttäytyminen - ja toimintataipumuksesta, jolta puuttuu tietoinen tulkinta. (Heiskala 2000, 110.) Semioosi on puolestaan tilanne tai hetki, jossa tavanvarainen toimintaa tulee tiedostetuksi toimintatavaksi sekä tiedostamisen avulla analysoitavaksi ja muutettaviksi olevaksi (Heiskala 2000, 108). Sulkunen (2006, 28) toteaa, että sosiaalityössä hyvien käytäntöjen tunnistaminen tavoittelee pragmaattista ajattelutapaa. Sosiaalityön asiakkaiden käyttäytyminen on niin monimutkaisten tekijöiden summa, että asiakkaiden käyttäytymisen analysoinnin sijaan on perustellumpaa analysoida sosiaalityön menetelmien vaikuttavuutta. Pragmaattisuuden toisena puolena sosiaalityössä Sulkunen (2006, 29) näkee moraalisen neutraalisuuden. Tällä hän tarkoittaa sitä, että sosiaalityön menetelmien arviointi vaatii verkostotoimijoilta yksimielisyyttä tavoitteista, joiden suhteen vaikuttavuutta on mahdollista arvioida.

Heiskala (2000, 63) esittää, että elämäntäytäntö on jotakin mikä on habituaalistunut eli totunnaistunut osaksi toimijaa. Käyttäytymisessä ikään kuin automaattisesti tehdään sitä, mitä odotetaan ja kaavasta poikkeaminen edellyttää tietoista toiminnan tarkastelua. Heiskalan ajatuksia vasten on mielenkiintoista pohtia sitä, miten sosiaalityön työkäytännöt syntyvät ja vakiintuvat osaksi sosiaalityön arkea. Yhtenä tapana muuttaa sosiaalityön totuttuja tapoja ja toimintakäytäntöjä ovat sosiaalityössä käytettävät reflektioivat työmenetelmät. Reflektoinnin avulla sosiaalityön tavat nousevat tietoisien tarkastelun kohteeksi, ja näin sosiaalityön ammatillisuus vahvistuu ja tulee avoimeksi. Samalla myös uskottavuus ja luotettavuus lisääntyvät.

Raunio (2004, 131) kuvaa Jorma Sipilän jäsenyyden mukaan sosiaalityön toimintatapoja sosiaalityön kontekstissa jaottelulla byrokraatiatyö, palvelutyö ja psykososiaalinen työ. Byrokraatiatyötä määrittävät organisaation normit. Nämä usein sosiaalityön ulkopuolelta tulevat määrittäykset kaventavat sosiaalityön asiakastyön osuutta ja korostavat byrokraatiatyöhön perinteisesti liitettyä työskentelyä asiakirjojen ja hallintopäätösten kanssa.

Sosiaalityö on suurelta osalta hallintotyötä ja haasteena on etsiä tavat, joilla hallintotyöstä muotoutuu vuorovaikutuksellinen prosessi asiakkaan ja työntekijän välille. Byrokratiatyöstä puhuttaessa tulee ottaa huomioon sosiaalityön viimesijaisuus palvelujärjestelmässä, jolle on ominaista asiakkaiden oikeuksien varmistaminen unohtamatta sosiaalityöhön liittyvää kontrolloijan roolia (Raunio 2004, 135). Palvelutyö sosiaalityön ulottuvuutena turvaa asiakkaiden tarpeita vastaavien palvelujen saatavuuden. Asiakkaiden yksilölliset palvelutarpeet ja niihin yhteensopivat palvelut ja tuet vahvistavat asiakaslähtöistä toimintatapaa sosiaalityössä. Palvelutyön ulottuvuuksiksi luetaan asiakkaan tukeminen, rohkaisu, kannustaminen ja asianajo. Palvelutyössä sosiaalityön kontrolliulottuvuudelle ei juurikaan anneta painoarvoa (Raunio 2004, 139). Kolmas sosiaalityön toimintatapa, psykososiaalinen työ, on sosiaalityön ammattilaisen näkökulmasta edellisiä toimintatapoja haasteellisempaa. Tälle toimintatavalle on ominaista se, että siinä kiinnitetään enemmän huomiota asiakkaan tilanteisiin ja tarpeisiin sekä näiden rinnalla asiakkaan ja työntekijän välille muodostuvaan vuorovaikutussuhteeseen. Psykososiaalisen toimintatavan tyypillisiä työalueita ovat lastensuojelu, päihdehuolto, kriminaalihuolto ja mielenterveysyö. Näiden tyypillisten työalueiden lisäksi psykososiaalista työtä tarvitaan entistä enemmän perinteisessä sosiaalityössä kuten aikuissosiaalityössä. Psykososiaalinen työ on luonteeltaan korjaavaa, ei ennaltaehkäisevää. Korjaavan työn välineenä toimii työn painopisteen siirtäminen asiakkaan tilannetta määrittävistä tekijöistä asiakkaan ymmärryksen lisäämiseen omasta tilanteestaan ja toiminnasta. (Raunio 2004, 142.)

Sosiaalityön toimintakäytännöt ovat kiinteässä yhteydessä tiettyssä organisaatiossa tapahtuvaan asiakastyöhön. Kun sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä tarkastellaan yleisemmällä tasolla, voidaan puhua sosiaalityön ammatillisen toiminnan perusteista. Ammatillisen toiminnan perusteet kuvaavat eri lähtökodista käsin määrittynyt sosiaalityön hyviä käytäntöjä. Raunio (2004, 148) on kuvannut Malcolm Paynen ajatusten pohjalta näitä sosiaalityön toiminnan perusteita, perspektiivejä, sen mukaan, mistä toiminnallisesta kontekstista käsin ne määrittyvät. Voidaan puhua järjestelmästä, vuorovaikutuksesta tai yhteiskunnallisesta tilanteesta käsin määrittyvästä toiminnallisesta perusteesta. Perspektiiveillä on selkeä yhteys edellä esitettyihin sosiaalityön toimintatapoihin: byrokratiatyö, palvelutyö ja psykososiaalinen työ. Psykososiaalisen työn toiminnan perustana on vuorovaikutus ja byrokratiatyön sekä palvelutyön perustana on järjestelmä. Riitta Granfeltin (1999, 177) mukaan psykososiaalinen työ

on sosiaalityön orientaatio, jossa korostuu terapeuttisuus, sitoutuminen työskentelyyn syrjäytyneiden ryhmien kanssa sekä pyrkimys tietoisesti jäsentää psykologian osuutta sosiaalityön tietoperustassa. Byrokratiatyö ja palvelutyö puolestaan eroavat toisistaan siten, että byrokratiatyössä painottuu kontrollin merkitys ja palvelutyössä painotus on tuessa ja auttamisessa. Yhteiskunnallisesta tilanteesta käsin määrittävän toiminnan tavoitteena on se, että sosiaalityöntekijöiden toimesta käynnistetään tai ylläpidetään asiakkaiden yhteistä toimintaa, jonka avulla yhteiskunnalliseen tilanteeseen voitaisiin saada muutosta. (Raunio 2004, 149.)

Juhila (2006) kuvaa sosiaalityön asiantuntijuuden olevan vertikaalista, horisontaalista, hoivaan perustuvaa tai tilanteittain rakentuvaa. Vertikaalinen asiantuntijuus on ominaista modernille professiolle, joiden toiminnat pohjaavat työntekijöiden omaamaan asiantuntijatietoon. Toinen vertikaalista asiantuntijuutta kuvaava ulottuvuus on se, että muutoksen suunta määrittyy työntekijälähtöisesti (Juhila 2006, 85–86). Horisontaalisessa asiantuntijuudessa toiminta perustuu tasaveroiseen kumppanuuteen. Hyvän työskentelysuhteen oletetaan olevan vastavuoroinen ja sekä työntekijä että asiakas ovat asian asiantuntijoita (Juhila 2006, 138). Hoivaan pohjaava sosiaalityön asiantuntijuus herättää paljon ristiriitaisia tulkintoja ja mielipiteitä. Sosiaalityön huolenpitoluottavuus sisältää Juhilan (2006, 186) mukaan väistämättä hoivatyön elementtejä: sosiaalityön toimintatapojen muotoutumista sosiaalityössä. Huolenpito ulottuvuus sitouttaa sosiaalityöntekijän henkilökohtaisella tasolla asiakkaan auttamiseen ja tukemiseen. Tämä voimakkaasti emotionaalisiin perusteisiin pohjaava toimintatapa, heikomman puolelle asettuminen, lisää sosiaalityöntekijöiden uupumisriskiä ja työn emotionaalista kuormittavuutta. (Juhila 2006, 188.) Tilanteittain rakentuva asiantuntijuus kuvaa, kuinka sosiaalityöntekijä hyödyntää asiakassuhteessaan sosiaalityön erilaisia teorioita ja menetelmiä sekä toisaalta asiakassuhteiden kautta kertyvää tietoa. Sosiaalityön kohtaamisessa on kyse aina hetkeen sidotusta vuorovaikutustilanteesta; kohtaamisesta, jossa sosiaalityöntekijä työstää ammatillista koulutusta ja kokemusta suhteessa ainutkertaiseen asiakastilanteeseen tulkiten tilanteen kontekstista riippuen aina uudelleen ja uudelleen. (Juhila 2006, 243–245.) Sosiaalityön sisältä käsin tarkasteltuna sosiaalityö jäsentyy kumppanuussuhteena. Kumppanuusperusteisessa sosiaalityössä työntekijän ja asiakkaan suhde ei näyttäyty hierarkkisena, vaan asiakkaan osallisuutta ja valtautumista vahvistavana toimintatapana (Juhila 2006, 104).

Sosiaalityön käytäntötutkimus

Yhteiskuntatutkimuksen suora vaikutus käytäntöön näyttää vähäiseltä ja erittäin hitaalta prosessilta. Vaikutuksen vähäisyys johtuu osittain siitä, että vaikutusten määrittäminen on vaikea, koska ne ovat luonteeltaan epäsuoria. (Julkunen 2005, 241.)

Niin kuin Jokinen ja Juhila (2005, 291) kirjoituksessaan kuvaavat, sosiaalityön koulutuksessa 1980-luvulla painottuivat vahvasti sosiaalityön ammatillisuus ja usko sosiaalityöhön ihmisten ongelmien ratkaisijana. Sosiaalityön opinnot korostivat tuolloin erityisesti eettisesti kestäviä ammattikäytäntöjä. Sosiaalityöntekijäyys määrittyi ammatillisuudesta ja ammattikäytännöistä käsin ja työelämään siirryttäessä perustyon yhteys tutkimustietoon jäi helposti kokonaan taka-alalle. Tutkimuksen ja käytännön lähentyminen vuosituhannen vaihteessa on avannut uusia polkuja monille sosiaalityöntekijöille, kuten itselleni.

Käytännön entistä tiiviimpi yhteys tutkimukseen, kehittämiseen ja koulutukseen auttaa ymmärtämään sitä, että vaikka sosiaalityön koulutus tuottaa valmiudet toimia sosiaalityöntekijänä, tämä ei yksinään riitä. Koulutuksen rinnalle tarvitaan myös tutkimukseen kiinteästi liittyvää ammatillista työkäytäntöjen opetusta. Sosiaalityössä tarvittavaa osaamista ei ole mahdollista tuottaa pelkän koulutuksen avulla. Sosiaalityöntekijä tarvitsee työssään nimenomaan sosiaalityön tutkimuksessa syntyvää tietoa ja kykyä synnyttää tällaista tietoa itse (Mäntysaari 1999, 356.)

Yhtäläillä kuin sosiaalityöntekijät tarvitsevat entistä enemmän tutkimustietoa, ammattikäytäntöjen itsearviointia sekä työmenetelmien vaikuttavuuden arviointia, myös sosiaalityön tutkimus tarvitsee tiedontuotannon yhteistyökumppaneiksi nykyistä enemmän asiakkaita ja sosiaalityöntekijöitä, joilla on mahdollisuus olla toimijoita oman tietoperustansa ehdoilla. (Satka 1999, 377; Mäntysaari 1999, 356.)

Tämä tarve lähentää sosiaalityötä tutkimus- ja kehittämistoimintaan nousee osittain siitä, että sosiaalityölle on vaikeaa määritellä mallinnettua, hyvää ammattikäytäntöä pelkästään tieteellisistä perusteluista. Sosiaalityössä on paljon vakiintuneita toimintakäytäntöjä, joita voidaan tutkimuksen avulla jäsentää ja analysoida. Asiakastilanteen ennakoimattomuus edellyttää kuitenkin luovaa ja rohkeaa lähestymistapaa sosiaalityön käytäntöihin. Sosiaalityön ennakoimattomuus aiheuttaa sen, että on vaikeaa ennakoida sitä, miten tutkimustieto otetaan käyttöön ja tuodaan osaksi ammatillisia käytäntöjä. (Juhila & Forsberg 1999, 370.)

Töttö (2004, 85) kritisoi sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa vallalla olevaa käytäntöä, jossa tutkijat eivät ole kiinnostuneita kausaalisten selitysten etsimisestä. Sosiaalityössä vallalla olevan tutkimussuunta on kvalitatiivinen tutkimus, jolloin kiinnostavia ovat erityisesti kuvailevat miten- ja millaisia- kysymykset. Sosiaalitieteissä tulisi Tötön (2004, 91) mukaan esittää myös selittäviä miksi-kysymyksiä. Tätä väitettä hän tukee argumentoimalla seuraavasti:

1. Kausaalinen selittäminen edellyttää syiden ja vaikutuksien tuntemista
2. Praktiikka (tekeminen, pidättyminen, salliminen, estäminen, parantaminen, vahingoittaminen, työ, tekniikka, politiikka, hallinto) perustuu syiden ja vaikutusten tuntemiseen
3. Siispä siellä, missä on praktiikkaa, on myös kausaalista selittämistä.

Esitetty argumentti perustuu kausaalisuuden ja tavoitteellisen toiminnan käsitteelliselle yhteydelle (Töttö 2004, 92). Voisiko arviointitutkimuksen vakiintuminen osaksi käytäntötutkimuksen kenttää tuoda sosiaalityön tutkimukseen myös tämän kausaalisuuden ulottuvuuden? Kausaalisuhdetta on vaikuttavuusarvioinnissa perinteisesti selvitetty koeasetelman avulla, jossa arvioidaan, vaikuttaako jokin interventio vai ei. Koeasetelman avulla tutkittavissa kausaalisuhteissa pyritään vaikutus saamaan esiin kontrolloimalla kontekstissa vaikuttavia tekijöitä. Sosiaalityössä käytetyssä realistisen arvioinnin mallissa kausaalisuutta tutkitaan generatiivisten kausaalisuhteiden kautta, joissa ollaan kiinnostuneita asiakkaan tilanteesta muutosta tuottavista tai ehkäisevistä mekanismeista. (Karjalainen 2006, 204.) Realistisessa arvioinnissa pyritään siis vastaamaan kysymykseen, miksi jokin interventio vaikutti esitetyllä tavalla (Lindqvist 2005, 13).

Käsitteenä käytäntötutkimus on vakiinnutettu akateemiseen käyttöön 2003 virantäyttöselosteen kirjoittamisen yhteydessä, kun Helsingin yliopistoon perustettiin pääkaupunkiseudun kuntien rahoittamana käytäntötutkimuksen professori (Satka, Karvinen- Niinikoski & Nylund 2005, 10). Samat kirjoittajat toteavat myös, että käytäntötutkimus on ensisijaisesti soveltavaa tutkimusta. Sosiaalityön tulee reagoida joskus nopeastikin ympäröivän yhteiskunnan muuttuviin tai monimutkaistuviin haasteisiin. Käytäntötutkimukselle on ominaista tuoda innovatiivisuutta, perustyöstä käsin nousevaa tiedonmuodostusta ja monessa suhteessa rajoja ylittävää tiedonmuodostusta osaksi sosiaalityön kehittämistä (Satka ym. 2005, 11). Sosiaalityön kehittämistä ja käytäntötutkimusta ei voi erottaa

toisistaan. Siten on varsin luontevaa, että tiedontuottamisen kumppaneiksi kannustetaan sosiaalityön kaikkia asiantuntijoita.

Satka ym. (2005, 11–12) ovat paikantaneet sosiaalityön käytäntötutkimukselle viisi selkeää ja erityisesti käytäntötutkimusta kuvaavaa ominaisuutta. Kirjoittajien mukaan käytäntötutkimuksessa:

1. tutkimuksen aihe ja tutkimusongelma liittyvät sosiaalialan käytäntöihin ja niihin on kiinnitettävissä erityisiä tietokäsityksiä ja uudenlaisia tiedon tuottamisen tapoja
2. käytäntötutkimuksen yhteys sosiaalialan kehittämistyöhön on kiistaton
3. käytäntölähtöisyyteen liittyy asiakastyötä tekevien asiantuntijoiden tiedon hyödyntäminen käytäntötutkimuksessa ja tätä kautta uusien innovatiivisten menetelmien ja metodien kehittäminen mahdollistuu
4. kaikki sosiaalialan toimijat osallistuvat tiedon tuottamiseen ja asiantuntijat toimivat tiedonkantajina
5. käytäntötutkimus toimii marginaalissa olevien ihmisten äänenä.

Sosiaalityön käytännön entistä tiiviimmällä liittämällä käytäntötutkimukseen varmistetaan se, että sosiaalityön toiminta ja tutkimus kehittyy lain ja ennen kaikkea olemassa olevien toimintakäytäntöjen puitteissa. Ottamalla sosiaalityön asiakastyön asiantuntijoita mukaan tiedon tuottamiseen, varmistetaan myös se, ettei merkittävää kokemusperäistä tietoa hukata. Käytännön sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tiedon relevanttius määrittyy todennäköisesti eri tavalla kuin esimerkiksi teoreettisimmissa tutkimuksissa. Käytäntölähtöinen tiedonmuodostus edistää sosiaalityön ammatillisen identiteetin vahvistumista ja lisää myös sosiaalityöntekijöiden motivoitumista omaan työhönsä. (Thompson 2005, 76.)

4 Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityössä

Tutkiva työote sosiaalityössä

Käytäntötutkimuksen kehittymistä on merkittävästi edistänyt tutkivan työotteen kiinnittyminen sosiaalityöhön. Tutkivan työotteen kokeilut alkoivat sosiaalityön jäsenyessä itsenäiseksi tieteenalaksi ja vahvistaessaan paikkaansa muiden tieteenalojen rinnalla (Rajavaara 2005, 48.) Tutkivan työotteen ensimmäisen kokeilun yhteydessä Rajavaara totesi, että hankkeen kokeilun aikaan 1980-luvulla sosiaalityö oli ammatillisuutensa alkuvaiheessa. Parissa kymmenessä vuodessa on tapahtunut paljon. Käsitteet asiantuntijuudesta ovat muuttuneet ja uudistuneet. Sosiaalityö on oppiaineena vakiinnuttanut paikkansa, ja sosiaalityön ammatillisuuskehitys on edistynyt sosiaalityöntekijöiden tullessa tieteellisen tutkimuksen rinnalle tiedontuottajiksi. Käsitteenä tutkiva sosiaalityöntekijä tai tutkija-sosiaalityöntekijä mainittiin ensimmäisen kerran Rajavaaran (2005, 48) mukaan sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asettamassa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuutta ja työolosuhteita selvittäneessä työryhmän muistiossa 1980-luvulla.

Ensimmäinen tutkivan työotteen kokeilu synnytti uusia projekteja, kokeiluja sekä vakiintuneita käytäntöjä. Tutkija-sosiaalityöntekijät vakiinnuttivat joissakin kaupungeissa, kuten Helsingissä ja Kuopiossa, asemaansa sosiaalityön kentässä. Tutkivan sosiaalityön käytännöt jäivät alkuvaiheessa toistuvasti toissijaisiksi asiakastyön kuormittavuuden vuoksi (Pohjola 1999, 261). Tutkivan sosiaalityöntekijän käsitteen rinnalle tarjottiin myös muita vaihtoehtoja. Ulla Mutka (1998, 182) esitti tutkivan sosiaalityöntekijän käsitteen korvaamista kirjoittavan sosiaalityöntekijän käsitteellä. Mutka viittasi perusteluissaan erityisesti siihen, että sosiaalityöntekijät ovat tekemisissä hyvin monella eri tasolla kirjoitetun sanan kanssa: niin analysoidessaan erilaisia tekstejä ja kirjoituksia kuin itse niitä tuottaessaan. Dokumentaatiosta puhuminen on viime vuosina voimistunut ja jäsentynyt sekä saanut

omat asiantuntijansa sosiaalityön tutkimuksessa (esim. Kääriäinen 2003), mutta jo Mutka (1998, 182) omassa tutkimuksessaan totesi dokumentaation olevan keskeistä sosiaalityön sisältöluetta ja osaamista.

Anneli Pohjolan (1999, 258) mukaan tutkiva työote on sosiaalityöntekijän ympäröivästä todellisuudesta ja toimintayhteyksistä tuottamaa tietoa, jonka avulla vahvistetaan asiantuntijakulttuuria, uudistetaan sosiaalityön prosesseja sekä arvioidaan omaa työtä. Tutkivan työotteen käytännöt ovat hänen mukaansa prosessi, joka pitää myös sosiaalityötä liikkeessä nostaes- saan esille uusia ideoita ja tutkittavia kysymyksiä arkityön sisältä.

Aulikki Kananoja (2002) puolestaan jäsentää tutkivan työotteen seuraavasti:

Tutkivassa työotteessa on oleellista:

- käyttää ammatin yleistä ja yhtenäisesti soveltua käsitteistöä
- hyödyntää alan teoreettista perustietoa sekä kohteena olevaa ilmiötä/kysymystä koskevaa tutkimustietoa
- hankkia työn tekemisen yhteydessä systemaattisella tavalla tietoa ja kokemusta
- tarkastella ja arvioida kriittisesti omia työkäytäntöjä ja työn vaikutuksia
- tehdä näkyväksi ja muiden arvioitavaksi–kirjoittaen tai muulla tavoin–työssä syntyneitä kokemuksia.

Tutkiva työote on sitä, että perustyössä on mahdollisuus aktiivisesti tutkia omaa työtä ja työympäristöä. Näin on mahdollista hyödyntää erilaisia tutkimusmenetelmiä oman työn selkiyttämiseksi. Tutkiva työote tulisi määritellä ammatillisesti hyvin monipuolisesti rakentuvaksi tutkimukselliseksi toiminnaksi, joka voi vaihdella huomattavasti laajuudeltaan ja syvyydeltään. (Pohjola 1999, 261.) Tutkivaan työotteeseen liittyvän tutkimuksen tulisi pitää sisällään myös pienimuotoisempaa toimintaa, kuten tutkimuksia ja selvityksiä, kuitenkin siten, että tutkimus on toteutettu tieteelliset pelisäännöt huomioiden. (Pohjola 1999, 280.) Oman työn jäsentäminen ja kehittäminen edellyttävät asioiden syvällisempää pohtimista sekä tieteellisen että kokemustiedon varassa. Jotta tutkiva työote voitaisiin juurruttaa osaksi perustyötä, tarvitaan myös työn uudelleen organisointia sekä mahdollisuutta käyttää hyväksi luovuutta ja innovatiivisuutta. On kuitenkin oltava realistinen ja todettava, että eivät kaikki sosiaalityöntekijät ole halukkaita tai valmiita liittämään itse toteutettua tutkimusta osaksi omaa työtään.

Tutkiva työote ei aina ole sosiaalityöntekijöiden yksin ja itsenäisesti toteuttamaa toimintaa. Tutkiva työote voidaan nähdä myös yhteistoiminnallisen työskentelyn lähtökohtana kuten Eija Vartiainen (2003) kuvaa. Yhteistoiminnallisuus on yhdessä toimimista, jossa kaikki osapuolet ovat sitoutuneet toimintaan ja saman päämäärän tavoitteluun (Vartiainen 2006, 153). Tutkiva työote rakentuu Vartiaisen mukaansa dialogista, reflektiosta ja tulkinnasta. Dialogi rakentuu puolestaan vuoropuhelusta, vuorokuuntelusta ja ymmärtämysyhteydestä. Työntekijältä edellytetään samanaikaisesti oman työn havainnoimista ja tutkimista sekä toimijan roolissa olemista, siis käytännön työn tekemistä. Reflektoinnin avulla jäsennetään aktiivisessa vuorovaikutussuhteessa asioita, ilmiöitä, tekoja, tunteita ja toimintaa siten, että työntekijä ei huomaamattaan konstruoi niitä totutulla tavalla. Toisaalta reflektoinnin tarkoitus ei liene jokaisessa tapauksessa ole löytää uusia, toisin tekemisen tapoja. Yhtä perusteltua on reflektoida myös totuttuja, hyviä käytäntöjä. Tutkivan työotteen viimeisessä vaiheessa eli tulkintaa tehtäessä ihmisen ennakko-oletuksia kokeillaan ja arvioidaan sekä muutetaan ja vaihdetaan. Merkityssuhteet auttavat ymmärtämään oman toiminnan kontekstissa työntekijän sen hetkisten valintojen, päätösten ja tuntemusten tunnistamista. Viimeisessä vaiheessa tarjoutuu mahdollisuus rakentaa siltaa ulkoisen ja sisäisen sekä tietoisien että vielä tiedostamattoman välille. Näin tulkinnan avulla työntekijän ymmärrys kasvaa ja samalla ammatillisuus vahvistuu. (Vartiainen 2003, 93.)

Tutkiva työote sivuaa tutkivaa oppimista, joka menetelmänä perustuu ongelma-keskeiseen ja yhteisölliseen tiedon rakentamiseen. Siinä yhdistyy teoreettinen ymmärrys sekä menetelmällinen elementti tietoon kohdistuvien ongelmien ratkaisemisessa. Tutkivan oppimisen mallissa keskeistä on jäsentää myös työskentelyä motivationaaliin sekä yhteisön rakentamisen sosiaaliin aspekteihin. Tutkiva työote kiinnittyy vahvasti työstä oppimiseen, jolloin keskeistä on omaa työtä koskevat ajattelut, jäsennykset ja pohdinnat. (Pohjola 1999, 279.)

Arvioiva työote sosiaalityössä

Arvioinnin käsitteen avaaminen ja ymmärtäminen on vaikea tehtävä siksi, että käsitettä on käytetty pitkään erittäin laajassa merkityksessä ja lähes kaikissa yhteyksissä. On hyvä huomioida, että arvioinnin käsite on suomenkielessä laaja ja monimerkityksinen. Englanninkielessä vastaava sekaannusta ei synny, kun käytettävissä ovat termit *assessment* (=arviointi)

ja evaluation (=arviointi). Petteri Paasion (2003, 8) mukaan arviointi on kuitenkin aina systemaattiseen, luotettavaan ja empiiriseen aineistoon perustuvaa toiminnan tai intervention arvon määrittelyä sillä perusteella, onko interventio ollut edistämässä positiivista muutosta asiakkaan elämässä. Mikko Mäntysaari ja Ilmari Rostila (1997, 398) toteavat arvioinnin monimerkityksisyyden syntyvän myös siitä, että arvioinnista puhuttaessa voidaan tarkoittaa joko selkeästi arviointitutkimusta tai puhtaasti käytännön työssä toteutettua arviointitoimintaa. Olipa kyse arvioinnista tai arviointitutkimuksesta, sitä koskevat samat objektiivisuuden, eettisyyden ja avoimuuden säännöt kuin tutkimustoimintaa ylipäätään. Tässä tutkimuksessa arvioivalla työotteella tarkoitetaan nimenomaan käytännön työssä, sosiaalityöntekijöiden toimesta toteutettua arviointitoimintaa.

Helsingin sosiaaliviraston hallinnoimassa ja toteuttamassa Arvo-ohjelmassa on tutkittu työyhteisöjen käsityksiä arvioinnista. Stina Högnabba ja Ilkka Paananen (2006, 7) ovat tehdyin selvityksen perusteella määritelleet arvioivan työotteen olevan:

- oman työn arvioimista erilaisilla menetelmillä ja välineillä
- omien työtapojen vaikuttavuuden arviointia
- asiakkaan elämäntilanteissa tapahtuneiden muutosten arviointia
- työotetta, joka perustuu tietynlaiseen systemaattisuuteen

Kirsi Juhila (2000, 155) näkee sosiaalisen arvioinnin sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi sisältöalueeksi. Hänen mielestään sosiaalisessa arvioinnissa on kyse asiakkaan tai asiakasryhmän tilanteen kartoittamisesta ja heidän tarpeistaan. Näiden pohjalta on mahdollista suunnitella tarvittavat ja toimivat ammatilliset interventiot. Sosiaalinen arviointi on tässä tarvearviointia (need assessment), joka vastaa kysymyksiin sosiaalisista oloista ja ihmisten tarpeista. Tarvearvioinnin avulla voidaan vastata sosiaalityön kehittämisyhteyksiin, jolloin kehittämistyön sattumanvaraisuus väistyy ja tilalle tulee arviointiin pohjaava kehittäminen. Sosiaalinen arviointi on edellä kuvattua sosiaalityöntekijän toimesta toteutettua arviointitoimintaa.

Sosiaalinen arviointi paikantuu erityisesti kansalaisten yhdenvertaiseen kohteluun sosiaalityössä, jolloin arviointi tapahtuu suhteessa olemassa olevaan osaamiseen, yleiseen käsitykseen sosiaalityön sisällöistä sekä sosiaalityössä jaettuuihin yhteisiin ja hyväksi havaittuihin työkäytäntöihin. (Paasio 2003, 11.) Koska arviointi on aina kontekstisidonnaista, on sosiaalityöntekijällä arviointisijana hyvät edellytykset huomioida ne ajalliset,

paikalliset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat asiakkaiden elämään ja niihin palveluihin, joita kulloinkin on otettu arvioinnin kohteeksi.

Käytännön arviointia jäsentää hyvin Colin Robson (2001, 18) toteamalla, että käytännön arvioinnille tyypillisiä ominaisuuksia ovat:

- paikallisuus (ei alueellisuus tai kansallisuus)
- sen koskettaminen lähinnä yksittäisiä arvioijia
- lyhyt ajanjakso (toteutus kestää kuukaudesta puoleen vuoteen)
- toteuttaminen rajallisilla resursseilla
- tapahtuminen yksittäisessä paikassa.

Käytännön arviointia tekemään soveltuu parhaiten henkilö, jolla on entuudestaan rooli organisaatiossa, jossa arviointi tapahtuu, siis sisäisenä arviointina (Robson 2001, 18). Juuri tätä on sosiaalityön arvioiva työote. Se on käytännön sosiaalityöntekijän tekemää arviointia omasta työstään ja omaan työhön liittyvistä asiakkaista. Siitä, että omaan työhön saa selvyuden, oman työn arvo tai ansio tulee työntekijälle itselleen paremmin esille. Arvioiva työote antaa sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden voimaantumisen kokemukseen sekä oman ammatillisen arvon kasvattamiseen. Itsearviointi on haaste, jossa arvioinnin käytännöt tulisi tavalla tai toisella juurruttaa asiakastyön arkeen. Itsearviointin välineenä toimii oman työn dokumentointi ja omasta työstä raportointi. Itsearviointi toimii myös hyvänä apuvälineenä ulkopuoliselle arvioinnille mahdollistaessaan dialogisuuden synnyn arviointiprosessissa. Itsearviointina toteutetussa arvioinnissa sosiaalityössä arvioidaan usein yksittäisen menetelmän toimivuutta, niin kuin Robson esittää. Haasteena on sosiaalityön yleisten ja yhteisesti sovittujen työkäytäntöjen tunnistamisen vaikeus paikallisella ja kapealla arviointiorientaatiolla. Viime vuosina on vahvistettu erilaisia refleksiivisiä arviointikäytäntöjä, joiden avulla vastataan sosiaalityön laajempiin kehittämishaasteisiin. (Karjalainen 2006, 198.)

Arvioiva työote on sosiaalityöntekijän tekemää systemaattista tiedonkeruuta. Tiedonkeruu liittyy joko asiakas- tai tapauskohtaiseen aineistoon tai laajemmassa kontekstissa, yhteisön tasolla toteutettavaan tiedonkeruuseen. Systemaattisesti kerättyä tietoa voidaan hyödyntää vain, kun tietyt ennalta sovitut arviointikriteerit on määritelty. Arvioivan työotteen avulla pyritään ensisijaisesti kehittämään omaa työtä, eikä niinkään saamaan vastauksia laajoihin vaikuttavuuden kysymyksiin, joiden ratkaisemiseen arviointitutkimus tähtää.

Arvioinnissa tietoa tuotetaan lähes yksinomaan Nowotнын, Scottin ja Gibbonsin (2002, 47) kehittämien tiedontuotannon mallien jälkimmäistä mallia (Mode 2) hyödyntäen. Arviointia on käytetty paljon projektimaisen työskentelyn yhteydessä, joissa arviointia tekevät pääsääntöisesti muut kuin tutkijat. Näiden arviointien laadusta on vaikea tehdä yhtenäisiä päätelmiä ja voidaan todeta, että valvonta syntyy ainoastaan siitä, että projektien arvioijat ovat tilivelvollisia toimeksiantajilleen. (Rajavaara 2006, 65.)

Rajavaaran (2006, 68) mukaan arviointi edellyttää sen ymmärtämistä, miksi milloinkin arvioidaan. Tämän lisäksi hyvään lopputulokseen pääseminen edellyttää arvioijan motivoitumista toimeksiantoon tai tehtävään. Arvioinnin onnistumisen edellytykset ovat kiinni myös siitä, miten erilaiset arviointiotteet asettuvat organisaatioon. Arviointia ei voi toteuttaa ilman osaamista. Arvioinnin osaamisvaatimukset ovat joiltain osin yhteneväisiä tutkijan taitojen kanssa ja näin voidaan olettaa sosiaalityöntekijöillä olevan valmiudet tehdä arviointeja. Suurin yksittäinen ongelma lienee arvioinnin resursointi, joka on jäänyt tähän asti täysin huomioimatta. Tämä tulee esiin erityisesti hanke- ja projektiarvioinneissa, joissa arviointiin ei ole budjetoitu rahaa lainkaan. On ajateltu, että arviointi hoituu ilman resursointia, oman työn ohella toteutettuna itsearviointina. Vaikka arviointi toteutuisi itsearviointina, se ei vähennä resurssien tarvetta, itsearvioinnissakin tarvitaan vähintään ajallista resursointia. Arviointia tehdään myös siksi, että ennen seuraavaa kertaa on mahdollisuus oppia tehdyistä virheistä ja vahvistaa hyvin toimineita asioita. Arviointi ei ole koskaan tekninen toimenpide, vaan arvioinnin ydin on eettisyydessä ja arvottamisen prosessissa. Arviointi voi prosessina tukea sosiaalityöntekijöitä, jotka työssään haluavat suhtautua kriittisesti omiin työtapoihinsa ja valintoihinsa. (Frost 2002, 46.)

Tutkivan ja arvioivan työotteen paikantuminen sosiaalityön kehittämisen kontekstissa

Tutkimuksen avulla selkiinnytetään tutkivan ja arvioivan työotteen käsitteitä ja sitä, miten ja miksi arvioivat työote on noussut tutkivan työotteen rinnalle käsitepari. Tutkiva työote määrittelyineen on tavalla tai toisella esiintynyt suomalaisen sosiaalityön historiassa ja nykyisyydessä 1980-luvulta alkaen. 2000-luvun alussa vaikuttavuuden ja tilivelvollisuuden vaateet tulivat myös sosiaalityöhön, jolloin varsin luonteva käsitepariksi tutkivalle työotteelle on arvioiva työote, jolla vastataan erityisesti työn vaikuttavuuden kysymyksiin.

Edellä esitetyn perusteella määrittelen tutkivan ja arvioivan työotteen seuraavasti:

Tutkiva työote on sosiaalityössä kehittämistyön väline, jonka avulla sosiaalityöntekijät tutkivat systemaattisesti omaa työtään ja työympäristöään hyödyntäen oman alansa teoreettista tietoa sekä käyttäen yhteisesti sovittuja käsitteitä. Tutkivan työotteen avulla sosiaalityöstä tulee avointa ja arvioitavaa toimintaa.

Arvioiva työote puolestaan on paikallista, rajallisin resurssein toteutettua toimintaa, jossa arvioidaan systemaattisesti käytetyin menetelmin ja välinein asiakkaan elämässä tapahtuneita muutoksia ja sosiaalityön vaikuttavuutta. Arvioiva työote kohdentuu myös sosiaalityön prosessin ja palvelujen kehittämiseen.

Tutkivan ja arvioivan työotteen käsitteiden jäsentäminen tässä tutkimuksessa yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa voi parhaimmillaan olla osa sosiaalityöntekijöiden sekä tutkimuksen tekijän ammatillista voimaantumisprosessia, jossa jäsenneetyt käsitteet tuottavat ammatillisuuden kokemuksia sekä innostavat laajemmin pohtimaan sosiaalityötä. Sosiaalityön kehitys kulkee siten, että todennäköisesti sosiaalityöntekijät joutuvat tavalla tai toisella tekemisiin arvioinnin tai tutkimuksen kanssa työuransa aikana. Parhaimmillaan voidaan päästä tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijät arvioivat omaa työtään ja sen vaikuttavuutta jatkuvana prosessina, joka kestää läpi työuran (Frost 2002, 47). Raunio (2004, 31) toteaa, että yhteiskunnallinen ympäristö asettaa aina kehykset sosiaalityön tieteelliselle ammatillistumiselle. Näin onkin; on löydettävä ne perustelut ja määrittelyt tutkivalle ja arvioivalle työotteelle, joiden avulla ammatilliseen toimintaan liittyvä tutkimus, arviointi ja kehittäminen ovat perusteltuja ammattikäytäntöjä ja niitä ei tarvitse nykyiseen tapaan toteuttaa muun työn ohella.

Sosiaalityön kehittämistarpeiden tullessa kehittämistyöstä vastaavien tietoon, tarvitaan toimenpiteitä, joiden avulla kehittämistyö toteutetaan. Tutkiva ja arvioiva työote toimii edellä esitettyjen määritelmien mukaan kehittämisen työvälineenä. Tutkivan ja arvioivan työotteen avulla sosiaalityön palveluja parannetaan, kun työ saadaan kohdentumaan oikea-aikaisemmin oikeille asiakasryhmille. Tutkiva ja arvioiva työote tuo mahdollisesti taloudellisia säästöjä, kun asiakastyöstä käsin nousevan uuden tiedon ja osaamisen avulla, palveluja voidaan järjestellä uudella tavalla. Asiakkaiden kannalta on keskeistä, että systemaattisen asiakasarvioinnin tai eri asiakasryhmiin kohdistuvan tutkimuksen avulla palveluja kehitte-

tään siten, että kuntalaisten yhdenvertainen asema toteutuu huolimatta siitä, missä osassa kaupunkia tai missä pääkaupunkiseudun kunnassa kuntalainen asuu. Sosiaalityöntekijöiden arvellaan hyötyvän tutkivasta ja arvioivasta työotteesta työmotivaation lisääntyessä oman ammatillisen kasvun myötä.

5 Tutkimuksen kohde sekä metodologinen ja menetelmällinen lähtökohta

Tutkimuskysymys

Sosiaalityön kehittämistyötä voidaan toteuttaa monella eri tavalla. Niistä yksi on tutkiva ja arvioiva työote. Sosiaalityöntekijöillä on erinomaiset valmiudet toteuttaa tutkimuksellista osaamista edellyttävien toimintakäytäntöjen omaksumista omassa perustyössään nykyisen yliopistollisen koulutustaustansa ansiosta. Sosiaalityötä on vahvistettu monin valtakunnallisin ja alueellisin toimenpitein. Yksi keskeisimpiä lienee käytäntölähtöisyyden vahvistaminen niin tutkimuksessa, koulutuksessa kuin kehittämisessä. Käytäntölähtöisen kehittämisen kumppaneina sosiaalityöntekijät ovat tarpeellinen resurssi ja voimavara. On vain löydettävä ne keinot, joilla sosiaalityöntekijät motivoituvat kehittämään, tutkimaan ja arvioimaan omaa työtään.

Sosiaalityön tiedontuotannon uudet suunnat mahdollistavat sosiaalityöntekijöiden entistä tiiviimmän osallistumisen sosiaalityön eri sektoreilla. Hyvin suunnitellun kehittämistyön taustalla on myös tutkimusta. Sosiaalityössä etsitään uusia tiedontuottamisen tapoja, jotka täydentävät sosiaalityön tutkimuksen kenttää. Tiedontuotannon muutostarpeet eivät ole ainoastaan sosiaalityön muutostrendi, vaan tiedontuotannon kumppaneiksi on monilla muilla tieteenaloilla haluttu myös käytännön työtä tekeviä osajia (Nowotny, Scott & Gibbons 2002, 29.) Sosiaalityössä tutkiva ja arvioiva työote on yksi mahdollinen tapa, joskin hyvin rajattu, pohdittaessa tiedontuottamisen laajentamista käytännössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden suuntaan. Tätä kautta määrittivät tutkimuskysymykseni, joiden avulla haen käytännön sosiaalityössä toimivilta työntekijöiltä heidän omaa näkemystään siitä, missä määrin ja millä keinoin on realistista odottaa tutkivan ja arvioivan työotteen tulevaisuudessa täydentävän käytäntötut-

kimuksen kenttää asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden toimesta. (Kts. Satka & Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005,12.)

Asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden asiantuntemuksen ja asiakkaiden elämän nähdään olevan keskiössä kehitettäessä uusia tiedon tuottamisen tapoja, tutkimuksen uudennaisia tulkintoja sekä sosiaalityöntekijöiden itseohjautuvaa oppimista. Tutkimuksen uusilla suunnilla vahvistetaan sosiaalityöntekijän ammatillisuutta ja identiteettiä sekä pyritään tiedostamaan hiljaisuuden kulttuuri, jota kautta siitä on mahdollista vapautua. (Mutka 1998, Kananoja 2002, Karvinen 2000.)

Sosiaalityön tutkimuksessa tulee Karvisen (2000, 27) mukaan ratkaista se, miten hyväksytään moninaisuus ja epämääräisyys sosiaalityön tieteellisessä tutkimuksessa ja tieteenmuodostuksessa. Vain moninaisuutta ja epämääräisyyttä sietämällä saadaan esiin ihmisten muuttuvat elämät ja ammattikäytäntöjen moninaisuudet, sosiaalityön rikkaus. Juuri tämä on se, mikä useimpia sosiaalityöntekijöitä kiehtoo valitsemallaan tieteenalalla. Sosiaalityöhön on viime vuosina haluttu soveltaa lääketieteessä käytettyä evidence-based-ajattelua. Karvinen-Niinikoski (2005,14) ei näe evidence-based-ajattelun olevan ristiriidassa sosiaalityön reflektiivisyyden vaateen kanssa. Hänen mukaansa tieteelliseen näyttöön pohjaavat toimintatavat ja kokeelliset kvantitatiiviset tutkimusasetelmat voivat vahvistaa sosiaalityötä, jos rinnalla muistetaan kuljettaa jatkuvaa kriittisen arvioinnin velvoitetta. (Karvinen-Niinikoski 2005, 14; Seppänen 2006, 19.)

Jotta sosiaalityön moninaisuus tulisi tasaisesti sosiaalityön käytäntötutkimuksen kohteeksi, tarvitaan sosiaalityöntekijöitä mukaan tiedontuotannon tehtäviin. On tärkeää lähteä etsimään sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä tutkivalle ja arvioivalle työotteelle.

Keskeinen tutkimuskysymys on:

Millaisia sisältöjä sosiaalityöntekijät antavat tutkivalle ja arvioivalle työotteelle?

Tutkimuskysymystä tarkennan vielä kysymällä:

Millaisista toiminnan orientaatioista käsin sosiaalityöntekijät motivoituvat tutkivaan ja arvioivaan työotteeseen?

Näistä tutkimuskysymyksistä siirryn kysymään:

Miten tutkiva ja arvioiva työote täydentää käytäntötutkimuksen kenttää sekä voiko sosiaalialan osaamiskeskukilla olla merkittävä rooli tutkivan ja arvioivan työotteen toteutumisen tukemisessa?

Tutkimuskysymysten kautta myös johtamiskäytännöt ja työn perusorganisoinnin rakenteet sekä niiden suhde tutkivaan ja arvioivaan työotteeseen tulevat tarkasteluun.

Heiskalan (2000,63) mukaan elämäikäytäntö on jotain, mikä on habituaalistunut eli totunnaistunut osaksi toimijaa. Käyttäytymisessä ikään kuin automaattisesti tehdään sitä, mitä odotetaan ja kaavasta voidaan poiketa vain tietoisesti niin tehden. Miten sosiaalityön työkäytännöt syntyvät ja vakiintuvat osaksi sosiaalityön arkea ja mitkä ovat ne keinot, joilla näitä sosiaalityön vakiintuneita työkäytäntöjä voidaan lopulta muuttaa? Yhtenä ennako-oletuksena on se, että työkäytäntöjen muutos voidaan toteuttaa sosiaalityön tutkivalla ja arvioivalla työotteella. Olen usein päätenyt ääneen ihmettelemään sitä, eivätkö tutkivat ja arvioivat työkäytännöt oikeasti voisi tarjota jotakin vaihtoehtoisuutta nykyiselle tavalle työskennellä. Monet sosiaalityöntekijät vastaavat myöntävästi tähän kysymykseeni, mutta pitkään vakiintuneina olleiden työkäytäntöjen muuttaminen on pitkä prosessi, ja usein kynnys ensimmäisen askeleen ottamiseen kohti muutosta on korkea. Heiskalan ajatuksien mukaan tätä totunnaistunutta tapaa toimia ei voi muuttaa ennen kuin työntekijät itse tiedostavat tilanteen, omaavat halun tietoisesti muuttaa työkäytäntöjä ja byrokraattiset rakenteet joustavat ja antavat tilaa uudelle. Onko tutkiva ja arvioiva työote väline, jolla sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöjen muuttaminen on sitten mahdollista?

Hypoteesini on, että tutkivan ja arvioivan työotteen avulla voidaan muovata työkäytäntöjä, ja se voi mahdollisesti olla yksi keskeisimmistä sosiaalityön kehittämisen välineistä. Tästä syystä tutkiva ja arvioiva työote on myös mahdollisuus sosiaalityöntekijöille: tilaisuus saada, tai oikeastaan ottaa, entistä merkittävämpi rooli sosiaalityön kehittämistyössä. Tätä oletusta lähdän nyt testaamaan.

Fokusryhmähaastattelut tutkimusmenetelmänä

Tutkimukseni lähtökohdat ovat luonteeltaan laadullisia, koska haluan saada syvempää näkemystä yhdestä tietystä ilmiöstä. Kvalitatiivinen tutkimusote on luonteva tapa lähestyä tutkimusongelmaa: tutkivaan ja ar-

vioivaan työotteeseen liittyvien jäsenysten määrittäminen käytännön sosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Kvalitatiiviset menetelmät soveltuvat ammatillisten käytäntöjen tutkimiseen. Kvalitatiivisen tutkimuksen vahvuus on siinä, että se tekee näkyväksi ja tunnetuksi ammatillisissa käytännöissä tuotettua todellisuutta (Raunio 2004, 109). Tutkimus edellyttää kokonaisvaltaista tiedon hankintaa, ja tiedon kerääjinä toimivat sosiaalityöntekijät. Tutkimuksen tavoitteena on nostaa esiin uudenlaisia näkökulmia. Tämän vuoksi tutkimuksen lähtökohtana on aineiston monipuolinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Aineistosta esiin nousevista tärkeistä teemoista ei päättä tutkija, vaan teemat nousevat tutkimukseen osallistuvilta sosiaalityöntekijöiltä. Tutkimuksessa on tärkeää kuulla sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä ja näkemyksiä mahdollisimman kattavasti kaikilta sosiaalityön sektoreilta. (Kts. Hirsjärvi, Remes & Saja-vaara 2000, 155.)

Fokusryhmähaastattelussa on kyse laadullisesta tutkimusmenetelmästä, jonka avulla kerätään tietoa ryhmäkontekstissa. Menetelmän avulla kerätään aineistoa samanaikaisesti usealta eri ihmiseltä. Fokusryhmähaastattelu-termi on vakiintunut käyttöön, joskin samasta menetelmästä on esitetty käytettäväksi käännoistä ryhmähaastattelu ja ryhmäkeskustelu. Nämä termit tuntuvat liian yleisiltä eivätkä erota menetelmää riittävästi perinteisistä ryhmätyön menetelmistä. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 62) ovat esittäneet, että menetelmästä tulisi käyttää käsitettä täsmäryhmähaastattelu. Kyseinen termi kuvaa ehkä edellisiä paremmin menetelmää, mutta tuntuu käytössä epäluontevalta. Tästä syystä pitäytyminen fokusryhmähaastattelu-termissä on perusteltua.

Fokusryhmähaastatteluiden käyttö ei yhteiskuntatieteissä ole uusi ilmiö, sillä ensimmäisiä ryhmähaastatteluja on hyödynnetty jo 1900-luvun alussa. Fokusryhmähaastattelut kehittyivät erityisesti, kun 1950-luvulla markkinointitutkimuksessa huomattiin ihmisten tekevän kulutustottumuksiin liittyviä päätöksiä usein jossakin sosiaalisessa kontekstissa, esimerkiksi muiden ihmisten kanssa käydyn keskustelun tuloksena. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa fokusryhmämenetelmää on laajemmin hyödynnetty 1980-luvulta lähtien. Yhteiskuntatieteissä menetelmää on käytetty muun muassa arviointitutkimuksessa sekä laadullisiin tutkimusmenetelmiin nojaavissa käytännöissä. (Morgan 1997, 4–5; Rajavaara & Bogdanoff 2000, 253.)

Fokusryhmähaastattelu on pienen ihmisryhmän, tyypillisimmillään 6–10 osallistujan, haastattelu. Haastattelun kesto on keskimäärin yhtä ryhmää kohden puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Fokusryhmä-

haastatteluille on tyypillistä se, että haastateltava aihe on etukäteen määriteltä ja haastattelu keskittyy erityiseen, usein varsin kapeaan aiheeseen. Tutkimuksessa käytettäessä fokusryhmämenetelmä edellyttää huolellista suunnittelua, tutkimuksen tavoitteiden ja tutkimusongelmien määrittelyä sekä sen pohtimista, miten fokusryhmähaastattelun avulla saavutetaan tutkimuksen tavoitteet ja löydetään vastauksia tutkimusongelmiin. Fokusryhmähaastattelussa on nimenomaan kyse haastattelusta. Vastuu ryhmän toiminnasta on haastattelijalla, joka esittää etukäteen laadittuja kysymyksiä, johdattelee ja mahdollisesti tarkentaa kysymysten pohjalta käytävää vuorovaikutteista keskustelua sekä varmistaa, että kaikki haastatteluun osallistuvat saavat äänensä kuuluville ryhmätilanteessa. Fokusryhmähaastattelussa ei ole kyse ongelman ratkaisuun liittyvästä istunnosta eikä menetelmän avulla pyritä tekemään tai suuntaamaan päätöksiä, vaan nimenomaan tuottamaan tietoa tarkoin kohdennetusta teemasta. (Morgan 1997, 42–43; Patton 1990, 335.)

Fokusryhmähaastattelujen osallistujat muodostavat yleensä kohtalaisen homogeenisen ryhmän. Haastateltavia pyydetään refleктоimaan haastattelijan esittämiä kysymyksiä. Haastateltavat kuulevat muiden esittämiä vastauksia ja voivat myös kommentoida näitä. Tavoitteena ei ole se, että ryhmä saavuttaisi jonkinlaisen konsensuksen keskusteltavasta asiasta. Eriävät mielipiteet ovat haastattelutilanteessa tervetulleita suuntaamaan ryhmän keskustelua uudesta näkökulmasta. Eriävät mielipiteet eivät kuitenkaan ole itsetarkoitus, joita haastattelijan tulisi keinolla millä hyvänsä saada esiin haastateltavasta ryhmästä. Fokusryhmähaastattelun tavoitteena on kerätä korkealaatuista aineistoa, joka on tuotettu sosiaalisessa kontekstissa, jossa ihmiset voivat arvioida omia mielipiteitään suhteessa muiden mielipiteisiin. Fokusryhmämenetelmän etuna on se, että ryhmäkeskustelu nostaa esiin teemoja eri tavalla ja laajemmin kuin perinteinen yksilöhaastattelu. Ryhmän jäsenten välinen vuorovaikutus nousee merkityksellisemmäksi kuin vuorovaikutus haastattelijan kanssa, ja tämä mahdollistaa keskustelun siirtymisen suoraan eri tasolle kuin pelkkä yksilöhaastattelu. (Patton 1990, 335; Janesick 1998, 33–36.)

Fokusryhmähaastattelun etuna on sen tehokkuus tiedonkeruun menetelmä. Yhdellä haastattelukerralla tutkija voi kerätä tietoa useammalta ihmiseltä yhden sijaan. Tutkijan vaikutus haastattelun kulkuun ei ole niin merkittävä kuin yksilöhaastatteluissa, joissa tutkija kantaa yksin vastuun siitä, millaisia teemoja haastattelussa otetaan esiin. Toisaalta ryhmähaastattelussa haastattelijan vaikutus saataviin vastauksiin ei ole todennäköisesti

yhtä suuri kuin yksilöhaastattelussa. Ryhmähaastattelun etuna on myös se, että tietoa voidaan kerätä samanaikaisesti sekä haastattelun että ryhmätoiminnan havainnoinnin avulla. (Patton 1990, 335.)

Menetelmään tulee suhtautua kriittisesti siltä osin, että ihmiset saattavat muiden läsnä ollessa antaa vääriä tai vääristeltyjä vastauksia, jos haastateltava aihe on hyvin sensitiivinen. Toisaalta, jos kyseessä on toisensa entuudestaan hyvin tunteva ryhmä, kuten vakiintunut työyhteisö, saattavat työyhteisön sisäiset jännitteet estää joidenkin asioiden esiin nostamisen fokusryhmähaastattelussa. Yleensä kuitenkin fokusryhmähaastatteluihin osallistuneet nauttivat haastattelutilanteesta ja ulkopuolisen haastattelijan mukanaan tuomasta kiinnostuksesta omaa työtään ja työyhteisöä kohtaan. Fokusryhmähaastatteluun osallistuminen on saatettu kokea myös vaikuttamisen välineenä, omien näkemysten muille välittymisen kanavana. (Mt. 1990, 335.)

Toisena menetelmällisenä heikkoutena saattaa olla fokusryhmiin liittyvä rajallinen aika. Kun kysymyksiin vastaavien määrä on iso, voidaan yhdessä haastattelussa esittää vain muutamia kysymyksiä (Patton 1990, 334). Rajallinen aika vaatii myös haastattelijalta tiukkaa pitäytymistä haastateltavissa teemoissa ja vaatii erityistä sensitiivisyyttä erottaa ne teemoista irtoavat sivupolut, jotka tuottavat haastattelun kannalta olennaista tietoa.

Fokusryhmähaastattelun toteuttaminen vaatii ryhmätilanteessa haastattelijana toimivalta ryhmätyötaitoja. Haastattelija on vastuussa siitä ilmapiiristä, jossa fokusryhmähaastattelu toteutetaan. Haastattelutilanteesta tulee kaikki mukana olevat huomioida tasapuolisesti, ryhmädynamiikkaan vaikuttavaan dominointiin tai vetäytymiseen tulee myös haastattelijan taholta hienovaraisesti puuttua. Haastattelijan on siis osattava kuunnella ja ilmaista asiat selkeästi. Haastattelijalta vaaditaan myös luovuutta ja joustavuutta niissä tilanteissa, joissa haastattelu ei etene suunnitellusti. Haasteellisia tilanteita voivat olla sellaiset, joissa ei aina synny luontevaa, vuorovaikutteista keskustelua. Tällöin haastattelijan on johdateltava tilannetta eteenpäin, esimerkiksi esittämällä kysymyksiä vuoron perään ryhmän jäsenille huomioiden kuitenkin ihmisten väliset erot kommunikatiotaidoissa. (Valtonen 2005, 237.)

On aina mahdollista, että haastattelutilanteesta tulee esiin jotakin odottamatonta, erityisesti jos haastateltavat tuntevat toisensa entuudestaan. Haastattelussa saattaa nousta esiin konflikteja, valtataisteluja ja statuseroja. Fokusryhmähaastattelussa esiin nouseviin ristiriitatilanteisiin haastattelijan on suhtauduttava varovaisesti ja neutraalisti. Ristiriitatilanteissa haastattelija

ei voi asettua kenenkään ryhmän jäsenen puolelle. Vain näin hän voi säilyttää luottamuksellisuuden suhteessa koko ryhmään (Patton 1990, 334.)

Fokusryhmähaastattelun erityisenä haasteena edellä esitettyjen ryhmätyötaitojen lisäksi on se, miten tehdä muistiinpanoja haastattelutilanteesta. Haastattelijan vastuulla on samanaikaisesti muistiinpanojen tekemisen kanssa johdatella haastattelua eteenpäin ja suunnata haastattelua haluaansa suuntaan. Hyvät muistiinpanot kuitenkin auttavat koko aineiston käsittelyssä (Mt. 1990, 334). Fokusryhmähaastattelut kannattaa nauhoittaa, joskin haastattelujen analysointi pelkän nauhoitetun aineiston varassa on vaikeaa. Fokusryhmähaastatteluja toteutettaessa onkin suositeltavaa käyttää parityön menetelmiä, jolloin toinen haastattelijoista voi keskittyä tekemään muistiinpanoja ja toinen itse haastattelutilanteen vetämiseen ja suuntaamiseen.

Tutkimuksen aineisto ja tiedonkeruu

Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan tavoitteena on entistä käytäntölähtöisemmän sosiaalityön kehittämisen- ja tutkimustoiminnan tukeminen. Näin yhtenä keinona voisi olla se, että tutkivaa ja arvioivaa työtettä vahvistetaan perussosiaalityössä. Tällöin sosiaalityön kehittämisen painopiste pääsee siirtymään askeleen lähemmäksi käytäntöä. Näin käytännön sosiaalityöstä kumpuava tieto ja osaaminen tulevat nykyistä monipuolisemmin käyttöön. Oletukseni on, että näin sosiaalityön ammatillisuus vahvistuu ja sosiaalityön asema hyvinvointivaltion keskeisenä ulottuvuutena tunnustetaan ja tunnistetaan entistä laajemmin. Tästä syystä on tärkeää etsiä käytännön työssä toimivien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia tutkimuksen sisältöalueilta jäsenettäessä. Tällaisella tutkimusasetelmalla on mahdollista nostaa esiin käytännön sosiaalityössä toimivien sosiaalityöntekijöiden jäsenyyksiä tutkivasta ja arvioivasta työotteesta. Osa sosiaalityöntekijöistä ei ole kiinnostunut tutkivasta ja arvioivasta työotteesta, vaan haluaa työssään antaa sosiaalityölle aivan toisenlaisia sisältöjä. Tutkimuksessa kerätyn aineiston avulla toivon voivani jäsentää myös sosiaalityöntekijöiden motivoitumista kehittämistyöhön ylipäätään.

Valitsin oman tutkimusaineiston keruun menetelmäksi fokusryhmähaastattelun, koska lähtökohtaisesti ajattelin tarvitsevani mahdollisimman laajalta sosiaalityöntekijöiden joukolta näkemyksiä tutkittavasta aiheesta. Toisaalta sosiaalityöntekijät käyttävät työssään paljon ryhmiä ja ovat kokeneita ryhmässä toimijoita. Työyhteisöissä on lähes poikkeuksetta erilaisia

ryhmätoiminnan muotoja sisäisten työyhteisötapaamisten tai työyhteisöpalaverien muodossa. Myös kehittämistyön ydintä tavoitellessani totesin ryhmien olevan kehittämistyötä kannatteleva ja suuntaava voimavara. Tästä syystä kehittämistyön perustelujen pohtimiseen oli perusteltua kytkeä koko työyhteisö erillisten yksittäisten haastattelujen asemasta. Oma kokemukseni sosiaalityöntekijöiden ryhmien vetäjänä mahdollisti menetelmän käytön, koska ryhmien vetäminen ja ryhmätoimintaan liittyvä dynamiikka oli itselleni tuttua. (Valtonen 2005, 237.)

Fokusryhmähaastattelujen merkeissä olen tavannut viisi työryhmää, joissa on ollut neljästä yhdeksään sosiaalityöntekijää. Haastatellut työryhmät koostuvat siis samassa työyhteisöissä työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä. Tutkimukseen valikoituneet työryhmät edustivat sosiaalityön eri substanssiosaamisen alueita: lastensuojelua, aikuissosiaalityötä sekä sosiaalityön erityispalveluja. Tärkeää on ollut tietoja kerätessä tunnistaa ja kunnioittaa työntekijöiden voimavaroja luoda tietoa ja johtopäätöksiä omien kokemustensa perusteella. Tutkimushaastattelujen yhtenä tavoitteena on ollut myös käynnistää työntekijöiden oma pohdinta käytännön sosiaalityön kehittämisen mahdollisuuksista erityisesti tutkivan ja arvioivan näkökulman valossa.

Valitun kohderyhmän perusteena on se, että tutkimuskysymykseeni on syytä saada vastaus erityisesti sosiaalityöntekijöiltä. Tutkivaa ja arvioivaa työtä jäsensivät helposti asiakastyön ulkopuolella toimivat sosiaalityön asiantuntijat. Tästä syystä omassa tutkimuksessani on tärkeää jäsentää nimenomaan niitä käsityksiä, joita perustyötä tekevillä sosiaalityöntekijöillä aiheesta on. Tässä törmään omaan ennakkokäsitykseeni siitä, että tutkiva ja arvioiva työte jäsentyy eri tavalla, kun sitä jäsensivät käytännön sosiaalityötä tekevät työntekijät verrattuna muihin sosiaalialan ammattilaisiin, lähinnä tutkijoihin ja kehittämistyöntekijöihin. Käytännön sosiaalityöntekijöiden jäsenyykset teemasta voivat tuottaa myös uudenlaista informaatiota sekä sisällöistä että tarvittavista tukirakenteista ja resursoinnin tarpeesta.

Tutkimuksen kulku

Valitsin tutkimukseen viisi sosiaalityöntekijöiden työyhteisöä. Työryhmät valikoin siten, että etsin työryhmiä, jotka eivät ole olleet mukana SOCCAn yhteistyöverkostoihin liittyvissä sosiaalityön kehittämishankkeissa. Tällä rajauksella vältin ns. Hawthorne-efektin vaikutuksen tutkimuksessa. Kyseisen efektin mukaan kehittämisprojekteissa mukana olleet työntekijät

parantavat suoritustaan tai antavat aiheesta myönteisiä arviointeja saatuaan hankkeena mukana olon myötä osakseen erityistä huomiota (Alasoini 2006, 45). SOCCAn organisoimassa tai yhteistyökumppaneina toteuttamissa kehittämishankkeissa oli pohdittu juuri tutkimukseen liittyvää tematiikkaa paljon, mikä olisi saattanut vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden vastauksiin. Tutkimukseen mukaan valitut työryhmät löytyivät siten, että hain aktiivisesti kustakin pääkaupunkiseudun isosta kaupungista yhden työryhmän ja tämän lisäksi vielä kaksi keskitettyjä palveluja tarjoavaa yksikköä. Tämä haku tapahtui omien verkostojeni kautta. Tarjosin mahdollisuutta osallistua tutkimukseen johtavien sosiaalityöntekijöiden kautta sähköpostitse. On varmasti todennäköistä, että tutkimukseen valikoituivat kuitenkin positiivisesti erilaiseen kehittämistyöhön suhtautuvat työyhteisöt.

Työyhteisöistä neljä ilmoitautui heti ensimmäisellä haulla mukaan tutkimukseen, ja yksi löytyi mukaan myöhemmin kun eräs tutkimuksesta kuullut sosiaalityöntekijä pyysi minua ottamaan yhteyttä omaan johtavaan sosiaalityöntekijäänsä, ja hän oli osaltaan pohjustanut tutkimukseen osallistumista työpaikallaan. Halusin tutkimukseen mukaan viisi mahdollisimman erilaista työryhmää. En ollut etukäteen määritellyt sitä, mistä kaupungista millaisen työryhmän toivoisin tutkimukseeni osallistuvan. Tärkeimpänä pidin sitä, että kaikki pääkaupunkiseudun isot kaupungit olivat tutkimuksessa edustettuina. Tutkimukseen valikoitui yksi lastensuojelutyötä tekevä työyhteisö, yksi aikuissosiaalityötä tekevä työyhteisö, yksi yhdennettyä sosiaalityötä tekevä työyhteisö sekä kunnan organisaatiossa toimiva erityissosiaalityön työryhmä ja terveydenhuollon organisaatiossa toimiva sosiaalityöntekijöiden työryhmä. Päädyin kutsumaan perussosiaalityöksi kaupunkien aluetoimistoissa tehtävää sosiaalityötä, joka sisältää sekä lastensuojelun sosiaalityön, aikuissosiaalityön että yhdennetyn sosiaalityön. Erityissosiaalityöksi kutsun keskitettyjä sosiaalityön toimintoja, jotka erityisellä toiminta-alueellaan tarjoavat muita kuin edellä esitettyjä peruspalveluja oman toiminta-alueensa väestölle.

Työryhmät suostuivat siis edellä kuvatun hakumenettelyn jälkeen tapaamiseen. Aloitin tapaamisista sopimisen maaliskuussa 2005. Ensimmäinen fokusryhmähaastattelu toteutettiin toukokuussa 2005 ja viimeinen syyskuussa 2005. Jälkikäteen kuulin joiltakin työyhteisöiltä, että tapaaminen toimi samalla keskustelun avaajana ja joissakin työyhteisöissä tutkimukseen osallistuminen vahvisti sosiaalityön puhekulttuuria, jolta kiire on vienyt aikaa. Tutkimukseen suostumista helpotti se, ettei osallistuminen siihen vaatinut mitään ennakkotehtäviä, vaan riitti, että sosiaalityöntekijät tulivat

paikalle ja osallistuivat aktiivisesti parin tunnin ryhmäprosessiin. Etukäteen lähetin tutkimussuunnitelman luonnoksen luettavaksi halukkaille, mutta ainoastaan muutama työntekijä kertoi sitä edes vilkkaiseensa.

Tutkimukseen osallistuneita työyhteisöjä oli siis viisi, joista pienin oli kooltaan neljä työntekijää ja suurimassa työyhteisössä oli yhdeksän työntekijää. Kolmessa muussa työryhmässä oli yhdessä kuusi ja kahdessa muussa työryhmässä seitsemän sosiaalityöntekijää. Tutkimukseen osallistui siten 33 sosiaalityöntekijää. Keräsin haastatteluun osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä taustatiedoksi ainoastaan koulutuksen ja nykyisestä työstä kertyneet työssäolovuodet. Kaikissa haastattelemissani ryhmissä oli tapaamisissa mukana myös työryhmän johtava sosiaalityöntekijä. Suurimassa haastattelemassani työryhmässä oli kaksi johtavaa sosiaalityöntekijää paikalla. Kahdessa työryhmässä kaikki sosiaalityöntekijät olivat kelpoisuusehdot täyttäviä, kun taas muissa työryhmissä oli myös muun kuin sosiaalityöntekijän koulutuksen saaneita työntekijöitä. Sosiaalityöntekijöinä toimivien työntekijöiden muut koulutukset koostuivat sosionomi amk-tutkinnon suorittaneista sekä ylemmän korkeakoulututkinnon jossakin muussa aineessa kuin sosiaalityössä suorittaneista.

Tutkimukseen osallistuminen oli sosiaalityöntekijöille luonnollisesti täysin vapaaehtoista. Tapaamisesta ei kuitenkaan jättäytynyt pois kuin muutama lähinnä akuuttien asiakastapausten vuoksi. Yksi sosiaalityöntekijöistä empi omaa osallistumistaan tutkimukseen, mutta oli kuitenkin kiinnostunut itse tutkimuksesta ja halusi osallistua kuunteluoppilaana fokusryhmähaastatteluun. Tämän sosiaalityöntekijän oma työryhmä oli kuitenkin sitä mieltä, että tapaamiseen osallistuvat vain ne, jotka ovat myös halukkaita osallistumaan tutkimukseen.

Fokusryhmähaastattelujen suunnitteluun käytin paljon aikaa. Yritin muotoilla kysymyksiä moneen kertaan siten, että ne tuottaisivat parhaan mahdollisen informaation omiin tutkimuskysymyksiini. Samalla päädyin siihen, että keskustelme kussakin fokusryhmähaastattelussa ainoastaan kahdesta temasta. Näistä ensimmäinen teema käsitteli sitä, mitä tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden mielestä on. Arviointikeskustelussa myös pohdimme sitä, toteutuuko tutkiva ja arvioiva työote nykyhetkessä kunkin sosiaalityöntekijän kohdalla. Arviointikeskustelun kulku oli vapaamuotoinen. Keskustelun pohjana toimivat sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat jäsenyykset kustakin temasta. Sosiaalityöntekijät saattoivat vapaassa järjestyksessä nostaa esille teemaan liittyviä asioita. Tutkijana esitin tarkentavia kysymyksiä silloin, kun jokin jäsenys ei minulle auennut.

Tutkimuksen toinen teema käsitteli sitä, mitkä ovat tutkivan ja arvioivan työotteen keskeiset toiminnan orientaatiot kunkin sosiaalityön työyhteisön toimintaympäristössä. Keskittyminen kahteen teemaan oli välttämätöntä, jotta tapaamisiin varaamamme aika riittäisi ja toisi riittävän analyyttistä pohdintaa käsitellyistä teemoista. Eniten minua askarrutti se, että olin aikeissa toteuttaa fokusryhmähaastattelut yksin, ilman työparia, jollaista fokusryhmähaastattelujen toteuttamisessa yleensä suositellaan. Menetelmistä kertynyttä aineistoa oli kirjallisuuden mukaan hankala tulkita pelkän nauhoitetun aineiston valossa (Patton 1990, 335). Tästä syystä päädyin ratkaisuun, jossa fokusryhmähaastattelun tueksi kehitin sosiaalityöntekijöiden omaa ajattelua ja jäsenystä tukevan yhden A4-kokoisen lomakkeen, jossa molemmat arviointikeskustelun teemat oli nimetty ja alle jätetty tilaa työntekijän omille merkinnöille. Samalla lomakkeella kerättiin mainitut taustatiedot hakijoista: koulutus ja työssäoloaika nykyisessä työpaikassa. Toteutin fokusryhmähaastattelun siten, että kunkin teeman esittelyn jälkeen haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät saivat pohtia itseksensä annettua teemaa sekä kirjata itselleen ylös teemaan liittyvät tärkeimmät näkökulmat. Tämän pienen itsenäisen työskentelyn jälkeen purimme teema kerrallaan sosiaalityöntekijöiden aiheesta tuottamia jäsenyyksiä.

Arviointikeskustelujen litteroinnissa ja aineiston analyysissa kirjalliset tuotokset osoittautuivat korvaamattomiksi apuvälineiksi. Sosiaalityöntekijöiden tuottamien omien muistiinpanojen avulla pystyin seuraamaan arviointikeskusteluja, ja ne myös toimivat litteroinnin tukena, auttaen erottamaan, kuka mitäkin oli puhunut. Kirjallisista tuotoksista huolimatta keskeistä haastatteluissa oli sosiaalityöntekijöiden omaan kirjalliseen tuotokseen liittyvä, kaikkien haastateltujen työryhmien käymä arviointikeskustelu. Ryhmäkeskustelussa pohdimme yhdessä asioiden jäsentämistä. Nämä arviointikeskustelut on kaikki litteroitu, ja niistä syntyi tekstiä yhteensä 87 sivua 1,5 rivivälillä kirjoitettuna. Litteroinnissa olen erotellut työryhmät toisistaan käyttämällä merkintää E1 ja E2 erityissosiaalityön työryhmistä ja merkintää P1, P2 ja P3 perussosiaalityöntöryhmistä. Haastattelijan maininnoista olen käyttänyt lyhennettä H ja työryhmän jäsenet olen erottanut toisistaan kirjaimella S sekä numerolla. Tekstin sisällä *kursiivilla* merkityt osuudet ovat suoria lainauksia litteroidusta aineistosta.

Kaikki haastattelutilanteet pohjustin mahdollisimman lyhyesti 15.9.2005 tehdyn fokusryhmähaastattelun litteroinnin mukaan tähän tapaan:

Kiitos, että olette lupautuneet mukaan tähän tutkimukseen. Tutkimus liittyy kiinteästi sosiaalityön kehittämistyöhön ja omaan työhöni sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn suunnittelijana. Tässä haastattelutilanteessa toivon, että pyritte unohtamaan ne realiteetit, jotka tällä hetkellä rajoittavat sosiaalityön parasta mahdollista tekemistä omassa työssänne. Näillä realiteeteilla tarkoitan kiirettä, resurssivajetta ja muita vastaavia tekijöitä. Lyhyesti tulisi alkuun mieltä sitä, mitä on tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityössä, jos sen toteuttaminen on mahdollista. Kuvailkaa omia ajatuksianne yhdellä-kahdella lauseella. Voitte pohtia tätä kysymystä hetken ja sen jälkeen kirjoitatte kuvauksen paperille tähän ensimmäiseen sarakkeeseen. Kun kaikki ovat valmiita käymme keskustelua siitä, mitä olette kirjoittaneet. Voimme yhdessä kommentoida, pohtia ja tarkentaa asioita.

Tämän tutkijan pitämän johdannon jälkeen siirryimme pohtimaan ensimmäistä teemaa. Ensimmäisen teeman tavoitteena oli fokuusoitua tutkivan ja arvioivan työotteen ytimeen: mitä se sosiaalityöntekijöiden mielestä on. Tästä syystä ensimmäisen teeman kohdalla sosiaalityöntekijät nimesivät vain yhdestä kahteen heidän mielestään keskeistä sisältöä tutkivalle ja arvioivalle työotteelle. Mainintoja ensimmäisen teeman kohdalla tuli kaiken kaikkiaan 82 kappaletta, keskimäärin siis 2,5 mainintaa/ sosiaalityöntekijä. Toisen teeman kohdalla alustus aiheesta oli ensimmäisen kaltainen. Toista teemaa käsiteltäessä sosiaalityöntekijät nimesivät tutkivan ja arvioivan työotteen toimintoja kuvaavia asioita noin viisi kappaletta. Tälle teemalle sain mainintoja yhteensä 180 kappaletta, keskimäärin 5,45 mainintaa/ sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijöiden haastattelutilanteissa tuottamista kirjallisista muistiinpanoista ja litteroiduista arviointikeskusteluista kokosin aineistosta nousevat yhtenäiset teemat ja käsitteet. Teemojen ja käsitteiden avulla tuotin selkeitä luokkia tai aihekokonaisuuksia. Analyysissa käytin mahdollisimman aineistolähtöistä lähestymistapaa, jonka mukaan lähestyin tutkimuskohdetta ilman etukäteen tehtyjä jäsennyksiä ja valmista teoreettista viitekehystä. Näin nostin aineistosta esiin merkitykset ja niihin liittyvät rakenteet. Aineistolähtöisen analyysin avulla varmistin parhaalla mahdollisella tavalla käytännön työntekijöiden näkemysten välittymisen tutkimukseen. Aineistoa käsitteelin siten, että aineisto ohjasi minua tutkijana mahdollisimman paljon ja näin omat ajatukset värjättivät ja ohjasivat havaitsemista mahdollisimman vähän. Käytännöllä lähtöisyyttä korostaen tavoittelin jatkossa aineistosta käsin nousevia teoreettisia jäsennyksiä. (Hirsjärvi et al. 2000, 199–195.)

Aineiston keruu askarrutti minua etukäteen paljon. Pelkäsin, että ainoat seikat, jotka sosiaalityöntekijät kerättävässä aineistossa nostavat esiin koskee työn resursointia, palkkausta tai muuta konkreettista asiaa sosiaalityöstä. Pelko oli aiheeton, sillä poikkeuksetta sosiaalityöntekijät olivat innostuneita hyvin laaja-alaisesti pohtimaan omaa työtään, sen kehittämismahdollisuuksia sekä laajemmin tutkivan ja arvioivan työotteen käsitteitä.

Tapaamisen jälkeen lupasin koosteen tapaamisesta kaikille työryhmille pohjaksi jatkokeskusteluja varten tai informaatioksi oman työyhteisön esimiehille. Tämä koettiin erittäin hyväksi tavaksi ja todettiin tutkimukseen osallistumisen käynnistäneen paljon ajatuksia oman työyhteisön toimintatavoista sekä omasta tavasta tehdä työtä.

Aineiston analyysi

Olen kiinnostunut tutkivan ja arvioivan työotteen jäsentämisestä ja määrittämisestä erityisesti sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Keskeistä on löytää se, mitä tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden mielestä omassa työssään on tai parhaimmillaan voisi olla. Tärkeää on myös paikantaa niitä keinoja, joilla sosiaalityöntekijät mielestään voisivat toteuttaa tutkivaa ja arvioivaa työotetta omassa työssään sekä juurruttaa niitä osaksi omaa perustyötä.

Tutkimuksen aineistolähtöisyydestä johtuen aineiston analyysi käynnistyi heti ensimmäisen fokusryhmähaastattelun jälkeen tai jo sen aikana. Haastattelutilanteessa tein samalla oman muistini tueksi taulukon esiin nousevista teemoista. Aineiston litteroinnin jälkeen luin läpi kirjoitettuja tekstejä useaan kertaan käyttäen rinnalla sosiaalityöntekijöiden tekemiä omia muistiinpanoja haastattelutilanteesta. Jo kahden ensimmäinen fokusryhmähaastattelun litteroinnin jälkeen aineistosta nousi esiin samankaltaisia teemoja. Tämän jälkeen oli perusteltua käydä aineistoa läpi esiin nousseiden teemojen valossa. Olen aineistoa analysoidessani asettanut myös kyseenalaiseksi tekemäni luokittelut ja pohtinut sitä, tulisiko luokittelu tehdä toisin perustein. Olen yrittänyt antaa aineistolle mahdollisuuden ”puhua” tutkijalle mahdollisimman moniäänisesti (Töttö 2004, 138). Päätymääni luokitteluun ovat luonnollisesti vaikuttaneet omat taustani tutkijana ja erityisesti sosiaalityön kehittäjätyöntekijänä sekä yhteisösosiaalityön erikoistumiskoulutuksen opiskelijana. Toinen tutkija toisilla taustatekijöillä olisi saattanut tuottaa aineistosta erilaisen luokittelun. Vaikka olen litteroinut haastatteluja sitä mukaan, kun olen fokusryhmähaastatteluja toteuttanut,

eivät aiempien ryhmien tuottama informaatio ja näkemykset ole vaikuttaneet jäljempänä tulevien työryhmien haastatteluun, vaan pitäydyin koko prosessin ajan alkuperäisessä suunnitelmassa kysyä kaikilta työyhteisöiltä samoja asioita. Analyysi on kuitenkin toteutunut spiraalimallin mukaisesti. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2002,209.)

Arviointikeskustelun pohjalta syntyi teemaluokitus sen mukaan, kuinka paljon mainintoja erilaiset teemat olivat sosiaalityöntekijöiltä saaneet. Tavoitteenani oli analysoida mainintoja massa-aineistona, mutta päätin kuitenkin erottaa sosiaalityöntekijät litteroinnissa S-kirjaimella. Lisäksi litteroinnissa työryhmät merkitsin P1, P2 ja P3 sekä E1 ja E2 sen mukaan oliko kyseessä kutsumani perussosiaalityötä tekevä työyhteisö vai erikoisosiaalityötä tekevä työyhteisö. Sosiaalityöntekijät olivat kirjanneet oman käsityksensä asiasta paperille ja usein keskustelun pohjaksi lukivat suoraan paperista tekstin, jota ehkä hiukan avasivat puheessaan. Seuraavat kaksi esimerkkiä kuvaavat kahden eri sosiaalityöntekijän tuottaman jäsennyksen sekä sen pohjalta käytyä tarkentavaa keskustelua:

- S9 (Keskustelun alustus) Tutkiva ja arvioiva työote on mun mielestä oman työn sisällön ja tavoitteiden sekä tulosten, työn vaikuttavuuden arviointia. Parhaimmillaan käytännön työssä olemassa olevan tutkimuksen ja teorian nojalla. Myös pohdiskelua, kuinka voi ja millä metodeilla tai tavoille kehittää omaa työotetta sekä itsenäisesti että koko työyhteisön kanssa. Myös yhteisiä käytäntöjä koko yhteisölle luoden.
- H (Arviointikeskustelu) Kumpi on helpompaa kehittäminen yksin vai sirottuna omaan työyhteisöön?
- S9 Joo oman työn kautta tapahtuvaa kehittämistä, mutta työyhteisön kanssa keskustellen.
- H Onko tilaa tai aikaa pohtia työtä, vai ei?
- S6 On aikaa, ei ole aikaa, kaikki on niin suhteellista.
- S2 Mun mielestä ei ole.
- S4 Kyllähän palaveriessakin on kehittämistä, mutta siinä on niin paljon sitä rutiinia, ettei se näyttäydy sellaisena mahdollisuutena.
- S5 Palaverikäytännöt ovat vähän päällekkäin rakentuneet. Pakosta niissä joutuu miettimään omaa työtään, vaikka kun arvioidaan asiakastapauksia. Tässä sosiaalityöntekijän ryhmässä on pohdittu näitä asiakastapauksia ja tähän on sitä työn arviointia. Tämän on sitä työn reflektointia parhaimmillaan.

- H Mitkä rakenteet tapaamisille teillä on olemassa?
 S6 Sosiaalityöntekijöiden tiimi, jossa käydään sekä asiakasasioita ja tiedotusasioita ja kaikki muut.
 H Asiakasasiat vievät helposti tapaamisissa tilan muilta asioilta?
 S8 Meillä käydään kyllä ensin läpi muut asiat ja jos asiakasasioille jää aikaa, niin sitten käydään ne läpi.
 H Riittääkö nämä?
 S1 Joo, kyse on siitä, miten ne organisoidaan
 S7 Ei mun mielestä riitä, kaikki on vähän irrallista. Työn silppua.

Tämän esimerkin työyhteisö oli jo aiemmin haastattelutilanteessa pohtinut työn vaikuttavuuteen ja arviointiin liittyvää kysymystä, ja nyt keskeiseksi nousi sen pohtiminen, mitä ja miten työryhmä voisi yhdessä kehittää rakenteita yhteiselle pohdinnalle ja reflektoinnille. Seuraavassa esimerkissä työyhteisö jäi pohtimaan sitä, miten asiakkaat voitaisiin ottaa kumppaneiksi oman työn kehittämisessä. Tästä keskustelu siirtyi siihen, miten helposti sosiaalityöntekijöiden asiakkaita koskeva asiantuntemus sivuutetaan.

(Keskustelun alustus)

- S8 Turktivassa työotteessa tarkastellaan omien työkäytäntöjen toimimista yhdessä asiakkaiden kanssa, käytännön työssä. Tutkiva ote tarkoittaa mielestäni sen pohtimista, mitkä keinot tepsivät ja arvioiva työote puolestaan toimimattomien työmallien arviointia, mikä ei toimi?

(Arviointikeskustelu)

- H Hyvä pointti tuo asiakkaiden kanssa kehittäminen, kun teille on vuoden alussa tulossa uudet toimintamallit, miten paljon olette saaneet olla mukana tekemässä tätä uutta mallia ja miten paljon asiakkaiden näkökulma on huomioitu?
 S4 Ei ole työntekijöiden mielipidettä kysely, eikä asiakkaiden tarpeita ole juurikaan pohdittu työntekijöiden asiantuntemusta hyödyntäen.
 S7 Asiakkaiden palvelutasoa yritetään nostaa. Asiakkaat saavat helpommin tavoitettua kiertävien työjärjestelyjen avulla.
 H Onko työntekijöiden mielestä suunta hyvä?
 S3 Muutossosiaalityölle on annettu nimi. Malli kyllä käskyttää liikaa sosiaalityöntekijöitä. Mietitäänkö asiakaslähtöisesti miten tehdään. Sosiaaliturvatyöntekijöiden tulee tavata vanhoja asiakkaita säännöllisesti,

- tämä tekee työstä mekaanisen. Tulisi sen sijaan pohtia miksi tavataan, mitkä ovat tavoitteet. Aikamääreet eivät saisi rajoittaa asiakassuhteita. Muutossosiaalityössä on joka päivä puhelinaikoja, vaikka ei tarvittaisi, koska työ on suunnitelmallista. Mikähän on foorumi, jossa sosiaalityöntekijät voivat vaikuttaa kaupungin sisällä?
- S6 Rakenne on tullut ylhäältä, mutta työn sisällä voi vaikuttaa. Esim. muutossosiaalityön sisällä voidaan valita joitakin painopisteasiakasryhmiä. Meillä on pelko, että tietyt asiakasryhmät unohtuvat johon kokonaan. Rakenteet tulee olla ensin kunnossa, ennen kuin sosiaalityön sisältöjä voidaan ruveta muuttamaan.
- H Vaikuttavuuskysymykset ovat merkittäviä. Sinäkin kysyit, miksi asiat menevät näin. Voisiko tässä alkavassa tilanteessa tarkastella asioita sosiaalityöntekijöiden asiantuntemusta hyödyntäen? Kun kehittämistyötä viedään eteenpäin ei teidän mielestä käytetä sitä parasta asiantuntemusta, niinkö?
- S8 Kyllä varmaan meillä jatkuu tämä kehittämisryhmä täällä työpaikalla
- S4 Ei todellakaan jatku, en jaksa uskoa siihen.
- S8 Se on tarkoitus, että siinä koko ajan mietitään näitä sisältöjä.
- S5 Yhteydet koko kaupungin organisaatioon pitäisi saada sosiaalityöntekijöiden tietoon. Ryhmässä joka miettii tätä uutta mallia ei ole sosiaalityön edustusta. Kylläkin johtavia sosiaalityöntekijöitä, rakenne tulisi olla tässä ryhmässä erilainen. Ei siitä ole hyötyä, että vain omassa työpaikassa näitä mietimme. Meille ei synny tunnetta, että asioita viedään eteenpäin. Tähän tarvitaan menetelmiä, että saadaan ääni kuuluville. Sitä tää vois olla.

Edellä kuvatut katkelmat olivat osa litteroitua aineistoa, josta irrotin keskeisiä sosiaalityöntekijöiden esiin nostamia teemoja. Teemat yritin pitää aineiston analyysia helpottaakseni mahdollisimman lyhyinä. Keskityin lyhyisiin lauseisiin, jotka mahdollisimman hyvin ja tarkasti kuvasivat sitä, mitä sosiaalityöntekijä puheessaan sillä tarkoitti. Ensimmäisen esimerkin kohdalla nousi teemoiksi esimerkiksi hyvin selkeä *”työn vaikuttavuuden arviointi”*, mutta myös vähän tulkintaa edellyttänyt *”tutkivan ja arvioivan työotteen avulla luodaan yhteisiä toimintakäytäntöjä koko työyhteisölle”*. Toisessa esimerkissä teemaksi nousivat sellaiset lauseet kuin *”tutkiva ja arvioiva työote on yhdessä asiakkaiden kanssa kehittämistä”* ja toisaalta arviointikeskustelun loppupuolelta litteroidusta tekstistä poimitusta maininnasta irrotettu lause *”keino saada sosiaalityön ääni kuuluville”*.

Aineistolähtöistä analyysia tehtäessä on olennaista nostaa tarkasteluun kuvauksessa tutkimuskysymysten kannalta olennainen aineisto. Näin tehdyistä luokitteluista haetaan merkityskokonaisuuksia, jotka paikannetaan sisäisen yhteenkuuluvuuden ja samanlaisuuden perusteella. Analyysivaiheessa eritellyt aineistot merkityskokonaisuuksineen kootaan yhteen ja näitä kokonaisuuksia tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 103.)

Sisällönanalyysi toimii tutkimuksessa väljänä metodisena kehyksenä. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jonka avulla dokumentteja käsitellään systemaattisesti ja objektiivisesti. Analyysivaihe tehdään huolella, jotta sen avulla voidaan tehdä luotettavia ja selkeitä johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Mt. 2003 93, 105–109.) Tutkimuksessa käyttämäni sisällönanalyysi on saanut vaikutteita eniten tekstien ja toiminnan merkitysten ymmärtämisestä teemoittelun avulla. Analyysissa on saatu vaikutteita myös sisällön erittelystä teema-analyysin avulla (Hirsijärvi et al. 2000, 157). Aineiston analyysissa hyödynnän myös kvantitatiivista aineiston käsittelyä, jonka avulla paikannan eri työyhteisöjen tuottamien teemakokonaisuuksien eroja ja yhtäläisyyksiä. Kvantitatiivisen aineiston käsittelyn avulla paikannan myös aineiston painottumista valittujen luokitusten alueille.

Käytännössä aineiston analyysi eteni edellä kuvatusta aineiston literoinnista siten, että esimerkiksi esitetyistä esimerkeistä nousi yksittäisiä irrallisia lauseita, joita sijoitin aineiston perusteella muodostettuihin teemaluokkiin. Yksittäiset lauseet olivat muotoa: *”oman työn sisällön ja tavoitteiden sekä tulosten, työn vaikuttavuuden arviointia”, ”vaikuttavuuden arviointia käytännön työssä olemassa olevan tutkimuksen ja teorian nojalla”, ”pohdiskelua millä metodeilla tai tavoilla kehittää omaa työotetta sekä itseenäisesti että koko työyhteisön kanssa” ja ”yhteisten käytäntöjen luomista koko työyhteisölle”*. Näitä yksittäisiä lauseita sijoitin Excel-taulukkoon valitsemieni teemojen mukaisesti saadakseni kokonaiskäsityksen aineistosta sekä tarkastellakseni työryhmäkohtaisia eroavaisuuksia ja pohtiakseni nousevien erojen merkityksiä.

Tutkimuksen luotettavuus

Kvalitatiivisen tutkimuksen, kuten kaiken muunkin tutkimuksen, luotettavuutta ja pätevyyttä on aina jollakin tasolla arvioitava. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta edistää tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta. Kuvailu on tutkimuksen kaikissa vaiheissa ja tasoissa säilytettävä

yksityiskohtaisena, ja sen on oltava selkeää ja totuudenmukaista. Olen kuvannut tutkimuksen teon vaihteita yksityiskohtaisesti ja pyrkinyt välittämään lukijalle myös aineiston analyysiin liittyvän luokittelun ja sisällön analyysin prosessin siten, että tekemäni tulokset olisivat liitettävissä helposti tutkimusprosessiin. Yksityiskohtaisen kuvauksen avulla lukijan on mahdollista seurata ja myös kriittisesti tarkastella tutkijan tekemiä tuloksia ja jäsennyksiä. Tutkimusselostukseen olen halunnut liittää aineiston lyhyitä, suoria lainauksia käydystä ja litteroiduista arviointikeskustelusta, jotta lukija saa monipuolisen kuvan tutkimusprosessista. (Vrt. Hirsijärvi et al. 2000, 214.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä arvioitaessa on muistettava, että kvalitatiivisen tutkimuksen oletetaan tuottavan vain yhden näkökulman tutkittavasta ilmiöstä. Tämä eroaa luotettavuuskäsityksen taustalla olevasta objektiivisestä oletuksesta. Sen mukaan on olemassa vain yksi todellisuus, jota tutkimuksessa tavoitellaan. (Patton 1990, 461.)

Pätevyyttä voidaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa lisätä käyttämällä triangulaatiota. Triangulaatiolla tarkoitetaan useiden menetelmien yhteiskäyttöä yhdessä tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa pätevyyttä on lisätty käyttämällä sisällönanalyysin tukena kvantitatiivista aineiston käsittelyä. Näiden menetelmien yhdistämisellä on haluttu löytää ja kiteyttää tutkimuksen keskeiset teemat. (Hirsijärvi et al. 2000, 215.)

Yhtenä ennako-oletuksena oli, että tutkiva ja arvioiva työote voisi toimia sosiaalityöntekijöiden urakehityksen välineenä. Erityisesti arviointikeskustelussa käytiin pohdintaa tästä aiheesta, joka osoittautui sosiaalityöntekijöiden puhetta varsin vähän stimuloivaksi aihealueeksi. Tutkimuksessa ei ole havaittavissa urakehityksen ulottuvuutta pohdittaessa tutkivan ja arvioivan työotteen mahdollisuuksia. Asian voi tulkita myös siten, että urakehityksestä puhuminen on sosiaalityöntekijöiden keskuudessa yksityisyyteen liittyvä asia, josta ei julkisesti haluta puhua. Tästä voinee päätellä, että urakehityksen tutkimiseen fokusryhmähaastattelut eivät ole parhaiten soveltuva tutkimusmenetelmä, vaan tämän tutkimiseksi olisi tarvittu henkilökohtaisia haastatteluja tai perinteistä survey-kyselyä. Tutkivan ja arvioivan työotteen ei katsottu tukevan sosiaalityöntekijän omien henkilökohtaisten tavoitteiden toteutumista. Vain noin 10 % sosiaalityöntekijöistä ajatteli päinvastoin. Tämä sinänsä oli vastoin omia ennako-odotuksiani, sillä olin ennen tutkimuksen aloittamista mielessäni ajatellut sitä, että tutkiva ja arvioiva työote voisi toimia myös sosiaalityöntekijän urakehityksen polkuna tai siltana.

Tutkimusaineistoa voi tarkastella myös kriittisesti pohtien, että haastatteluisia välittyi pääkaupunkiseudun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä varsin suppeasti. Tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden osuus koko pääkaupunkiseudun sosiaalityöntekijöiden määrästä on vain noin kolmen prosentin luokkaa. Todennäköistä on myös se, että tutkimukseen osallistuneet työryhmät suhtautuivat varsin myönteisesti sekä sosiaalialan osaamiskeskustoimintaan sekä itse sosiaalityön käytäntölähtöiseen kehittämistyöhön. Tutkimukseen valitut sosiaalityöntekijöiden työyhteisöt eivät kuitenkaan olleet osallistuneet pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen toteuttamiin kehittämishankkeisiin. Näin ajatellen he edustivat suurta sosiaalityöntekijöiden joukkoa.

Sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan kannalta on merkityksellistä saada myös vähemmän aktiiviset sosiaalityöntekijät mukaan toimintaan, josta syystä valitun tutkimusaineiston perusteella tehdyt päätelmät ovat tärkeitä. Tutkimuksen aineistossa painottunee kuitenkin sosiaalityön kehittämistyön toimintääripäiden keskelle sijoittuvien sosiaalityöntekijöiden näkemykset, kun kaikkein aktiivisimmat työyhteisöt valikoituivat jo lähtökohtaisesti pois tutkimuksesta ja toisen ääripään, eli passiivisempien työyhteisöjen, ei voi olettaa ylipäätään olleen kiinnostuneita tulemaan mukaan tutkimukseen.

Tutkimuseettinen pohdinta

Tutkimusaiheen valinta oli omalla kohdallani helppoa. Sosiaalityöntekijänä ja sosiaalityön kehittäjänä olin jo pitkään ollut tekemisessä sen vaateen kanssa, että palveluja on kehitettävä vastaamaan entistä tehokkaammin ja kohdennetummin yksittäisen asiakkaan palvelutarpeita. Oman kokemukseni ja päättelyn tuloksena olin päätenyt siihen, että sosiaalityön palvelujen kehittämisessä hyvänä työvälineenä voi toimia käytännön työntekijöiden mukaan ottaminen kehittämistyöhön esimerkiksi tutkivan ja arvioivan työotteen avulla. Itselleni sosiaalityön kehittäjänä tämä uskomus on ollut hyödyllinen, voimaannuttava ja työn mielekkyyttä lisäävä ulottuvuus. (Vrt. Niiniluoto 2002, 32.)

Tutkijan valta toi mukanaan vastuuta ja sitoutti minut, tutkijan, mukaan prosessiin vahvemmin kuin mitä olin tutkimusta aloittaessani ajatellut. Aineistoja kerätessäni koin voimaantuvani sosiaalityön asiantuntijana sekä saavani parempaa ymmärrystä sosiaalityön kehittämistyön mahdollisuuksista ja välineistä sekä niitä tukevista tai ehkäisevistä raken-

teista. Oli siis luontevaa päätyä ajatukseen, että olen tätä kautta vastuussa tutkimuksen perusteellisesta raportoinnista tutkimuksessa mukana olleille työyhteisöille jo tutkimusprosessin aikana sekä luonnollisesti sen päättyessä. Halusin tuoda mukana olleille työyhteisöille tutkimusprosessia näkyväksi sekä eritellä kunkin työyhteisön omia jäsennyksiä asiasta. Lisäksi ajattelin näiden työyhteisöjen hyötyvän myös tutkimuksen aineiston laajemmasta palautteesta. Tämän molemminpuolisen sitoutumisen vuorovaikutukseen uskon mahdollistaneen ainakin joissakin työpaikoissa prosessin, jonka aikana käynnistyi oman työn kehittämisen pohdiskelu ja reflektointi työpaikoilla.

Sosiaalityön kehittämistyössä keskeistä on avoin toiminta. Tutkimuskohde, tutkiva ja arvioiva työote, ovatkin muuttaneet suuntaa kehittämistyössä käymieni keskustelujen aikana. Työtä on helpottanut usko siitä, että kehittämistyötä ei tarvitse tehdä yksin, vaan tukena on laaja käytännön osaajien, kehittäjien ja tutkijoiden yhteisö. Kehittämistyössä on helppo ajatella kehittämistyön kohteen olevan avoimessa dialogissa ja jokaisella on oikeus virheisiin, joista voi oppia. Tieteellä puolestaan yritetään muotoilla jonkinlaisia yleisiä säännönmukaisuuksia, mikä asettaa rimaa korkealle omassa tutkimustyössä. (Niiniluoto 2002, 31.) Koska tieteen tunnuspiirteinä voidaan pitää Niiniluodon (2002, 37) mukaan objektiivisuutta, kriittisyyttä, autonomisuutta ja edistävyyttä, yritän ajatella myös itseäni uudenlaista näkökulmaa esiin tuovana tutkijana, joka kuljettaa mukana samaa toiminnan ja työn avoimuuden periaatetta, mitä olen kehittämistyössä noudattanut.

Haastavin vaihe tutkimuksessani seurasi, kun lähdin tapaamaan tutkimukseen mukaan suostuneita työryhmiä. Tapaamisen aluksi esittelin itseni ja tutkimukseni. Ainoastaan yhdessä työryhmässä sosiaalityöntekijä pohti ääneen tutkimukseen osallistumista. Minun oli tietysti helppo tutkijana todeta, että osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Työyhteisön kanta oli kuitenkin tiukempi. He totesivat tämän olevan koko työyhteisön juttu ja toivoivat tuon yksittäisen sosiaalityöntekijän osallistuvan tutkimukseen. Tämä kyseinen sosiaalityöntekijä olisi kuitenkin halunnut jäädä kuuntelemaan tutkimustilannetta ilman omaa osallistumistaan siihen. Tähän en kuitenkaan tutkijana antanut mahdollisuutta, eikä toisaalta sosiaalityöntekijän oma työryhmäkään olisi antanut siihen lupaa ja mahdollisuutta. Hetken pohdittuaan tämä sosiaalityöntekijä päätti jäädä tutkimustilanteeseen ja osallistui siihen erittäin aktiivisesti.

Sekä työyhteisöihin kontaktia ottaessani että itse tutkimustilannetta aloittaessani toimin mielestäni koko ajan ihmisten itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyttä kunnioittaen. (Kuula 2006, 60.) Vaikka en ennen tutkimustilanteen alkamista voinut olla varma siitä, olivatko tutkimukseen osallistuneet saaneet riittävästi tietoa tutkimuksesta, varmistin tämän ennen tutkimustilanteen alkamista kuvaamalla perusteellisesti tutkimukseni tarkoitusta ja tavoitteita sekä keskeisiä tutkimuskysymyksiä. Tutkimukseen osallistuvat sosiaalityöntekijät esiintyvät ryhmäkeskustelussa ainoastaan numeroilla, ja itsellänikään tutkijana ei ole missään vaiheessa ollut tiedossa näiden sosiaalityöntekijöiden laajempia taustatietoja. Tutkimuksessa olen kerännyt taustatiedoiksi ainoastaan työssäoloajan pituuden sekä koulutustaustan. (Kuula 2006, 103). Tutkimuksen kannalta ei ollut relevanttia kerätä tutkimukseen osallistuvista sosiaalityöntekijöistä tarkempia tietoja. Tutkimuksen kuluessa osoittautui kuitenkin mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi eritellä työyhteisöittäin tutkimustuloksia. Erityisesti perussosiaalityön työryhmät ja erityissosiaalityötä tekevät työryhmät erosivat paikoin niin merkittävästi toisistaan vastauksissaan.

Ymmärsin jossakin vaiheessa, että merkittävintä omassa tutkimusprosessissani tulisi olemaan se prosessi, joka on käyty yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Näissä tutkimuksessa mukana olleilla työryhmillä käynnistyi tutkimukseen osallistumisesta tiiviimpi tai löyhempi prosessi, jossa arvioitiin omia työtapoja ja työn perusteita. Tämä näyttäytyi siten, että aineiston keruun jälkeen kävin tutkimukseen osallistuneiden työryhmien kanssa vuoropuhelua tutkimuksen etenemisestä erilaisissa yhteistapaamisissa. Tutkimusta käsiteltiin mm. SOCCAn Cafe SOCCA -aamukahvitilaisuudessa, jossa tarkoituksena on käydä perustyön ja tutkimuksen välistä vuoropuhelua. Kyseiseen tilaisuuteen olivat kutsuttuina kaikki tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijöiden työyhteisöt. Tämän lisäksi tutkimuksen teemoista käytiin keskustelua joidenkin työryhmien omissa työyhteisökokouksissa.

Näin huomasin pohtivani myös omaa eettistä vastuutani koko prosessista. Koen olevani sitoutunut entistä tiiviimmin näihin työyhteisöihin, jotka ovat olleet tutkimuksen kohteena. Osa näistä työyhteisöistä ei ole ollut minuun yhteydessä kuin virallisissa palautetilaisuuksissa, mutta osa on puolestaan ottanut suhteessa minuun aktiivisen roolin. Itse koen tutkijan vastuun ulottuvan vielä tutkimuksen jälkeen tapahtuvaan yhteistyöhön. Nämä työryhmät saattavat saada jopa parempaa palvelua ja kohtelua kuin muut oman osaamiskeskuksensa työyhteisöt. Siirrykö tutkijan vastuu

kehittämistyöntekijän vastuuksi, ja miten pitkään tämä vastuu voi kulkea oman työni mukana? Toisaalta osaamiskeskustyon näkökulmasta käsin on selkeästi ongelmallista, jos jatkossa jotenkin priorisoisin yhteistyötä tutkimukseen osallistuneitten työryhmien kanssa. Tämä olisi myös eettisesti väärin muita osaamiskeskusalueella toimivia työryhmiä kohtaan.

Merkittävin rajausta tutkimusprosessissa on ollut se, että olen tietoisesti halunnut sulkea johtotason tutkimusprosessin ulkopuolelle. Johtotasoon en ole lukenut työyhteisöjen johtavia sosiaalityöntekijöitä, vaan heidän yläpuolelleen hierarkiassa sijoittuvat henkilöt. Olen jättänyt tämän johdon kanssa käytävän vuoropuhelun mahdollisuuden työryhmille itselleen. Tutkimuksen kohteena olevan työryhmän pyynnöstä olen käynyt esittelemässä tutkimuksen kulkua ja sisältöjä myös johdolle. Tämä rajausta oli tärkeä senkin vuoksi, että tutkimusta käynnistäessäni osa näiden työryhmien sosiaalityön esimiehistä otti minuun yhteyttä ja toivoi oman työryhmänsä mukaan pääsyä tutkimukseen, jotta tutkimuksessa nousutta aineistoa voitaisiin käyttää johdon pohjamateriaalina työyhteisön ja sen organisaatioiden kehittämisessä. Itse koin, että tutkimuksen yhdeksi merkittäväksi tarkoitukseksi nousi tutkimusprosessin kuluessa nimenomaan sosiaalityöntekijöiden voimaannuttaminen ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden työn kehittäminen sekä sisältöjen uudelleen pohtiminen, eikä lainkaan johdon taustamateriaalin tuottaminen. Tutkimustilanteen jälkeen totesin, että olisi ollut tärkeää tuoda tätä näkökulmaa selkeämmin esiin tutkimustilanteessa.

Koko edellä kuvaamani prosessin ajan olen varmistanut sen, etteivät tutkimuksen kohteeni ole erotettavissa ja tunnistettavissa. Tämä on tärkeää sekä yksittäisten työntekijöiden kannalta, mutta ennen kaikkea työyhteisöjen kannalta. Tutkimuksessa joudun paneutumaan työyhteisön perustavaa laatua oleviin ongelmiin, ja tutkimusta raportoidessani työyhteisöt saattavat, minun sitä tarkoittamatta tai toivomatta, saada tietynlaisen leiman. Tästä syystä työyhteisön tunnistaminen saattaisi johtaa tilanteisiin, jossa tutkimus leimaa työyhteisöä.

6 Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden paikantamana

Tutkivan ja arvioivan työtteen sisällöt

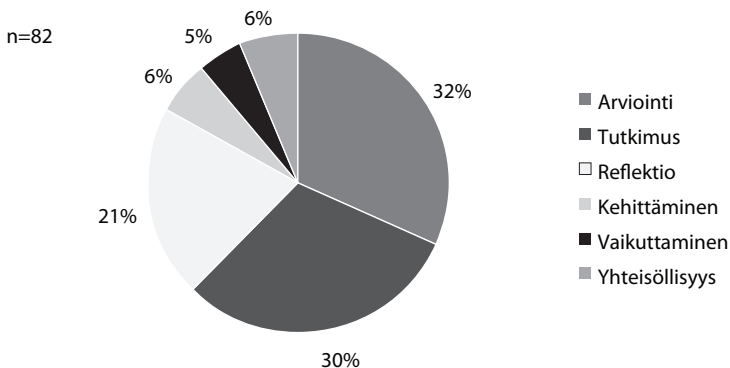
Tutkimuksen fokusryhmähaastattelun ensimmäisenä teemana käsiteltiin sosiaalityöntekijöiden näkemystä siitä, mitä heidän mielestään tutkiva ja arvioiva työote on; millaista heidän tällä hetkellä työssään toteuttamaa toimintaa tai millaista toimintaa he toivoisivat tutkivan ja arvioivan työtteen olevan heidän omassa sosiaalityössään. Sosiaalityöntekijöiden tuottamista vastauksissa oli erilaisia mainintoja, joista muotoutui erilaisia teemoja tutkivan ja arvioivan työtteen sisällöiksi. Aineiston käsittelyssä muodostui kuusi eri teemaa, joiden valossa päädyin analysoimaan aineistoa.

Sosiaalityöntekijät antoivat mainintoja seuraaville teemoille:

- arviointi
- tutkimus
- reflektointi
- kehittäminen
- yhteisöllisyys
- vaikuttavuus.

Kaiken kaikkiaan arviointikeskusteluista oli nostettavissa 82 kappaletta eri mainintoja.

Kuviossa 1 on esitetty prosenttiosuuksien jakautuminen edellä esitetystä mainintojen kokonaismäärästä. Melko saman verran mainintoja saivat osakseen arviointi (32 %), tutkimus (30 %) ja reflektio (21 %). Selkeästi vähäisempien mainintojen ryhmään kuuluivat kehittäminen (6 %), yhteisöllisyys (6 %) ja vaikuttaminen (5 %).

Kuvio 1. Sosiaalityöntekijöiden tutkivalle ja arvioivalle työotteelle antamien teemojen jakautuminen mainintojen mukaan prosentteina

Valitut teemat nousivat esiin sosiaalityöntekijöiden tutkivalle ja arvioivalle työotteelle rakentamista semiooseista, merkitysmailmoista. Arviointi-, kehittämis- ja tutkimuspuheet oli luontevaa nostaa jokainen omiksi kokonaisuuksiksi. Nämä käsitteet liittyvät keskeisesti omaan tutkimukseeni, ja ne esiintyivät tiiviisti myös sosiaalityöntekijöiden tuottamissa käsityksissä tutkivan ja arvioivan työotteen sisällöiksi. Vaikuttamispuhe ei noussut automaattisesti omaksi teemaksi, mutta lopulta sen nouseminen teemaksi ratkesi sillä, että sitä käsiteltiin kahden työryhmän fokusryhmähaastatteluissa suhteellisen paljon verrattuna esimerkiksi arviointi- tai tutkimuspuheeseen. Vaikuttamispuhe oli myös eniten työryhmiä jakava ulottuvuus. Toisissa työryhmissä sitä käsiteltiin paljon, erityisesti arviointikeskusteluissa, ja toisissa ei lainkaan. Yhteisöllisyys nousi yhdeksi teemaksi erityisesti aikuissosiaalityön työryhmässä, jossa yksin tekemisestä haluttiin kohti yhdessä tekemistä ja jopa kohti laajempaa yhteisöllisyyttä. Eniten pohdin teemoittelua tehdessäni reflektointiin liittyvän puheen nostamista omaksi kokonaisuudeksi. Reflektointi toimii tutkimuksen esiasteena, ja reflektointipuheen olisi voinut liittää tutkimuspuheeseen eräänlaisena tutkimukseen valmistavana tai tähtäävänä toimintana. Perustelen tätä ajatusta sillä, että sosiaalityöntekijöiden aktivoituessa oman työnsä reflektointiin, he samalla tulevat entistä tietoisemmiksi oman työnsä kompleksisista tilanteista, sosiaalityön sensitiivisyydestä ja ylipäättään vuorovaikutustyön moninaisista vaatimuksista. (Kts. Ruch 2005, 6.) Tämän tietoisuuden voi ajatella herättävän sosiaalityöntekijöissä kiinnostuksen oman työn

entistä analyttisempaan tarkasteluun. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät jäsenivät kuitenkin reflektoinnin sisältöjä niin laajasti ja monimerkityksellisesti, että oli perusteltua käsitellä reflektointia omana teemanäkökulmana. Reflektointipuhetta esiintyi poikkeuksetta kaikissa haastatelluissa työryhmissä. Tästäkään syystä en halunnut liittää sitä minkään muun teeman alle. Näin päädyin kuuteen teemaan ja analyysin tekoon valitun jäsenyyden mukaisesti.

Aineistosta paikantui myös läpi kaikkien edellä esitetyn kuuden luokan läpikäytyjä teemoja. Näistä merkittävin yksittäinen teema on asiakaskeskeisyys. Asiakaskeskeisyys tai -lähtöisyys teemanäkökulmana paikantui tasaisesti kaikkiin edellä esitettyihin luokkiin. Lähes yhtä paljon haastateltujen työryhmien puheissa esiintyi vuorovaikutukseen liittyviä ulottuvuuksia. Koska kysymyksenasettelussa on haettu puhtaasti sosiaalityöhön ja sosiaalityön menetelmiin liittyviä jäsenyyksiä, ei asiakaslähtöisyyttä tai -keskeisyyttä tai vuorovaikutusta voitu nostaa tässä tutkimuksessa erilliseksi teemaksi. Erityisesti asiakasnäkökulma välittyy mielestäni kuitenkin selkeästi ja hyvin kunkin teeman sisällä nostamalla esiin sen, että tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät pitivät sosiaalityön lähtökohdaksi asiakkaita, heidän tilanteitaan ja palvelutarpeita.

Sosiaalityöntekijät näkivät tutkimuksessa ja arvioivassa työssä paljon mahdollisuuksia siihen, että työnteon avulla asiakkaisiin kohdistuva auttamistyö lähtisi entistä paremmin asiakkaan tarpeista ja asiakkaista määrittyviksi palvelutarpeiksi *”tutkivan ja arvioivan työnteon avulla on mahdollista paneutua asiakkaan tilanteeseen”*. Asiakaslähtöisyys on yksi sosiaalityön toteutumisen reunaehdoista. Asiakaskeskeisyys tuo sosiaalityöhön luottamusta ja toisten kunnioittamista. Asiakaskeskeisyys edistää suvaitsevaisuutta ja tasa-arvoisuutta. Asiakas otetaan huomioon oman elämänsä asiantuntijana perinteisesti yksisuuntaisen ammattilaisasiantuntijuuden rinnalle. (Mönkkönen 2002, 124.) Asiakkaiden tilanteiden todellisuus muotoutuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa, yhteisissä keskusteluissa ja tavoitteiden asettelussa (Särkelä 2001, 12). Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta on luontevaa ja keskeistä saada asiakkaat tiedon tuottamisen kumppaneiksi ja samalla lisätä omaa ymmärrystä sosiaalityöstä *”liittää asiakkaan tilanteen yleiseen ja päinvastoin yleisestä yksityiseen”*.

Sosiaalityössä on tärkeää säilyttää kriittinen suhtautuminen niin omaan työskentelyyn kuin sosiaalityötä määrittäviin rakenteellisiin kokonaisuuksiin. Sosiaalityöntekijät nostivat esiin tutkimuksen ja arvioivan työnteon näkökulmia jäsentäen ne uudelleenlaisiksi mahdollisuuksiksi. Ne

voivat” antaa välineitä arvioida asiakastilanteita, rakenteita ja asiakastyötä sekä auttaa kyseenalaistamaan totuttuja toimintatapoja”.

Seuraavaksi käsittelen jokaista teemaa erikseen kuvaten teeman sisältöä sekä kunkin teeman ympärille rakentuvia jäsennyksiä siitä, millaisia merkityksiä tutkivalle ja arvioivalle työotteelle on annettu. Olen koonnut kutakin teemaa käsittelevään lukuun esimerkinomaisesti yksittäisten sosiaalityöntekijöiden antamia jäsennyksiä kunkin teeman sisällöksi. Yksittäisiä sosiaalityöntekijöitä ei ole numeroitu, mutta analyysia ja seuraamista helpottamaan sosiaalityöntekijöiden edustama työryhmä on mainittu. Niin sanottua perussosiaalityötä tekeviä työryhmiä on kuvattu kirjaimella P. Erityissosiaalityötä tekeviä työryhmiä on puolestaan kuvattu kirjaimella E. Lisäksi työryhmät on numeroitu kunkin kirjaimen alla numeroilla 1–3.

Arvioiva työote sosiaalityössä

Arviointi on vakiinnuttanut paikkansa myös sosiaalityössä. Arvioinnista puhuttaessa tulee selkeästi erottaa toisistaan arviointitutkimus ja johonkin rajattuun asiaan kohdentuva arviointi. Arviointitutkimusta toteutetaan useimmiten ulkopuolisena, erillisenä asiantuntijatyönä. Arviointi puolestaan on resurssiltaan lyhytkestoisempaa kuin perinteinen arviointitutkimus, ja sitä voidaan toteuttaa henkilöstön suorittamana itsearviointina tai ulkopuoliselta taholta ostettuna arviointina.

Arvioinnin voidaan sanoa olevan perinteisten yhteiskuntatieteellisten tutkimusmenetelmien käyttöä sekä vaikuttavuuden systemaattista selvittämistä. Arviointitietoa käytetään sekä poliittisessa että organisatorisessa toimintaympäristössä. Arviointi on myös väline ihmisten sosiaalisten olosuhteiden parantamiseksi. (Rossi, Freeman & Lipsey 1999, 23.)

Arvioinnin käsitteen nostaminen tutkivan työotteen rinnalle tuntui varsin perustellulta tutkimussuunnitelmaa tehtäessä. Arviointikäytännöt ovat viime vuosina vakiintuneet osaksi sosiaalityön toimintakäytäntöjä, ja tämä näkyi niissä maininnoissa, joita arvioinnille annettiin jäsennettäessä tutkivaa ja arvioivaa työotetta. Arviointi-käsitettä käytettiin suoraan sellaisenaan, ja usein vasta arviointikeskustelu nosti esiin ne todelliset merkitykset, joita sosiaalityöntekijät arviointi-käsitteelle tuottivat. Arviointia sosiaalityössä kuvattiin seuraavasti:

Taulukko 1. Esimerkkejä sosiaalityöntekijöiden maininnoista sisällöiksi tutkivan ja arvioivan työotteen vaikuttamistyölle

Työryhmä	Esimerkkimainintoja siitä, miten yksittäisten sosiaalityöntekijöiden mielestä tutkiva ja arvioiva työote on oman työn arviointia
P3	Oman työn jatkuva seuranta ja tarkastelu
P3	Työtapojen soveltuvuuden arviointia
E1	Oman työn tavoitteiden arviointia
E1	Työn onnistumisen arviointia
P1	Asiakastilanteiden arviointia
P2	Työn tuloksien havaitsemista ja arviointia
E2	Kokemustiedon arviointia

Käytännön työhön ankkuroituvassa arvioinnissa ollaan kiinnostuneita yleensä siitä, miten aikaansaadaan vaikuttavia interventioita. Tätä kuvaavat myös tutkimuksessa mukana olleet sosiaalityöntekijät: ”*työtapojen soveltuvuuden arviointia*” ja ”*oman työn sisällön, tavoitteiden ja tulosten arviointia*”. Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnissa on todettu yksiselitteisten syy-seuraussuhteiden löytäminen vaikeaksi. Sosiaalisessa auttamistyössä itse prosessin on nähty olevan vaikuttava. (Särkelä 2001, 24.) Tötön (2004, 121) mukaan sosiaalisen maailman kausaalisuhteet sisältävät lähes aina subjektiivisen tekijän. Sen tunnistaminen edellyttää myös kokemusperäistä tietoa. Käytännön työssä tapahtuvaa arviointia olisi kehitettävä siten, että arvioinnissa tarkasteltaisiin kausaalisuhteiden lisäksi myös sosiaalityön prosessia laajassa kontekstissa. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät totesivat, että sosiaalityön tavoitteiden saavuttamista on vaikea arvioida, koska omalle työlle, asiakkaan muutosta tukevalle sosiaalityölle, asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa hyvin monella eri tavalla ja monella eri tasolla. Tavoitteiden saavuttamisen arvioimiseksi tarvitaan nykyistä käytäntötutkimuksen kenttää, jota tulisi laajentaa ja vahvistaa myös sosiaalityöntekijöiden itse tuottamalla arviointitiedolla.

Arvioinnin yhtenä haasteena sosiaalityössä on se, että teoriassa voidaan ajatella arvioijan ja käytännön työntekijän tietävän tutkimusten perusteella, millainen interventio kyseisessä asiakastilanteessa todennäköisesti toimii. Sosiaalityön kompleksisuus syntyy siitä, ettei asiakas todennäköisesti ole kiinnostunut juuri työntekijöiden tietämyksen mukaan parhaiten sopivasta interventiosta A. Asiakas haluaa mahdollisesti mieluummin sitoutua interventioon B. Koska asiakkaan motivoituminen interventioon on toiminnan onnistumisen edellytys, on todennäköistä, että teoreettisista perusteista

huolimatta, sosiaalityöntekijä valitsee käyttöönsä asiakkaan suosiman intervention B. (Frost 2002, 50.)

Nämä erilaiset interventioiden valintojen perustelut sekä niiden vaikutus tavoitteiden saavuttamiseen on syytä nostaa arvioinnin kohteeksi. Arviointia pidetään Evert Vedungin (2003, 29) mukaan keskeisimpänä uutena sosiaalialaan kiinnittyvänä toimintatapana. Arviointi on kiinnittynyt jo lähes kaikkien julkiseen toimintaan ja arviointia odotetaan tehtävän sekä vaikuttavuudesta, laadusta että kustannusvaikutuksista. (Vedung 2003, 29.) Sosiaalityöntekijöiden mielestä arvioinnin tulisi olla esimerkiksi *”oman perustyön jatkuvaa arviointia”* tai *”työn peilaamista suhteessa laatukäsikirjaan”*. Sosiaalityöntekijät tarkoittivat arvioinnista puhuttaessa pääsääntöisesti työprosessin ja sen toimivuuden systemaattista arviointia eikä kausaalisuhteiden pohtimista tai niiden systemaattista tarkastelua. Arvioiva työotteen sisältöjä jäsenettäessä sosiaalityöntekijät eivät nostaneet esiin arviointiin liittyvää asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutussuhteessa tapahtuvaa arviointia. Näyttää siltä, että käydyissä arviointikeskusteluissa keskityttiin jäsentämään lähinnä arviointia evalu-aation (evaluation) näkökulmasta.

Vaikka tilivelvollisuus tuntuu vieraalta sosiaalityön arjessa, on todettava, että laajemmassa kontekstissa tarkasteltuna hyvinvointivaltion tilivelvollisuus ei ole koskaan historian aikana ollut yhtä suuri kuin nyt (Helne & Laatu 2006, 12). Arvioiva työote on askel kohti tilivelvollisuuden tuomista myös sosiaalityön toimintakenttään. Tilivelvollisuusarviointia tehdään sekä yksityisellä että julkisella sektorilla, mutta näihin liittyy peruseroja. Julkisen sektorin tilivelvollisuusarvioinnissa halutaan verovar- rat kohdentaa aikaansaannosten ja tulosten perusteella. Tulosoikeuden huomio kiinnittyy siis erityisesti palveluihin, etuuksiin ja näiden vaikutuksiin. Tilivelvollisuudella tavoitellaan sitä, että julkisin varoin saadaan taloudellisesti, tuottavasti ja vaikuttavasti tuotettuja palveluja. (Rajavaara 2006, 48.) Toiminnan tuloksellisuutta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon tehokkuuden lisäksi palvelujen laatu sekä henkisten voimavarojen hallinta ja kehittäminen. Viimeksi mainittuun ulottuvuuteen liittyvät henkilöstön määrä ja rakenne, henkilöstökustannukset ja työvuodet, henkilöstön osaaminen sekä yksikön sitoutunut tieto- ja tietämispääoma sekä näiden kaikkien edellä esitettyjen ulottuvuuksien kehittyminen. (Rajavaara 2006, 50.)

Tutkimus omassa työssä

Juhila (2006, 84) kuvaa sosiaalityön vertikaalista asiantuntijuutta, jossa sosiaalityöntekijällä nähdään olevan sellaista tietoa, jota asiakkaalla ei ole. Sosiaalityön asiakassuhteessa sosiaalityöntekijä hyödyntää tätä olemassa olevaa tietoa jäsentäessään asiakkaan kokonaistilannetta, tilanteen vaatimia muutoksia ja muutoksia aikaan saavia toimenpiteitä. Keskeistä on pohtia sitä, mitä ja millaista tietoa sosiaalityöntekijällä tilanteessa on. Onko sosiaalityöntekijä ollut tiedon vastaanottaja ja jalostaja, tiedon kantaja vai itse tiedontuottaja?

Asiantuntijatietoa saadaan tutkimuksista, hallinnollisesta prosessista sekä omista ja kollegojen asiakastilanteisiin liittyvistä kokemuksista. Tieteen kontekstualisoinnin vaade tulee esiin vaatimuksissa saada käyttäjänäkökulmaa mukaan myös tutkimukseen. Tutkijayhteisöille näkökulman mukaantulo ei ole ollut yksinomaan tavoiteltava asia vaan jotakin, jonka kanssa tulee oppia elämään. (Nowotny et al. 2000, 166.) Sosiaalityöntekijät ovat puolestaan pitäneet ammatillisuuden ytimenä käyttäjälähtöisyyttä sekä eettisesti että ekologisesti kestävien näkökulmien toteuttamista omassa työssään. Näin ollen nämä periaatteet on luontevaa siirtää myös sosiaalityöntekijöiden suorittamaan tutkimustyöhön.

Tutkimuksen merkitys sosiaalityön arjen toimintakäytännöissä näyttäytyi varsin merkittävänä työryhmien kanssa käydyissä keskusteluissa. Kaikki työryhmät pohtivat keinoja saada paneutua enemmän alan uusia tutkimustietoon sekä mahdollisuutta seurata nykyistä paremmin sosiaalityöstä käytävää ajankohtaista kirjoittelua. Tutkimusta käsiteltäessä sosiaalityöntekijöiden ensisijainen toive oli toimia sosiaalityön tutkimuksen toimijakentässä erityisesti tiedon vastaanottajina ja tiedonkantajina. Ennen oli paremmin monen sosiaalityöntekijän mielestä ja vanhoja toimintatapoja toivottiin myös nykyisiin työkäytäntöihin. ”*Meillä oli 90-luvun alussa tällaisia opinto- tai lukupiirejä, joissa perehdyttiin ajankohtaisiin asioihin. Jotenkin sitä aikaa saatiin silloinkin irrotettua, miksei sitten nytkin. Tahdotahan tämänkin varmaan loppujen lopuksi olisi kiinni.*”

Tutkimuksen toivottiin erityisesti tuovan parempaa ymmärrystä asiakkaan kokonaistilanteeseen ja elämänhallintaan liittyviin asioihin. Tutkimuksen nähtiin tuottavan selvästi hyvää suoraan asiakkaille, koska tutkimuksen avulla on mahdollista paneutua entistä perusteellisemmin asiakkaan tilanteeseen ja sitä sääteleviin mekanismeihin. Seuraavan taukukon esimerkit antavat suuntaa siitä, millaisia mainintoja tutkimukselle annettiin haastatelluissa työryhmissä.

Taulukko 2. Sosiaalityöntekijöiden mainintojen luokittelu tutkivan ja arvioivan työotteen tutkimuksen sisällöiksi

Työryhmä	Esimerkkimainintoja siitä, miten yksittäisten sosiaalityöntekijöiden mielestä tutkiva ja arvioiva työote on oman työn tutkimista
P3	Syvempi ymmärrys sosiaalityöstä
E1	Kokonaisuuksien hallinta tutkimuksen tuella
E2	Asiakkaan tilanteen systemaattinen tarkastelu kontekstin puitteissa
P1	Sosiaalityön ilmiöiden esiin nostamista
P2	Tiedon systemaattinen kerääminen ja analysointi omasta työstä
P1	Työntekijä tutkii mitä asioita ja missä kohdin työprosessia voitaisiin muuttaa ja kehittää

Sosiaalityöntekijät odottavat tutkivan ja arvioivan työotteen mahdollistavan perehtymisen sosiaalityön tutkimukseen. Se auttaa eettisesti kestäväen tutkimuksen toteuttamista ja vahvistaa edellä kuvattua asiantuntijatietoa. Kun sosiaalityöntekijät kokivat tutkivan ja arvioivan työotteen keskeiseksi sisällöksi tutkimuksen, niin melko usein oli kyse erityisesti perehtymisestä alan tutkimukseen eli ajankohtaisten tutkimusten lukemista, sosiaalityön uuteen teoriaan paneutumista sekä tämän uuden ajankohtaisen tiedon soveltamista omaan työhön. Tämä johtunee sosiaalityön arjen hektisyydestä, joka tosiasiaassa vierottaa tutkimusvalmiudet omaavia sosiaalityöntekijöitä oman alansa tutkimuksesta. Tutkimukseen perehtyminen on kuitenkin askel kohti sitä, että itse motivoituu ja kiinnostuu jälleen tutkimuksellisesta työotteesta myös omassa työssään. Osa sosiaalityöntekijöistä oli jo askelen pitemmällä tutkimuspohdintoissaan, ja he näkivät sosiaalityöntekijöiden tulon mukaan tutkimuksen toteuttajiksi laajentavan sosiaalityön tutkimuskentän sosiaalityön kaikki substanssialueet tasapuolisesti kattavaksi. Osallistumalla itse tutkimuksen tekoon sosiaalityöntekijät myös mielestään vahvistivat omaa sosiaalityön asiantuntijatietoansa, jonka avulla on mahdollista saavuttaa sosiaalityön ydin: *”ymmärryksen lisäämisen omasta työstä”*.

Asiantuntijatieto ei sosiaalityössä voi olla vain muualta saatua teoria-tietoa, jota sovelletaan omissa työkäytännöissä. Sosiaalityöntekijöille eri lähteistä kertyvää tietoa tulkitaan aina paikallisessa kontekstissa (Juhila 2006, 88). Tiedon tulkinta sinällään edellyttää myös kertyneen tiedon systemaattista tarkastelua. Tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden arviointikeskustelun varassa Nowotнын, Scottin ja Gibbonsin (2000, 47) esittämä tiedontuotantomalli 2 (Mode 2) soveltuisi hyvin sosiaalityöntekijöiden tiedontuottamismalliksi. Mallin mukaan tietoa tulee tuottaa

siellä, missä sitä sovelletaankin. Sosiaalityöntekijät kuvaavat tarvettaan osallistua oman työnsä tutkimukseen: ”oman sosiaalityön kriittinen tarkastelu” ja ”keino liittää asiakkaan tarpeet laajempaan kontekstiin”. Mallin mukaan tieto tuotetaan sen sovellusympäristössä, tieto on luonteeltaan transdisiplinääristä ja heterogeenistä. Sosiaalityössä kehittyvät taidot ovat juuri tällaisia johtuen työtehtävien moninaisuudesta. Kukapa voisi olla parempi kokemustiedon analyysoija, kun sitä itse työssään systemaattisesti esiin nostava sosiaalityöntekijä. Kokemustiedon esiin nostaminen ei riitä, vaan on tärkeää jalostaa tietoa myös muiden asiantuntijoiden käyttöön: ”kokemustiedon työstämistä seuraavalle portaalle” Malliin sisältyy myös refleksiivisyyden vaade, jota on käsitelty edellä sekä toisaalta laadun valvonnan vaatimus. Tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöiden työryhmistä sosiaalityön erityistoimipisteissä mainittiin useaan kertaan tutkivan ja arvioivan työotteen mahdollistavan ”oman työn tarkastelun suhteessa laatukäsikirjaan”. Nämä edellä esitetyt neljä mallin ominaispiirrettä on tuotavissa sosiaalityön toimintakäytäntöihin sekä tietyin toimenpitein juurrutettavissa osaksi sosiaalityön tutkimuksen kenttää. Malli suosii myös matalia organisatorisia rakenteita ja sosiaalista tilivelvollisuutta, joiden toteutuminen sosiaalityön arjessa ei vielä ole ajankohtaista.

Tiedontuotantomallin 2 (Mode 2) avulla edellä esitettyjen kriteerien valossa tuotettu tieto on sosiaalisesti kestävä, vankkaa tietoa (socially robust knowledge). Sosiaalisesti kestävä tietoa tuotetaan, kun tutkimus on suodatettu ja parannettu sosiaalisen tiedon avulla ja sen empiirinen ulottuvuus on vahva. Tiedon suodattamisella ja parantamisella sosiaalisen tiedon avulla tarkoitetaan sitä, että tuotettua tietoa testataan mahdollisimman pian ja tiedon toimivuudesta toiminnan kontekstissa annetaan palautetta. Täten mahdollistetaan prosessi, jonka avulla tietoa tarkennetaan ja kohdennetaan uudella tavalla ja kaiken kaikkiaan parannetaan. (Nowotny et al. 2000, 167.)

Viime vuosina käyttöön vakiintunut käytäntötutkimuksen käsite haluaa laajentaa sosiaalityön tutkijoiden toimijajoukkoa myös käytännön sosiaalityöntekijöiden suuntaan. Sosiaalityön tutkimuksen ollessa luonteeltaan soveltavaa, innovatiivista ja käytännön sosiaalityöhön kytkeytyvää on luontevaa, että myös osa sosiaalityöntekijöistä on motivoituneita ottamaan paikkansa tutkimuksen kentässä. Laajennettaessa perinteistä tutkimusta käytännön suuntaan tarvitaan uudenlaista pohdintaa siitä, miten säilytetään tieteen luotettavuus, koska tieteen olemassa olo edellyttää luotettavuutta (Nowotny et al. 2000, 168). Käytäntölähtöisyyttä vahvistettaessa on toden-

näköistä, että yksimielisyyden saavuttaminen tiedontuottamisen prosessissa vaatii entistä avoimempaa toimintaa, jolloin käytetyt tutkimusmenetelmät tulevat kaikkien arvioitavaksi ja tutkimustoimintaan liittyvää keskustelua tulee käydä laajassa mittakaavassa (Karvinen-Niinikoski & Satka 2006, 10). Käytäntölähtöisempi tiedontuottamisen malli edellyttää siis aiempaa perusteellisempaa vuorovaikutusta kaikkien osapuolten kesken, asioiden analysoimista monelta eri näkökannalta sekä konsensuksen etsimistä tiedontuottamisen prosessissa. (Nowotny et al. 2000, 175). Käytäntölähtöisen tiedontuottamisen haaste on sosiaalityöntekijöiden mielestä motivoivaa ja tavoiteltavaa. Omaa työtä tutkimalla otetaan uusi askel kohti ammatillisuutta ja avataan mahdollisesti täysin uusia ulottuvuuksia oman ammatillisuuden kehittymiselle. ”*Tutkitaan mitä asioita omassa työssä voi kehittää*”

Asiakastyön kontekstissa toteutettua tiedontuottamisen mallia on kehittänyt Taina Hussi (2005) sosiaalisen raportoinnin avulla. Sosiaalisen raportoinnin mallissa sosiaalityöntekijät osallistuvat tiedontuottamiseen oman asiakastyön kontekstissa. Sosiaalisen raportoinnin menetelmä on prosessi, johon kuuluvat tiedonkeruu, tiedon työstäminen, itsearviointi, teemojen valinta, fokuskeskustelu ja sopiminen, sopimusten toteutus sekä seuranta ja arviointi. Raportoinnin malleja voidaan erottaa kolmea erilaista: asiakasraportointi, horisontaalisesti tapahtuva raportointi sekä vertikaaliraportointi. Asiakasraportoinnissa palveluja kehitetään asiakaspalautteen perusteella. Horisontaalimallissa palveluja kehitetään omassa työyhteisössä tai yhteistyöverkostoissa. Vertikaalimallissa palveluja kehitetään koko organisaation tasolla keskittymällä palvelujen uudelleen kohdentamiseen ja lisäresursointiin. Sosiaalisen raportoinnin malli on väline, jonka avulla tuotetaan tietoa omasta työstä ja toimitaan omaa työtä tutkien käytäntötutkimuksen kentällä. Samalla sosiaalinen raportointi on myös tiedontuottamisen ja arvioinnin väline sekä oman työn kehittämisen väline. (Hussi 2005, 22–25.)

Sosiaalityöntekijöiden mielestä sosiaalinen raportointi pitäisi olla jotakin ”kevyttä”, samalla kuitenkin vakuuttavaa tekstiä omasta työstä yhtä lailla asiakkaiden elämästä kuin omaa sosiaalityötä määrittävistä reunaehdoista ja tekemisen mahdollisuuksista. Sosiaalityöntekijät esittivät joissakin tilanteissa toiveenaan, että tutkiva ja arvioiva työote olisi nimenomaan ”*omasta työstä raportointia*”. Nykyisessä työtilanteessa sosiaalityöntekijät kokivat keräävänsä ja kantavansa mukanaan paljon jäsentymätöntä tietoa ja tietoisuus siitä, ettei tämä itselle työn kautta kertyvä tieto leviä tai välity mihinkään, aiheuttaa sosiaalityöntekijöille turhautumista.

Oman työn reflektoinnin mahdollistaja

Sosiaalityössä reflektoinnilla tarkoitetaan sitä, että toiminnan aikana pohdimme sitä, mitä teemme ja miksi asetamme työskentelylle tietynlaiset tavoitteet. Sosiaalityöntekijältä edellytetään toimivan reflektoinnin toteutumiseksi hyvää ammatillista tietopohjaa, analyttisiä taitoja, kykyä selkiyttää monimutkaisiakin tilanteita sekä luovaa ongelmanratkaisukykyä. (Thompson 2005, 147.)

Sosiaalityössä ei pelkkä tiedonkeruu sinällään ole merkityksellistä, vaan sosiaalityössä tieto muuntuu käytettäväksi vasta kun sosiaalityössä on toteutettu reflektoivaa työtapaa ja käytäntöä. Ilman oman työn reflektointia ollaan Heiskalan (2000, 63) kuvaamassa tilanteessa, jossa käyttäytyminen automatisoituu ja käyttäytymiskaavoista ei juuri poiketa. Myös organisaatiot saattavat ylläpitää automatisoituneita toimintakäytäntöjä (Mäntysaari 2006, 217). Oman työn reflektoinnin avulla pyritään tietoiseen omien käyttäytymismallien arviointiin. Tällöin tietyt käyttäytymismallit vahvistuvat, ja toiset puolestaan kokevat uudistusta ja kehittymistä. Reflektoinnin avulla on mahdollista helpommin irtautua rutiininomaisesta vallitsevasta perusolettamuksen mukaisesta toiminnasta (Metteri 2004, 134). Toiminnan syntymisen edellytyksenä on toimijan tietoinen keinojen ja päämäärien arviointi sekä näihin liittyvä reflektointi (Heiskala 2000, 115).

Miten sitten voidaan määritellä reflektoitu työtapa ja siihen pohjaava käytäntö? Sinikka Ojanen (1996, 54) on kuvannut omaan työhön liittyvää reflektiota seuraavasti. Reflektiota on hänen mukaansa:

- syventyminen omien tunteiden, asenteiden, ajatusten ja toimintojen tarkasteluun
- ajattelutapa, kyky tehdä rationaalisia valintoja ja ottaa vastuu valinnoistaan
- kehitys- ja tutkimusprosessi
- sisäisen tietoisuuden muuntuminen; sisäinen puhe
- omasta kontekstista tietoiseksi tuleminen
- oman toiminnan perusteiden, lähtökohtien ja seuraamusten rationaalinen analysointi
- moraalinen arvo ja arvostus; oman arvoperustan pohtiminen
- oman ammatillisen ajattelun kehittyminen ja rakentuminen
- syvä ajattelu, rutiinista vapautuminen, arkiajattelua perusteellisempaa toimintojen suunnittelua
- tieteellisen ja henkilökohtaisen tietojärjestelmän yhdistäminen; intellektualisoiminen

- toimintojen ja ajatustapojen käsitteellistäminen; abstrahoiminen
- oppimisenäkemyksen sisäistäminen, entisen tietoperustan, kokemuksen ja uuden tiedon jatkuva vuorovaikutus.

Sosiaalityön toimintakäytäntöihin liittyvää reflektointia pidettiin tutkivan ja arvioivan työotteen yhtenä keskeisenä jäsentäjänä. Sosiaalityössä onkin perusteltua hyödyntää refleктоivaa tietoa, koska sosiaalityössä ei ole olemassa ainoastaan yhtä ainoaa totuutta, vaan aina on olemassa vaihtoehtoisia tapoja ratkaista ongelmia. (Thompson 2005, 74) Reflektoinnille annettiin mainintoja kaikissa tutkimukseen osallistuneissa työryhmissä ja reflektoinnille annetut maininnat olivat kaikista eniten toistensa kaltaisia, jopa sanamuotoisesti täsmälleen samoja. Useampi sosiaalityöntekijä mainitsi esimerkiksi tutkivan ja arvioivan työotteen olevan ”oman työn jäsentämistä uudella tavalla” ja ”oman työn kriittistä tarkastelua.”

Taulukko 3. Sosiaalityöntekijöiden mainintojen luokittelu tutkivan ja arvioivan työotteen reflektoinnin sisällöiksi

Työryhmä	Esimerkkimainintoja siitä, miten yksittäisten sosiaalityöntekijöiden mielestä tutkiva ja arvioiva työote on reflektointia
P3	Oman työn analysointi ja reflektointi
E1	Tilannekohtaista arviointia ja reflektointia
E2	Oman työn analysointi
P1	Oman työn jäsentämistä uudella tavalla
P2	Oman työn kriittistä tarkastelua

Refleктоivat työkäytännöt auttavat sosiaalityössä fokusoimaan ytimeen, jonka avulla työntekijä saa selville sosiaalityön epämääräisyyteen. Tutkimukseen osallistunut sosiaalityöntekijä kuvasi reflektoinnin tarjoavan mahdollisuuden ”*syväälliseen paneutumiseen asiakastyöhön*”. Reflektoinnin avulla on ongelma paikannettavissa ja samalla löydettävissä vastaus siihen, miten parhaiten olemassa olevassa kontekstissa voidaan vastata esillä olevaan ongelmaan. Refleктоiva työote kannustaa luovuuteen ja mielikuvituksellisuuteen, joka on sosiaalityössä iso voimavara. (Thompson 2005, 74)

Refleктоivan työotteen avulla mahdollistuu itsensä jatkuva ammatillinen kehittäminen. Ammatillinen kehittäminen pohjaa siihen, että omassa työssään ja toiminnassaan sosiaalityöntekijät muistavat ne alkuperäiset syyt, minkä vuoksi he ovat alun perin valinneet sosiaalityön opiskelun

ja myöhemmin sosiaalityön asiakastyön omakseen. ”*Sosiaalityön perusasetteen säilyttäminen*” tehostuu reflektoinnin avulla. Samalla reflektointi mahdollistaa avoimuuden uusille ideoille ja kollegojen asiantuntemuksen hyödyntämiselle. Avoimuus ja uudet näkökulmat haastavat omat ajatukset ja ideat tarkastelun ja työstämisen kohteeksi. (Thompson 2005, 75)

Sosiaalityön asiakastyössä käyttökelpoisena asiakastyön arvioinnin välineenä on pidetty reflektiivistä itsearviointia. (Salminen 2006, 5.) Kyseinen arvioinnin muoto vahvistaa sosiaalityölle ominaista reflektiivistä työtettä sekä johdattaa sosiaalityöntekijöitä samalla arvioinnin toteuttajiksi. Reflektiivinen työote nousi useiden haastateltujen sosiaalityöntekijöiden keskuudessa keskeiseksi tutkivan ja arvioivan työotteen käyttöönottoa motivoivaksi ulottuvuudeksi. Reflektiivisen työtapa voi Ruchin (2005, 9) mukaan olla teknistä tai holistista. Holistisessa reflektiossa ei olla kiinnostuneita ainoastaan siitä mitä tehtiin ja kuinka, vaan kiinnostus kohdistuu myös siihen miksi työntekijät tai asiakkaat reagoivat kyseisellä tavalla. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät olivat kiinnostuneita juuri reflektion tästä ulottuvuudesta.

Reflektiivisen työotteen omaksuminen sosiaalityöhön mahdollistaa sosiaalityön arkiseen olemukseen kiinnittyvät tutkimuskäytännöt. Reflektiivisyys rohkaisee sosiaalityöntekijöitä tunnistamaan käytännössä implisiittisenä olevaa tietoa tai teoriaa (Raunio 2004, 124). Reflektointi on askel kohti tutkivaa otetta sosiaalityössä. Reflektoinnin avulla sosiaalityöntekijät voivat asettua oman työnsä perusteiden pohtimisessa uuteen tilanteeseen, ja kuten yksi tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä kuvaa ”*oman työn jäsentäminen uudella tavalla, reflektoinnin avulla*” mahdollistuu. Sosiaalityössä on etsittävä perustutkimuksellista otetta, jonka avulla sosiaalityön käytäntöjen perustoimintoja ja lainalaisuuksia jäsennetään alan kaikkien toimijoiden avulla. (Karvinen 2000, 21.)

Yksi tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä kuvasi alla olevalla David A. Kolbin (1984, 141) kokemuksellista oppimista muistuttavalla kuviolla tutkivan ja arvioivan työotteen olevan hänen mielestään *jatkuvaa ympyrää, jossa käytäntö tuottaa ongelman, jota pohditaan työyhteisössä tai yksin, tämän pohdinnan tuloksena usein löydetään toimiva ratkaisu, joka siirretään käytäntöön, asiakastyöhön. Kunnes taas jokin toisenlainen konteksti tai uusi ilmiö tuottaa uuden entiseen liittyvän ongelman tai kokonaan uuden ongelman.*

